

de Rechtspraak

Raad voor de
rechtspraak

Research Memoranda
nr. 5, jaargang 4, 2008

Zitten, luisteren en schikken

Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

ISSN 1871-1650

Auteur:
Janneke van der Linden

Zitten, luisteren en schikken

Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord

Dankwoord

Allereerst gaat mijn dank uit naar Maurits Barendrecht, hoogleraar privaatrecht aan de Universiteit van Tilburg. Hij heeft meegedacht over de opzet en uitvoering van dit onderzoek en heeft mij goede feedback gegeven op eerdere concept-versies van dit rapport. Ook bedank ik Machteld de Hoon, universitair hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg. Zij is meer recent betrokken geraakt bij dit onderzoek en heeft eerdere concept-versies van dit rapport van commentaar voorzien.

De inbreng en het commentaar van de begeleidingscommissie is van grote waarde geweest voor dit onderzoek. Alle leden van de begeleidingscommissie worden hiervoor hartelijk bedankt. Zonder de overige leden van de begeleidingscommissie tekort te willen doen, wil ik in het bijzonder Roland Eshuis, Ben van Velthoven, Machteld Pel en Albert Klijn bedanken voor hun feedback en hun betrokkenheid bij dit project.

Verder bedank ik de (voormalige) studenten die mij geholpen hebben met de dataverzameling bij de rechtbanken Utrecht en 's-Hertogenbosch: Wouter Abee, Cleo Cadot, Greetje Fimerius, Claudia Hartmann, Noor Haverman en Linda van Krimpen. Ten slotte gaat mijn bijzondere dank uit naar de partijen, advocaten en rechters die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Zonder hen was dit onderzoek niet mogelijk geweest!

Janneke van der Linden
September 2008

Inhoudsopgave

Dankwoord	2
Samenvatting	6
1 Inleiding	10
1.1 Aanleiding	11
1.2 Het doel van het onderzoek	12
1.3 Eerder onderzoek naar de CnA	13
1.4 Relevantie	14
1.5 Onderzoeksopzet	14
1.5.1 Selectie van zaken	14
1.5.2 Maatregelen om de participatie te bevorderen	15
1.5.3 Methoden van dataverzameling	16
1.5.4 Pilot bij de rechtbank Dordrecht	16
1.5.5 Respons en soort zaken	17
1.6 Opzet rapport	18
2 Onderzoek naar rechtvaardigheid	20
2.1 Vier soorten rechtvaardigheid	20
2.1.1 Distributieve rechtvaardigheid	20
2.1.2 Procedurele rechtvaardigheid	21
2.1.3 Interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid	22
2.2 Effecten	23
2.3 Gebruikte vragenlijst rechtvaardigheid	25
2.4 Conclusie en actuele discussies	26
3 De CnA in chronologische volgorde	28
3.1 Instructie voorafgaand aan de CnA	28
3.2 De verwachtingen voorafgaand aan de CnA	29
3.2.1 De eigen oplossingsbereidheid	29
3.2.2 De oplossingsbereidheid van de ander	35
3.2.3 De perceptie van de rechter	36
3.2.4 Verwachtingen over het tot stand komen van een schikking	37
3.3 Tijdsindeling van de CnA	38
3.4 Uitleg en informatie aan het begin van de zitting	39
3.5 Het verkrijgen van inlichtingen	40
3.6 Het beproeven van een schikking	44
3.6.1 Hoe begint de rechter?	45
3.6.2 Het voorlopig oordeel en andere rechterlijke interventies	45
3.7 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure	48
3.8 Conclusie	48

4 Doelbereik bij de CnA	50
4.1 Meetinstrument	50
4.2 Doelbereik: wel een schikking bereikt	51
4.2.1 Het beproeven van een schikking	52
4.2.2 Conclusie	56
4.3 Doelbereik: geen schikking bereikt	57
4.3.1 Het beproeven van een schikking	57
4.3.2 Het verkrijgen van inlichtingen van partijen	58
4.3.3 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure	62
4.3.4 Conclusie	63
5 Rechtvaardigheid van de CnA	64
5.1 De ervaren rechtvaardigheid	64
5.1.1 De drie typen rechtvaardigheid vergeleken	64
5.1.2 Verschillen in rechtvaardigheid tussen groepen	65
5.1.3 Samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties op één CnA	66
5.1.4 Inschatting van de rechter	68
5.2 De aanvaardbaarheid van de CnA	68
5.2.1 Aanvaardbaarheid van de behandeling van de procesdeelnemers	71
5.2.2 Aanvaardbaarheid informatie en uitleg van de rechter	77
5.2.3 Aanvaardbaarheid totale CnA	84
5.3 Conclusie	89
6 Doelbereik en rechtvaardigheid	92
6.1 Verband tussen doelbereik en rechtvaardigheid	92
6.2 Effect van voorafgaande instructie	93
6.3 Effect van de ervaring van de rechter	94
6.4 Conclusie	95
7 Aandachtspunten	96
7.1 Uiteenlopende percepties van de procesdeelnemers	96
7.2 Informatievoorziening	97
7.3 Checken wat er bij de ander speelt	98
7.4 Het beproeven van een schikking	98
7.5 Enkele suggesties voor de wijze van omgaan met de aandachtspunten	99
Literatuurlijst	102
Bijlage	
Statistische analyses	106
Over de auteur	110

Samenvatting

Hoofdstuk 1: Inleiding

Sinds de wijziging van het burgerlijk procesrecht op 1 januari 2002 heeft de comparitie na antwoord (CnA) een centrale plaats gekregen binnen de Nederlandse civiele procedure. Over de vraag hoe de rechter deze zitting het beste kan aanpakken bestaat weinig literatuur en zijn nog weinig 'best practices' ontwikkeld en getoetst. Hierdoor bestaan er in de praktijk verschillen in aanpak tussen rechters. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek is de volgende: *hoe ziet de huidige CnA-praktijk eruit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid en waar liggen aandachtspunten voor verbetering?* Deze vraag is aan de hand van acht deelvragen beantwoord.

Honderdvijftig comparities na antwoord zijn onderzocht: 75 bij de rechtbank Utrecht en 75 bij de rechtbank 's-Hertogenbosch. Aan beide partijen, beide advocaten en de rechter is voorafgaand aan de CnA een korte (verwachtingen)vragenlijst voorgelegd en direct na afloop een wat langere vragenlijst. Vervolgens is hen in een interview gevraagd een korte toelichting op een aantal van die antwoorden te geven. Daarnaast hebben onderzoekers tijdens de CnA systematisch een aantal observaties gedaan. Het responspercentage lag hoger dan 75%.

Hoofdstuk 2: Onderzoek naar rechtvaardigheid

In deze studie is gemeten hoe rechtvaardig partijen en advocaten de huidige CnA-praktijk vinden met behulp van de vragenlijst van Colquitt (2001). Die vragenlijst is gebaseerd op de belangrijkste rechtvaardigheidsstudies van de afgelopen 30 jaar, die in hoofdstuk 2 worden beschreven.

Tot 1975 stond het onderzoek naar rechtvaardigheid in het teken van de verdeling van uitkomsten (distributieve rechtvaardigheid): mensen zouden de besluitvormingsprocedure positief waarderen als zij de uitkomst rechtvaardig vonden.

In 1975 kwam uit de laboratoriumexperimenten van Thibaut en Walker naar voren, dat de tevredenheid verhoogd kan worden door hen invloed te

geven op het proces (procedurele rechtvaardigheid), onafhankelijk van de uitkomst. Vervolgens voegde Leventhal (1980) hieraan nog vijf andere factoren toe die voor individuen relevant zijn bij de evaluatie van een besluitvormingsprocedure: consistentie in tijd en personen, onbevooroordeeldheid, kwaliteit en nauwkeurigheid van besluiten, correctiemogelijkheden en ethiek.

Bies en Moag (1986) benadrukten voor het eerst het belang van een rechtvaardige interactie met de geschiloplosser. Die zogenoemde 'interactieve rechtvaardigheid' werd later door Greenberg (1993) onderverdeeld in interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Hierdoor ontstonden vier typen rechtvaardigheid:

- Distributieve rechtvaardigheid: de rechtvaardigheid van de uitkomst.
- Procedurele rechtvaardigheid: de rechtvaardigheid van inrichting van de procedure.
- Interpersoonlijke rechtvaardigheid: de rechtvaardigheid van de behandeling door de geschiloplosser, oftewel: worden de participanten op een nette en respectvolle manier door de geschiloplosser behandeld?
- Informatieve rechtvaardigheid: de rechtvaardigheid van de informatie die de geschiloplosser geeft, oftewel: krijgen de participanten goede uitleg en informatie van de geschiloplosser?

In hoofdstuk 2 komt ook de literatuur over de effecten van een rechtvaardige procedure aan bod. Een hogere ervaren rechtvaardigheid van de procedure blijkt van invloed te zijn op de ervaren rechtvaardigheid van de uitkomst, de acceptatie van die uitkomst, de tevredenheid met de geschiloplosser, het vertrouwen in het rechtssysteem en de mate waarin burgers zich aan de wet houden.

Hoofdstuk 3: De CnA in chronologische volgorde

In dit hoofdstuk is het verloop van de CnA in chronologische volgorde geschetst. De resultaten in dit hoofdstuk zijn bijna allemaal gebaseerd op de observaties die de onderzoekers tijdens de onderzochte comparities hebben gedaan.

In het voortraject vindt bij de rechtbanken Utrecht en 's-Hertogenbosch relatief weinig stroomlijning van de informatievoorziening plaats. Zelfs bij de rechtbank 's-Hertogenbosch, waar rechters de mogelijkheid hebben om zaakspecifieke instructies toe te voegen aan het standaardvonnis, gebeurt dit maar weinig. Partijen en advocaten staan voorafgaand aan de CnA in het algemeen positief tegenover het vinden van een oplossing samen met de andere partij tijdens de CnA. Zij willen vooral graag een oplossing vinden omdat zij belang hebben bij een snelle oplossing, zij daarmee proceskosten kunnen besparen en mogelijkheden zien voor een redelijke oplossing. De oplossingsbereidheid van de andere partij schatten partijen en advocaten ten onrechte vrij negatief in. Rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van beide partijen en advocaten. De verwachtingen die partijen, advocaten en rechters hebben over het tot stand komen van een schikking zijn redelijk negatief. De twee rechtbanken besteden aan de verschillende onderdelen van de CnA (verkrijgen van inlichtingen, bespreken van een regeling, opstellen proces-verbaal en/of schikkingsovereenkomst) in verhouding ongeveer evenveel tijd. De informatie en uitleg die rechters aan het begin van de zitting aan de aanwezigen geven is vaak beperkt (standaardpraatje). Bij het verkrijgen van inlichtingen zorgen rechters ervoor dat beide partijen én beide advocaten ongeveer even lang aan het woord zijn. De rechter zelf is aanzienlijk langer aan het woord dan ieder van de overige aanwezigen. Rechters onderbreken procesdeelnemers niet vaak in hun verhaal. Samenvatten doen ze meer op inhoud dan op intentie. Bij de meeste comparities mogen advocaten (zonder pleitnotities) naar voren brengen wat zij willen, zonder dat de rechter hen beperkt in de onderwerpen die zij bespreken. Bij het beproeven van een schikking stelt iets meer dan de helft van de rechters (49%) de voordelen van een schikking aan de orde. In de meeste van die comparities noemt de rechter de voordelen zelf op zonder na te gaan bij partijen of zij die voordelen ook zo zien. Verder geeft meer dan de helft van de rechters (56%) een voorlopig oordeel

zonder te informeren of de procesdeelnemers dit willen horen. De voorlopige oordelen hebben vooral betrekking op de juridische stellingen en weren of de bewijslastverdeling. De rechter stuurt partijen in het algemeen niet met lege handen de gang op. Daarnaast maakt de rechter gebruik van andere manieren om een schikking te bevorderen. De meest gebruikte manier is het wijzen op gevolgen van verder procederen wat betreft tijd, belasting en/of kosten.

In de zaken waarin geen schikking tot stand komt, volgt in 60% van de gevallen vonnis na de CnA. Als er meerdere stappen volgen tot het eindvonnis, worden die volgende stappen slechts in de helft van de comparities met de procesdeelnemers besproken.

Hoofdstuk 4: Doelbereik bij de CnA

De CnA heeft drie doelen: (1) het beproeven van een schikking, (2) het verkrijgen van inlichtingen van partijen en (3) overleg met partijen over het vervolg van de procedure. Doelbereik is gemeten door ieder doel te vertalen in één of meerdere stellingen en deze stellingen vervolgens voor te leggen aan partijen, advocaten en de rechter van een CnA. Tijdens de interviews is hen gevraagd een aantal van deze antwoorden toe te lichten. In zaken waarin tijdens de CnA een schikking tot stand is gekomen, is slechts één doel gemeten, namelijk het beproeven van een schikking. Partijen, advocaten en rechters kijken hier *gemiddeld* vrij positief tegenaan. De procesdeelnemers van *dezelfde* CnA verschillen echter sterk van mening over de mate waarin dit doel bereikt is. Zij verlaten de rechtszaal met verschillen ideeën hierover. Het aantal aanwezigen dat een schikking als een -door het gedrag van de rechter- gedwongen schikking ervaart is bij de rechtbank 's-Hertogenbosch hoger dan bij de rechtbank Utrecht. In zaken waarin tijdens de CnA geen schikking tot stand is gekomen, zijn alle drie de doelen gemeten. Over de mate waarin deze doelen bereikt worden zijn partijen, advocaten en rechters *gemiddeld* redelijk positief. Rechters zijn positiever over het doelbereik bij 'verkrijgen van inlichtingen van

partijen' en 'overleg met partijen over het vervolg van de procedure' dan partijen en advocaten. Erg veel overeenstemming tussen deelnemers van *dezelfde* CnA over de mate waarin deze twee doelen zijn bereikt, is er niet. Alleen over de mate waarin het doel 'het beproeven van een schikking' is bereikt bestaat wat meer overeenstemming.

Hoofdstuk 5: Rechtvaardigheid van de CnA

In dit onderzoek zijn de procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten bij de CnA gemeten. Deze zijn *gemiddeld* positief, maar de ervaren procedurele en informatieve rechtvaardigheid van advocaten is significant positiever dan die van partijen. Partijen en advocaten zijn van de drie typen rechtvaardigheid het minst positief over de ervaren informatieve rechtvaardigheid. Rechters onderschatten de zelfgerapporteerde interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen. Ook schatten zij de ervaren informatieve rechtvaardigheid van partijen -terecht- het laagste in. Verder bestaat er weinig samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers aan *dezelfde* CnA.

Naast rechtvaardigheid is ook de aanvaardbaarheid van de CnA gemeten in termen van manier van behandeling (interpersoonlijke rechtvaardigheid), informatie en uitleg van de rechter (informatieve rechtvaardigheid) en totale gang van zaken tijdens de CnA (procedurele rechtvaardigheid). Voor de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelt vinden partijen en advocaten het belangrijk dat er sprake is van een respectvolle behandeling, een mogelijkheid om het eigen verhaal te vertellen en een rechter die luistert, zich inleeft, betrokkenheid toont en onpartijdig is. Voor de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter geeft is het belangrijk dat de rechter iets vertelt over de bedoeling / doelen van de zitting en wie aan het woord zal komen. Die aanvaardbaarheid wordt twijfelachtig of laag gewaardeerd als de rechter weinig of geen (correcte) informatie geeft. Enkele partijen en advocaten vinden dat de rechter niets

hoeft uit te leggen omdat ze alles al weten of omdat dat in hun visie de taak van de advocaat is. Bijna een derde van de advocaten wil (bij voorkeur voorafgaand aan de CnA) horen welke vragen de rechter nog heeft. De redenen waarom partijen en advocaten de totale gang van zaken tijdens de CnA aanvaardbaar vinden komen voor een deel overeen met de redenen die zij noemen bij de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelt. Wat opvalt bij de twijfelachtige en negatieve antwoorden in dit kader, is dat er relatief veel kritiek is op de wijze van het beproeven van een schikking. Deze kritiek heeft zowel betrekking op rechters die te veel aandringen op een schikking als op rechters die te weinig bijdragen aan het totstandkomen van een schikking.

Hoofdstuk 6: Doelbereik en rechtvaardigheid

In de huidige CnA-praktijk gaat een hogere mate van doelbereik samen met hogere ervaren rechtvaardigheid. Dit betekent dat het mogelijk is voor rechters om comparities dusdanig te leiden dat de doelen van de CnA (in hoge mate) gerealiseerd worden en dat de procesdeelnemers tegelijkertijd met een gevoel van (hoge mate van) rechtvaardigheid naar huis gaan.

Het effect van de instructie in de voorfase en de ervaring van de rechter op doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties kunnen als zodanig in het huidige onderzoeksontwerp niet worden vastgesteld als gevolg van selectie-effecten. Als de analyses toch worden uitgevoerd, zonder daarmee deze beperking uit het oog te verliezen, komen de volgende resultaten naar voren.

De doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties zijn niet verschillend voor comparities waarin instructie in de voorfase heeft plaatsgevonden en comparities waar dat niet het geval was. Dit is niet erg verrassend omdat de rechters van de rechtbank 's-Hertogenbosch wel de mogelijkheid hebben om zaakspecifieke instructies te geven, maar daar in de praktijk (relatief) weinig gebruik van maken. De ervaren informatieve rechtvaardigheid van *partijen* blijkt significant hoger te zijn bij comparities die worden geleid door onervaren rechters dan

bij comparities die worden geleid door middelmatig ervaren rechters. Het lijkt er dus op dat onervaren rechters betere uitleg en informatie geven aan partijen dan deze gemiddeld ervaren groep.

Hoofdstuk 7: Aandachtspunten

In dit hoofdstuk worden in totaal vier aandachtspunten geformuleerd. Bij ieder van deze aandachtspunten is aangegeven welke onderzoeksresultaten daaraan ten grondslag liggen. Deze aandachtspunten markeren een mogelijke denkrichting naar verbetering van de CnA-praktijk.

Aandachtspunt 1: De doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van de verschillende aanwezigen bij de CnA kunnen meer op één lijn worden gebracht.

Aandachtspunt 2: De informatievoorziening rond de CnA kan verbeterd worden.

Aandachtspunt 3: Er zou meer aandacht kunnen worden besteed aan specifieke zittingsvaardigheden onder meer om te voorkomen dat bepaalde belangen van partijen onderbelicht blijven of ten onrechte aan hen worden toegeschreven.

Aandachtspunt 4: Er is aanleiding om grondig te kijken naar huidige praktijken bij het beproeven van een schikking.

Het hoofdstuk eindigt met enkele opmerkingen over de wijze waarop deze aandachtspunten zouden kunnen worden omgezet in gerichte verbeteringen.

Inleiding

Deze studie is gericht op rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord (verder: CnA). De CnA is tegenwoordig een centraal onderdeel van de Nederlandse civiele procedure. Deze zitting is vaak het enige moment tijdens de procedure in eerste aanleg waarop partijen en advocaten direct contact hebben met de rechter.

Voorbeeld 1¹

De familie Pietersen en de familie Dijkstra zijn al lange tijd buren. Aanvankelijk konden zij het goed met elkaar vinden, maar na enige tijd ontstond er discussie over de erfafscheiding tussen de twee tuinen. Ze hebben verschillende pogingen ondernomen om hiervoor samen een oplossing te vinden, maar dergelijke pogingen liepen steeds uit op ruzie. Daardoor is de onderlinge verhouding dusdanig verslechterd dat ze op dit moment niet meer met elkaar praten. Meneer Dijkstra vindt dat de maat vol is en besluit hun geschil aan de rechter voor te leggen. De rechtbank gelast, na dagvaarding en conclusie van antwoord, een comparitie na antwoord. Hierbij zijn beide partijen met hun advocaat aanwezig.

Aan het begin van de comparitie legt de rechter uit wat de doelen van de comparitie zijn: de rechter wil inlichtingen verkrijgen van de partijen en hij zal onderzoeken of er mogelijkheden zijn voor een regeling. Verder vertelt hij de aanwezigen dat hij de partijen een aantal vragen zal stellen en dat hij graag hun visie op de zaak wil horen. Daarnaast zullen beide advocaten gelegenheid krijgen om enige toelichting op de zaak te geven. De comparitie verloopt zoals de rechter heeft aangekondigd. De rechter stelt partijen verschillende vragen en beide partijen en advocaten krijgen voldoende tijd om de rechter te informeren over de zaak. De rechter luistert aandachtig naar hen. Verder worden de schikkingsmogelijkheden afgetast, maar partijen komen er uiteindelijk samen niet uit.

Hoe keken de familie Pietersen en de familie Dijkstra terug op deze CnA? Beide families gaven na afloop van de comparitie aan, tevreden te zijn over de manier waarop zij door de rechter waren

behandeld. Ze hadden het gevoel, dat zij over de zaak alles konden zeggen wat zij wilden, zonder dat de rechter hen daarbij onderbrak. Verder gaven de familie Dijkstra en de advocaat van de familie Pietersen aan, dat de rechter hen serieus had genomen. De advocaat van de familie Dijkstra merkte op dat de rechter niet neerbuigend of betweterig was. Ten slotte vonden de familie Pietersen en de advocaat van de familie Dijkstra, dat de rechter op een open en begrijpelijke manier vragen aan hen gesteld had.

Voorbeeld 2²

Meneer van Broekhoeven en mevrouw de Bruijn zijn enkele jaren geleden gescheiden, maar zij zijn het nog steeds niet eens over de boedelverdeling. Meneer van Broekhoven maakt de zaak daarom aanhangig bij de rechtbank. Na een eerste schriftelijke ronde gelast de rechtbank een comparitie na antwoord voor het verkrijgen van inlichtingen en het beproeven van een schikking. Meneer van Broekhoven en mevrouw de Bruijn komen op de afgesproken dag naar de rechtbank, vergezeld door hun advocaten.

Tijdens de comparitie stelt de rechter partijen een aantal vragen. Mevrouw de Bruijn krijgt voldoende gelegenheid om haar visie op de zaak te geven. Meneer van Broekhoven probeert dit ook verschillende keren te doen, maar slaagt daar niet in. Iedere keer dat hij iets probeert te zeggen, zegt de rechter dingen als "nee, u mag nu niets zeggen", "meneer, nu moet u echt uw mond houden" en "van deze punten heeft u geen verstand, meneer". Er wordt tijdens de comparitie geen schikking bereikt.

Hoe keek meneer van Broekhoven terug op deze CnA? Zijn ervaringen waren niet positief. Na afloop gaf hij aan niet tevreden en zelfs teleurgesteld te zijn, omdat hij zijn verhaal niet had mogen doen en de rechter hem steeds opnieuw de mond had gesnoerd. Verder vond hij de rechter bevooroordeeld en kwalificeerde hij de manier waarop de

¹ Dit is één van de onderzochte zaken uit het onderzoek. De namen van partijen zijn om privacyredenen veranderd.

² Dit is één van de onderzochte zaken uit het onderzoek. De namen van partijen zijn om privacyredenen veranderd.

1

rechter hem benaderde als vijandig. “De rechter snauwde en had de pik op mij” waren zijn letterlijke woorden. De gang van zaken tijdens de CnA was daarom volgens hem niet rechtvaardig. De twee hierboven beschreven comparities hebben begin 2007 daadwerkelijk plaatsgevonden en maakten deel uit van de 150 onderzochte zaken bij de rechtbanken 's-Hertogenbosch en Utrecht in deze studie. Hierbij moet worden opgemerkt, dat de manier waarop de rechter in het tweede voorbeeld meneer van Broekhoeven behandelde uitzonderlijk (negatief) was voor de onderzochte zaken. In beide zaken was de uitkomst nog niet bekend op het moment dat de procesdeelnemers gevraagd werd hoe zij de CnA ervaren hadden. De voorbeelden illustreren dat partijen, los van de uitkomst, duidelijke opvattingen hebben over de gang van zaken tijdens een comparitie. Dit sluit aan bij een groot aantal sociaal-wetenschappelijke studies naar rechtvaardigheid die aantonen dat deelnemers van een procedure niet alleen de uitkomst belangrijk vinden, maar ook waarde hechten aan de procedure als zodanig. In dit rapport neemt de ervaren rechtvaardigheid van de CnA een centrale plaats in.

1.1 Aanleiding

Op 1 januari 2002 is het burgerlijk procesrecht in Nederland gewijzigd. De CnA heeft hierdoor een centrale positie gekregen binnen de Nederlandse civiele procedure. Onder het oude recht was de CnA een soort intermezzo tussen twee schriftelijke rondes. Na de dagvaarding, conclusie van eis en conclusie van antwoord had de rechter de mogelijkheid een CnA te gelasten als hij de zaak daarvoor geschikt achtte. Of de rechter een CnA gelastte of niet, partijen hadden daarna nog recht op conclusies van repliek en dupliek en recht op pleidooi voordat vonnis werd gewezen. Hierdoor werd de CnA gekenmerkt door een zekere mate van vrijblijvendheid. Partijen hadden immers de zekerheid na de CnA nog aan het woord te komen, waardoor de zaak tijdens de CnA vaak

nog niet volledig uitgekristalliseerd was (Van Mierlo, 2002). Dit maakte de CnA niet bijzonder effectief, omdat rechters zich moeilijk op de CnA konden voorbereiden (Verschoof, 2004). Vanaf 1 januari 2002 hebben partijen in beginsel slechts één mogelijkheid om schriftelijk aan te geven wat hun stellingen zijn, in respectievelijk de dagvaarding en de conclusie van antwoord. Daarna beveelt de rechter een CnA, tenzij hij oordeelt dat de zaak daarvoor niet geschikt is. Er is na de CnA in beginsel geen gelegenheid meer voor repliek en dupliek of pleidooi en meestal wordt meteen vonnis gewezen. Partijen moeten er dus voor zorgen dat de zaak uiterlijk op de CnA goed uit de verf komt, omdat zij anders vaak te laat zullen zijn. Partijen worden daarnaast ook gestimuleerd om de kern van de zaak zo spoedig mogelijk in de procedure naar voren te brengen door de bewijsaandraag- en substantiëringsplicht en de aanscherping van de eis van redelijke spoed. Door de wetwijzigingen per 1 januari 2002 is de CnA dus een zeer belangrijke stap in de civiele procedure geworden. Het gebruik van de CnA is de afgelopen jaren ook toegenomen. Tussen 1 mei 2002 en 31 augustus 2002 lag het percentage gelaste comparities na antwoord op 60% (Groeneveld & Klijn, 2002). In 2003 lag dit percentage bij meer dan de helft van de rechtbanken al op 71% of hoger (Eshuis, 2007).

Hoe de Nederlandse rechter een CnA het beste kan aanpakken is niet helder. Hierdoor bestaan er in de praktijk verschillen in aanpak tussen rechters (Verschoof, 2004). Rechters lopen vaak tegen dezelfde vragen aan: Hoeveel informatie geef ik de procesdeelnemers over de CnA? Hoeveel ruimte geef ik hen om hun verhaal te doen? Hoe geef ik een voorlopig oordeel en hoe ver ga ik daarin? Hoe voorkom ik zogenoemde dwangschikkingen? Hoeveel tijd besteed ik respectievelijk aan het verkrijgen van inlichtingen en het beproeven van een schikking?

De vraag rijst of er zogenoemde ‘best practices’ voor de aanpak van de CnA geformuleerd kunnen worden. Een vraag die daaraan vooraf gaat en die in deze studie centraal staat, is wat de huidige

'practices' zijn en waar aanknopingspunten voor verbetering liggen. Deze huidige CnA-praktijk wordt in kaart gebracht in termen van doelbereik en rechtvaardigheid. Doelbereik heeft betrekking op de mate waarin de doelen die de wetgever voor de CnA geformuleerd heeft, worden gerealiseerd. Verder is in een groot aantal sociaal-wetenschappelijke studies naar voren gekomen dat deelnemers van een procedure het belangrijk vinden dat deze rechtvaardig is. Of de huidige CnA-praktijk door partijen en advocaten als rechtvaardig wordt ervaren en of een hogere rechtvaardigheid ook aansluit op een hogere mate van doelbereik wordt in deze studie onderzocht.

1.2 Het doel van het onderzoek

De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek is de volgende.

Hoe ziet de huidige CnA-praktijk eruit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid en waar liggen aandachtspunten voor verbetering?

Deze vraag kan geconcretiseerd worden in de volgende acht deelvragen.

1. In welke mate worden de doelen van de CnA bereikt?
2. Zijn er verschillen in perceptie tussen partijen, advocaten en rechters met betrekking tot het bereiken van de doelen van de CnA?
3. Hoe rechtvaardig is de CnA in de ogen van de procesdeelnemers (partijen en advocaten)?
4. Hoe rechtvaardig denken rechters dat hun eigen CnA was voor de aanwezige partijen en in welke mate komt deze inschatting overeen met de daadwerkelijke rechtvaardigheidspercepties van partijen?
5. Is er een verband tussen de rechtvaardigheidspercepties en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
6. Is de instructie in de voorfase van invloed op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
7. Is de ervaring van de rechter van invloed op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk?

De huidige CnA-praktijk wordt aan de hand van twee aspecten in kaart gebracht: doelbereik en rechtvaardigheid. Doelbereik heeft betrekking op de mate waarin de doelen worden bereikt die de wetgever voor de comparitie heeft geformuleerd.

1. het beproeven van een schikking (artikel 87 Rv);
2. het verkrijgen van inlichtingen van partijen (artikel 88 Rv);
3. overleg met partijen over het vervolg van de procedure.

Dit derde doel is weliswaar niet in de wet opgenomen, maar in de praktijk is dit derde doel algemeen erkend (Van Nispen e.a., 2005). De huidige CnA-praktijk wordt in termen van doelbereik onderzocht, omdat de huidige (en toekomstige) 'practices' zoveel mogelijk (zouden) moeten bijdragen aan het bereiken van deze doelen.

Ten tweede wordt de CnA-praktijk in kaart gebracht aan de hand van rechtvaardigheid. Hierbij gaat het om de mate waarin procesdeelnemers de inrichting van de CnA, de behandeling door de rechter en de informatie over de CnA als rechtvaardig ervaren. Wetenschappelijk onderzoek op het gebied van rechtvaardigheid toont aan, dat deze rechtvaardigheidspercepties van burgers de belangrijkste sleutels zijn bij het verklaren van hun reacties op ervaringen met autoriteiten. Een hogere ervaren (procedurele) rechtvaardigheid blijkt van invloed te zijn op de rechtvaardigheid van de uitkomst, de acceptatie van die uitkomst, de tevredenheid met de geschiloplosser, het vertrouwen in het rechtssysteem en mate waarin burgers zich aan de wet houden (Lind e.a., 1993; Lind & Tyler, 1988; McEwen & Maiman, 1984; Paternoster e.a., 1997; Thibaut & Walker, 1978; Tyler, 2006; Tyler & Huo, 2002; Wissler, 1995). Daarnaast is het relevant om rekening te houden met wat burgers in een procedure belangrijk vinden,

omdat het civiele rechtssysteem en de procedures die daar onderdeel van uitmaken in het leven zijn geroepen om de belangen van burgers bij de naleving van contractuele afspraken en andere maatschappelijke spelregels te waarborgen. In deze studie wordt daarom onderzocht hoe rechtvaardig de CnA door de verschillende procesdeelnemers wordt ervaren.

Ten slotte wordt onderzocht of er samenhang bestaat tussen de ervaren rechtvaardigheid en de mate waarin de doelen van de CnA worden bereikt in de ogen van de procesdeelnemers. Een positieve samenhang zou goed nieuws zijn, want dan is het mogelijk om comparities na antwoord zo in te richten dat de doelen in hoge mate gerealiseerd worden en procesdeelnemers tegelijkertijd positief terugkijken op de CnA.

Concreet wordt van een tweetal aspecten van de 'inrichting van de procedure' onderzocht of ze van invloed zijn op respectievelijk rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties. Dat is op de eerste plaats de instructie in het voortraject. De zaakrechter kan procesdeelnemers voorafgaand aan de CnA instructie geven ten aanzien van (1) stukken die partijen voor de CnA naar de rechtbank moeten sturen (2) punten die partijen van tevoren schriftelijk moeten toelichten en (3) onderwerpen of vragen die op de CnA aan de orde zullen komen (Eshuis, 2007). Een dergelijke instructie in het voortraject vindt nog steeds relatief weinig plaats bij rechtbanken (Eshuis, 2007; Verschoof, 2004). Meer instructie zou er toe kunnen leiden dat procesdeelnemers voorafgaand aan de CnA beter weten wat er tijdens de CnA aan de orde zal komen, wat mogelijk van invloed is op hun rechtvaardigheids- en/of doelbereikpercepties. Op de tweede plaats wordt onderzocht of de ervaring van de rechter van invloed is op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van procesdeelnemers.

1.3 Eerder onderzoek naar de CnA

Er is sinds de wetwijziging van 1 januari 2002 een drietal studies naar de CnA verricht. Ten eerste

heeft Verschoof (2004) een studie onder comparitierechters uitgevoerd waarin hij door middel van vragenlijsten een aantal specifieke aspecten van de CnA heeft onderzocht. Zo heeft hij gekeken naar de verstrekkendheid van het voorlopige oordeel van comparitierechters. Hij concludeert dat naarmate de ervaring toeneemt, de rechter niet alleen eerder een voorlopig oordeel geeft, maar dat de verstrekkendheid van dat voorlopig oordeel ook toeneemt. Ervaren rechters geven in vergelijking met hun minder ervaren collega's vaker inzicht in de bewijslastverdeling, oordelen over juridische geschilpunten, oordelen die ook in het dictum van het vonnis zouden kunnen staan en zij bieden eerder handvatten voor concrete bedragen die redelijk zouden zijn voor een schikking. Verder blijkt er voorafgaand aan de zitting maar weinig geïnstrueerd te worden door comparitierechters. Als er instructie plaatsvindt heeft dat meestal betrekking op stukken die nog naar de rechtbank moeten worden gestuurd. Verder heeft Verschoof (2004) gekeken hoe in de CnA-praktijk wordt omgegaan met het pleiten ter zitting, een tweede schriftelijke ronde, te laat ingediende stukken, de conclusie van antwoord in reconventie en het proces-verbaal. De resultaten van zijn studie heeft het projectteam 'de versterking van de regiefunctie van de civiele rechter' binnen het programma civiel gebruikt om een handleiding op te stellen voor de regie vanaf de conclusie van antwoord. Het doel daarvan was te komen tot een meer uniforme aanpak. Het is niet helder op grond waarvan de commissie de 'best practices' in de handleiding heeft geformuleerd. Zij lijken het product te zijn van compromissen en pragmatische keuzes.³ Een tweede onderzoek dat (onder andere) naar de CnA is verricht is de studie van Ippel en Heeger-Hertter (2006). Zij hebben een kwalitatief observatieonderzoek gedaan bij de zittingen in drie sectoren van de rechtbank Utrecht waaronder de civiele sector. Daarbij stond de alledaagse communicatie tussen rechters en justitiabelen en de procesbeleving van deze laatste groep centraal. De onderzoekers signaleren behoorlijke verschillen tussen rechters in vaardigheden en stijl. Verder

³ De tekst van de handleiding "Regie vanaf de conclusie van antwoord" is te vinden op <http://www.rechtspraak.nl/Naar+de+rechter/Landelijke+regelingen/Sector+civiel+recht/Handleiding+regie+vanaf+de+conclusie+van+antwoord.htm>

blijken partijen met hoge verwachtingen de rechtszaal binnen te komen. Zij verwachten een rechter die goede vragen stelt, aandachtig naar de aanwezigen luistert en vervolgens besluitvaardig te werk gaat bij het beproeven van een schikking. Zowel partijen als advocaten geven volgens Ippel en Heeger-Hertter (2006) de voorkeur aan een actieve rechter die de aanwezigen een voorlopig oordeel geeft voordat hij hen de gang opstuurt. Passieve, sfinxachtige rechters die partijen geen enkele handreiking doen voor de onderhandelingen op de gang worden niet gewaardeerd. Partijen van zittingen waarin een schikking is overeengekomen, blijken meer tevreden te zijn over de kwaliteit van de communicatie ter zitting dan partijen van zittingen waarin dat niet het geval was. Wat betreft de uitleg en informatie door de rechter zijn partijen vooral geïnteresseerd in een voorlopig oordeel en veel minder in het verdere verloop van de procedure.

Ten slotte vergelijkt het onderzoek van Mein e.a. (2008) de informatievoorziening vanuit de rechtspraak met de informatiebehoefte van partijen. Het onderzoek is uitgevoerd binnen vier sectoren van het arrondissement Breda en Utrecht. De onderzoekers concluderen dat de informatievoorziening een verbrokkelde indruk maakt doordat deze weinig gericht is op de ontvanger en het niet helder is of de informatie daadwerkelijk (en op tijd) bij de partijen terecht komt. Partijen blijken voorafgaand aan de zitting ook niet actief op zoek te gaan naar informatie. De informatie waarover zij wel beschikken, is hen veelal ongevraagd gegeven. Na afloop geeft 70% van de partijen aan zich voldoende te hebben voorbereid op de zitting. De informatievoorziening zou in de ogen van partijen nog verbeterd kunnen worden door een helder geformuleerde brief van de rechtbank. Verder blijkt uit dit onderzoek dat de partijen voorafgaand aan de zitting hoge verwachtingen hebben van een rechtvaardige behandeling, de mogelijkheid om hun verhaal te kunnen doen en de persoonlijke aandacht die zij van de rechter krijgen. Deze verwachtingen blijken na afloop van de zitting te zijn uitgekomen dan wel te zijn overtroffen.

1.4 Relevantie

Het onderhavige onderzoek naar doelbereik en rechtvaardigheid is in een aantal opzichten vernieuwend te noemen. Op de eerste plaats betreft het een kwantitatief onderzoek waarbij een groot aantal comparities is onderzocht op doelbereik en rechtvaardigheid door middel van vragenlijsten, interviews en observaties. Doelbereik bij de CnA is niet eerder onderzocht en de ervaren rechtvaardigheid bij de CnA is niet eerder kwantitatief onderzocht. Ten tweede zijn de percepties van partijen, advocaten en rechters gemeten, wat het mogelijk maakt deze met elkaar te vergelijken en eventuele verschillen te signaleren. Ten derde maken de verzamelde data de huidige CnA-praktijk inzichtelijk. Op basis van deze data kunnen aanknopingspunten voor verbetering worden geformuleerd. Het onderzoek heeft daardoor directe, praktische relevantie voor het primaire proces. Ten slotte kunnen de onderzoeksresultaten interessant zijn voor andere landen waar zittingen die sterk vergelijkbaar zijn met de CnA, onderdeel uitmaken van de civiele procedure, zoals de Duitse 'Haupttermin', de Engelse 'case management conference' en de Amerikaanse 'discovery conference' (Asser & Vranken, 1999).

1.5 Onderzoekopzet

1.5.1 Selectie van zaken

Er is ten behoeve van deze studie een empirisch onderzoek verricht. Tussen juni 2006 en maart 2007 zijn bij de afdeling handelszaken van twee rechtbanken in totaal 150 comparities na antwoord onderzocht: 75 bij de rechtbank 's-Hertogenbosch en 75 bij de rechtbank Utrecht. Er zijn geen comparities van de sector kanton onderzocht. De afdeling handelszaken van deze twee rechtbanken zijn ongeveer even groot⁴ en het percentage zaken dat voor een CnA wordt geselecteerd ligt bij beide rechtbanken tussen de 90% en 95%. Deze twee rechtbanken zijn gekozen omdat zij verschillen in

⁴ In juni 2006 werkten (in deel- of voltijd) bij de afdeling handel van de rechtbank 's-Hertogenbosch 23 rechters en bij die afdeling van de rechtbank Utrecht 21 rechters.

de instructie voorafgaand aan de CnA. Hierdoor kan het effect van de instructie op rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van procesdeelnemers worden onderzocht (deelvraag 6). In Utrecht wordt gewerkt met een standaardvonnis terwijl de zaaksrechter bij de rechtbank 's-Hertogenbosch zaakspecifieke instructies kan toevoegen aan een standaardvonnis.

De rechters van beide rechtbanken zijn in drie groepen verdeeld, afhankelijk van de ervaring die zij hadden op het moment dat hun eerste comparitie werd onderzocht: minder dan 100 comparities (onervaren rechters), tussen de 100 en 200 comparities (middelmatig ervaren rechters) of meer dan 200 comparities (zeer ervaren rechters). Van ieder van deze groepen rechters zijn evenveel comparities onderzocht (tabel 1). Hierdoor kan worden onderzocht of de ervaring van de rechter van invloed is op rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van procesdeelnemers (deelvraag 7).

Er zijn uitsluitend zaken geselecteerd die aan twee criteria voldeden. (1) Minstens één van de partijen moest een natuurlijk persoon zijn, omdat persoon en belangen bij natuurlijke personen samenvallen terwijl bij rechtspersonen per definitie sprake is van vertegenwoordiging. (2) Verder zijn – om de data-analyse wat te vereenvoudigen – alleen zaken geselecteerd waarbij niet meer dan twee procureurs betrokken waren: één voor de eiser(s) en één voor de gedaagde(n). Daarnaast was het voor het onderzoeksteam praktisch niet mogelijk om veel comparities tegelijkertijd te onderzoeken. Als er daarom meer comparities op hetzelfde tijdstip op de rol stonden is er willekeurig

één geselecteerd. Van een zuiver aselechte steekproef is dus geen sprake, maar er is geen reden om aan te nemen dat de geselecteerde zaken systematisch verschillen van de niet-geselecteerde zaken wat betreft rechtvaardigheid en doelbereik. Het uiteindelijke doel was om bij iedere rechtbank 75 comparities na antwoord te onderzoeken. Om dat te bereiken zijn er in werkelijkheid meer comparities geselecteerd. Op de eerste plaats kwam dit doordat er een behoorlijk aantal comparities uitviel of door de rechtbank werd uitgesteld, te weten 24 in 's-Hertogenbosch en 35 in Utrecht. Ten tweede zijn er drie comparities wel onderzocht, maar achteraf uit de steekproef verwijderd omdat beide partijen en advocaten niet wilden meewerken aan het onderzoek. Voor iedere CnA die vanwege één van deze twee redenen buiten de steekproef viel, is steeds een nieuwe CnA geselecteerd.

1.5.2 Maatregelen om de participatie te bevorderen

Als een CnA voor het onderzoek was geselecteerd, ontvingen beide advocaten daaraan voorafgaand een brief van de onderzoekers waarin het doel van het onderzoek uiteen werd gezet. Bij de brief zaten twee vragenlijsten, één voor de advocaat en één voor zijn cliënt, met het verzoek om deze ingevuld aan de onderzoekers te retourneren in een bijgevoegde antwoordvelop. Als er meer eisers en/of gedaagden in één zaak waren, werd alleen de partij die als eerste op de rol genoemd stond, verzocht de vragenlijst in te vullen. Om de participatie te bevorderen zat bij de brief van de

Tabel 1 De verdeling van onderzochte comparities na antwoord naar rechtbank (in de kolommen) en ervaring van rechters (in de rijen)

		Rechtbank 's-Hertogenbosch	Rechtbank Utrecht	Totaal
Ervaring van de rechter	< 100	25	25	50
in het aantal gedane	100-200	25	25	50
comparities	> 200	25	25	50
Totaal		75	75	150

onderzoekers ook nog een begeleidende brief van de president van de desbetreffende rechtbank en de deken van dat arrondissement met daarin een oproep aan partijen en advocaten mee te werken aan het onderzoek.

Als de twee vragenlijsten een dag voor de CnA niet door de onderzoekers ontvangen waren, werd de advocaat gebeld om te informeren of hij en zijn cliënt wilden meewerken aan het onderzoek. De rechters ontvingen steeds ongeveer een week voor de CnA een email waarin hen verzocht werd de bijgevoegde vragenlijst in te vullen en mee te brengen naar de zitting. Responsbevorderende maatregelen zijn voor de rechters verder niet genomen, maar bij beide rechtbanken zijn de rechters voorafgaand aan het onderzoek door de afdelingsvoorzitter ('s-Hertogenbosch) of door de onderzoekers zelf (Utrecht) ingelicht over het onderzoek. De onderzoekers hebben alle deelnemers gegarandeerd dat er vertrouwelijk zou worden omgegaan met hun antwoorden en dat hun antwoorden anoniem zouden worden verwerkt.

1.5.3 Methoden van dataverzameling

De 150 comparities na antwoord zijn onderzocht door middel van vragenlijsten, interviews en observaties. Aan beide partijen, beide advocaten en de rechter is steeds voorafgaand aan de CnA een korte vragenlijst voorgelegd en na afloop van de CnA een wat langere vragenlijst. Deze vragenlijst bestond grotendeels uit stellingen waarbij de participanten op een vijfpuntsschaal (1=zeer oneens, 5= zeer eens) konden aangeven in welke mate ze het eens waren met die stellingen. In een direct daarop volgend interview is hen gevraagd een korte toelichting op een aantal van die antwoorden te geven. Er is goed op gelet dat partijen en advocaten de vragenlijst afzonderlijk van elkaar invulden en hierover geen overleg pleegden. Ook bij de interviews werd ervoor gewaakt dat iedereen vrijuit kon spreken door steeds de advocaat en

cliënt afzonderlijk van elkaar vragen te stellen. Het invullen van de vragenlijsten en het daarop volgende interview nam in totaal ongeveer twintig minuten in beslag. Daarnaast is – door de bij de CnA aanwezige onderzoekers – een aantal observaties gedaan. Dit werd partijen en advocaten voorafgaand aan de CnA ook medegedeeld. De dataverzameling is uitgevoerd door één onderzoeker en zes rechtenstudenten die in het laatste jaar van hun studie zaten. Deze studenten hebben voor aanvang van het onderzoek een training gehad waarin zij de belangrijkste interviewtechnieken leerden. De dataverzameling vond vervolgens plaats in tweetallen (twee studenten of één student en de onderzoeker). Eén van hen benaderde de eiser en zijn advocaat en de ander benaderde de gedaagde en zijn advocaat om de vragenlijsten en interviews af te nemen. Ook tijdens de CnA hadden de tweetallen een rolverdeling: de één nam met behulp van twee stopwatches een aantal tijden op (o.a. de duur van de CnA, de spreektijden van de procesdeelnemers), terwijl de ander aan de hand van observaties een (multiple choice) vragenlijst over de aanpak van de rechter invulde (o.a. de uitleg die de rechter geeft, de gemaakte afspraken over het verloop van de procedure na de CnA). De studenten en de onderzoeker worden in dit verslag verder als 'de onderzoekers' of 'de observanten' aangeduid.

1.5.4 Pilot bij de rechtbank Dordrecht

De observatielijsten en de gebruikte vragenlijsten zijn voorafgaand aan deze studie getest in een pilot van 10 comparities na antwoord bij de rechtbank Dordrecht. Het doel hiervan was na te gaan of de vragenlijsten en interviewvragen voldoende duidelijk waren voor de partijen, advocaten en rechters en of de aspecten die de onderzoekers moesten observeren tijdens de CnA voldoende helder waren. Naar aanleiding van deze pilot is nog een aantal wijzigingen in de observatielijsten en vragenlijsten doorgevoerd.

1.5.5 Respons en soort zaken

Het aantal aanwezige partijen en advocaten bij de 150 onderzochte comparities was respectievelijk 288 en 296. De responspercentages zijn apart uitgerekend voor de korte (verwachtingen)vragenlijsten voorafgaand aan de CnA, de langere vragenlijsten na afloop van de CnA en de interviews (tabel 2).

De partijen, advocaten en de rechters die hebben meegewerkt aan het onderzoek hebben allemaal de langere vragenlijst ingevuld. Een aantal van hen heeft de korte vragenlijst niet ingevuld en sommige van hen wilden niet meewerken aan het interview. Dit verklaart waarom de responspercentages voor de langere vragenlijsten hoger zijn dan voor de korte vragenlijsten en de interviews. De responspercentages zijn allemaal erg hoog. De participatiebevorderende maatregelen (paragraaf 1.5.2) hebben hier zeker aan bijgedragen. Er zijn geen significante verschillen gevonden in

non-respons tussen eisers en gedaagden ($=.003$; $p=.960$), tussen hun advocaten ($=.553$; $p=.457$), tussen de partijen bij de rechtbank 's-Hertogenbosch en die bij de rechtbank Utrecht ($=.141$; $p=.707$) of tussen de advocaten bij de twee rechtbanken ($=.000$; $p=1.000$).

In tabel 3 is weergegeven welke soort zaken is onderzocht. Daarbij is uitgegaan van de indeling die het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak gebruikt voor haar Mediation Monitor.⁵ Enkele weinig voorkomende categorieën zijn samengevoegd. De categorie 'bestuurdersaansprakelijkheid' is toegevoegd.

Het is belangrijk dat het soort onderzochte zaken bij de twee rechtbanken ongeveer gelijk is, want anders zouden eventuele verschillen in doelbereik en rechtvaardigheid het gevolg kunnen zijn van het soort zaken. De tabel geeft aan dat de verdeling van de zaken bij de twee rechtbanken redelijk vergelijkbaar is.⁶ Alleen het aantal boedelverdelingen is bij de rechtbank 's-Hertogenbosch duidelijk

Tabel 2 Responspercentages

	Korte vragenlijsten	Langere vragenlijsten	Interviews
Partijen	83%	84%	76%
Advocaten	89%	90%	81%
Rechters	99%	100%	100%

Tabel 3 Onderzochte comparities na antwoord naar rechtbank en soort zaak

Soort zaak	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	abs	%	abs	%
Contractenrecht / overeenkomsten / koop-ruil / zakelijke dienstverlening	39	52.0	34	45.3
Boedelverdeling (na echtscheiding)	18	24.0	10	13.3
Buren	3	4.0	6	8.0
Bestuurdersaansprakelijkheid	3	4.0	4	5.3
Gezondheidsrecht	3	4.0	3	4.0
Arbeid	0	0.0	5	6.7
Erfrecht	1	1.3	4	5.3
Overig	8	10.7	9	12.0
Totaal	75	100.0	75	100.0

⁵ Deze Monitor geeft inzicht in procedurele zaken (o.a. zaakskenmerken, wijze van doorverwijzen, doorlooptijden) en inhoudelijke zaken (o.a. tevredenheid partijen met mediator) bij de doorverwijzingen naar mediation via de gerechten.

⁶ Er kan niet getoetst worden of deze verschillen significant zijn met behulp van een chi-kwadraat toets omdat niet voldaan is aan de voorwaarde dat de minimale verwachte celfrequentie hoger is dan 5.

hoger dan bij de rechtbank Utrecht. Door de geïnterviewde rechters is een aantal malen aangegeven dat boedelzaken vaak bewerkelijke zaken zijn: ze zijn niet zozeer juridisch complex, maar er spelen veel feiten en emoties en een vonnis in dergelijke zaken is vaak lang. Hier staat tegenover dat de rechtbank 's-Hertogenbosch voor al haar zaken standaard een uur langer uittrekt. Rechters hebben daar voor deze bewerkelijke zaken dus langer de tijd. Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de soort onderzochte zaken bij de twee rechtbanken (vrijwel) gelijk is.

1.6 Opzet rapport

De opbouw van dit rapport is als volgt. In hoofdstuk 2 geef ik een kort overzicht van de belangrijkste wetenschappelijke inzichten op het gebied van procedurele rechtvaardigheid. Dit hoofdstuk dient ter onderbouwing van de resultaten van deze studie die betrekking hebben op rechtvaardigheid. Hoofdstuk 3 geeft een chronologisch overzicht van CnA: wat gebeurt er voorafgaand aan de CnA (instructie, verwachtingen van procesdeelnemers), wat gebeurt er tijdens de CnA (informatie en uitleg, het verkrijgen van inlichtingen, het beproeven van een schikking) en wat gebeurt er na afloop (vervolg van de procedure)? In hoofdstuk 4 staat doelbereik centraal (deelvraag 1) en wordt ingegaan op de vraag of de percepties van partijen, advocaten en rechters ten aanzien van doelbereik verschillen (deelvraag 2). De rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten komen aan de orde in hoofdstuk 5 (deelvraag 3). In dat hoofdstuk wordt ook duidelijk hoe goed rechters de ervaren rechtvaardigheid van partijen kunnen inschatten (deelvraag 4). Rechtvaardigheid en doelbereik komen samen in hoofdstuk 6. De vraag of een hogere mate van doelbereik samengaat met hogere rechtvaardigheidspercepties in de huidige CnA-praktijk komt allereerst aan de orde (deelvraag 5). Ook beantwoord ik in dat hoofdstuk de vraag of de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties anders zijn als er in de voorfase instructies worden

gegeven (deelvraag 6) of als de ervaring van de comparatierechter toeneemt (deelvraag 7). Hoofdstuk 7 bevat ten slotte een aantal aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk (deelvraag 8). Vanwege de leesbaarheid gebruik ik in dit rapport alleen de hij-vorm in plaats van hij en zij.

Onderzoek naar rechtvaardigheid

Het doel van dit hoofdstuk is kort de theoretische achtergrond van een belangrijk deel van dit rapport te schetsen. Het betreft de hoofdlijnen van het onderzoek dat de afgelopen dertig jaar naar rechtvaardigheid is gedaan. Dit onderzoek is bij verschillende soorten besluitvormingsprocedures verricht, zoals gerechtelijke procedures, mediation, arbitrage, procedures bij de politie (bijvoorbeeld aanhoudingsprocedures) en procedures binnen bedrijven (bijvoorbeeld beoordelings-, ontslag- of reorganisatieprocedures). Na een kort historisch overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen in dit onderzoeksveld (paragraaf 2.1) ga ik in op de effecten van een rechtvaardige procedure (paragraaf 2.2). Vervolgens komt de vragenlijst aan bod die in deze studie gebruikt is om rechtvaardigheid te meten (paragraaf 2.3). Het hoofdstuk eindigt met een conclusie en een korte blik op de actuele discussies op dit terrein (paragraaf 2.4).

2.1 Vier soorten rechtvaardigheid

2.1.1 Distributieve rechtvaardigheid

Tot 1975 stond het onderzoek naar besluitvormingsprocedures in het teken van de verdeling van uitkomsten (Blau, 1964; Homans, 1961; Stouffer e.a., 1949). Men ging er toen vanuit dat individuen een besluitvormingsprocedure positief evalueren als de uitkomst als rechtvaardig wordt gezien. De bekendste theorie die van deze gedachte uitgaat is de Equity theorie van Adams (1964). Volgens deze theorie vergelijken mensen hun eigen inbreng-uitkomst verhouding met die van relevante anderen. Indien een individu hierin een ongelijkheid ('inequity') percipieert, zal hij ernaar streven de balans te herstellen. Volgens Adams is het daarbij niet relevant in wiens voordeel de balans uitslaat: ook individuen die profiteren van de ongelijkheid, zullen proberen de balans te herstellen. Dat kan een individu op een aantal manieren doen. Een

individu kan zijn eigen inbreng of uitkomsten feitelijk of cognitief aanpassen, het veld verlaten, zich met iemand anders vergelijken of de ander zijn inbreng of uitkomst proberen te beïnvloeden.

Voorbeeld

Als advocaat Jansen een lager salaris heeft dan de advocaten de Vries en Berendse, zal hij de verhouding tussen zijn eigen inbreng (opleiding, leeftijd, eerdere werkervaring, intelligentie, sociale vaardigheden, aantal uren werk / inspanningen) en uitkomsten (salaris, status) vergelijken met die van zijn twee collega's. Hij komt daarbij tot de conclusie, dat er sprake is van balans als hij zichzelf met mr. de Vries vergelijkt: "het is rechtvaardig dat mr. de Vries meer verdient dan ik omdat hij al een aantal jaren langer als advocaat werkzaam is en hij bovendien, in tegenstelling tot mijzelf, ieder weekend ook nog aan het werk is". Als hij zichzelf echter met mr. Berendse vergelijkt percipieert hij ongelijkheid: "het is niet rechtvaardig dat Mr. Berendse meer verdient dan ik. Hij is tegelijk met mij begonnen als advocaat, werkt niet harder dan ik, is niet slimmer dan ik en wint niet meer zaken dan ik". Nu advocaat Jansen deze ongelijkheid heeft waargenomen, zal hij proberen de balans tussen zijn eigen inbreng-uitkomst verhouding en die van mr. Berendse te herstellen. Dat kan hij doen door zijn eigen inbreng of uitkomsten feitelijk (minder hard werken, salarisverhoging vragen) of cognitief ("mijn salaris is dan wel wat lager, maar mijn kamer is natuurlijk veel groter") aan te passen, het veld te verlaten (ontslag nemen), zich met een andere collega vergelijken of mr. Berendse zijn inbreng of uitkomsten proberen te beïnvloeden (hem ontmoedigen om hard te werken).

Ook uit andere studies kwam naar voren dat gelijkheid (equity) van invloed is op (ervaren) rechtvaardigheid van uitkomsten. Het bleek echter niet de enige verdeelsleutel te zijn die individuen hanteren om te beoordelen of een uitkomst rechtvaardig is. Afhankelijk van de situatie, zal een individu het relatieve belang van verschillende verdeelsleutels bepalen om vast te stellen of de uitkomst

2

rechtvaardig is. Zo zal er binnen gezinnen vaker een verdeelsleutel op basis van gelijkwaardigheid (ieder krijgt evenveel) of behoefte (degene die dat het meest nodig heeft, krijgt het meeste) gebruikt worden (Leventhal, 1980).

2.1.2 Procedurele rechtvaardigheid

In 1975 onderzochten Thibaut en Walker als eerste het ontwerp van juridische besluitvormingsprocedures in een aantal laboratoriumexperimenten. Zij vergeleken onder meer de inquisitoire procedure van common law landen met de accusatoire procedure van civil law landen. Ze construeerden daartoe een rechtszaak en informeerden alle deelnemers (studenten) dat zij de gedaagde partij in de zaak waren. De helft van de studenten werd ingedeeld in de accusatoire conditie: ze mochten hun eigen 'advocaat' (een rechtenstudent) selecteren. De argumenten van de twee partijen werden vervolgens aan de rechter gepresenteerd door twee 'advocaten', die beiden het belang van hun eigen cliënt verdedigden. Studenten in de inquisitoire conditie hadden geen mogelijkheid om hun eigen 'advocaat' te kiezen, maar kregen samen één vertegenwoordiger toegewezen die de argumenten van beide partijen aan de rechter presenteerde. Deelnemers bleken meer tevreden te zijn over de accusatoire conditie dan over de inquisitoire conditie. Zij evalueerden deze als rechtvaardiger, onafhankelijk van de uitkomst. Dit was een opvallend resultaat omdat dit voor het eerst liet zien dat de tevredenheid van participanten verhoogd kan worden door gebruik te maken van een rechtvaardige procedure, zonder de uitkomst aan te passen. Thibaut en Walker (1975) gingen ervan uit, dat het belangrijkste onderscheid tussen de twee condities de mate waarin participanten invloed op het proces hadden, was. Partijen zouden bereid zijn om hun invloed op de uitkomst uit handen te geven zo lang zij invloed op het proces behielden. Als dat het geval is, zouden zij de besluitvormings-

procedure als rechtvaardiger evalueren. Dit wordt het 'fair process effect' of 'voice effect' genoemd. Thibaut en Walker (1975) zagen deze invloed op het proces slechts als een middel om invloed op de uitkomst te hebben (waar het partijen eigenlijk om zou gaan). Later onderzoek toonde echter aan dat mensen invloed op het proces op zichzelf waarderen en dat vaak zeker zo belangrijk vinden als invloed op de uitkomst (Lind & Tyler, 1988; Tyler & Lind, 1992).

Onderscheid accusatoire en inquisitoire systeem

Het onderzoek van Thibaut en Walker (1975) wordt tot op de dag van vandaag aangehaald als 'bewijs' dat het accusatoire systeem van common law landen beter zou zijn dan het inquisitoire systeem van civil law landen. Dat is om twee redenen discutabel.

Ten eerste noemen Thibaut en Walker (1975) in hun boek weliswaar een aantal verschillen tussen de twee systemen, maar in hun experiment is slechts één verschil onderzocht, namelijk of iedere partij ter zitting verdedigd wordt door zijn eigen advocaat of dat beide partijen door dezelfde toegewezen advocaat worden verdedigd. Het is twijfelachtig of hieruit de conclusie getrokken mag worden dat het accusatoire systeem beter is dan het inquisitoire.

Op de tweede plaats is een algemene trend naar een actievare rechter in het civiele proces zichtbaar, zowel in inquisitoire als accusatoire procedures (Zuckerman, 1999). Van een strikt onderscheid tussen het door de rechter beheerste inquisitoire systeem en het door partijen beheerste accusatoire systeem is derhalve steeds minder sprake.

Het onderzoek van Thibaut en Walker (1975) heeft een enorme invloed gehad op vervolgonderzoek naar rechtvaardigheid. Leventhal (1980) was de eerste onderzoeker die hun ideeën toepaste in niet-juridische settings zoals bedrijven en klaslokalen. Tevens voegde hij een aantal factoren toe die voor individuen belangrijk zouden zijn als zij een procedure evalueren. Deze door hem

bedachte factoren bleken bij later onderzoek bijzonder goed te kloppen (Tyler, 1988; 2006). Dat waren de volgende zes factoren.

- *Consistentie*. Procedures zijn door de tijd heen constant en voor alle deelnemers hetzelfde.
- *Onbevooroordeeldheid*. Procedures zijn vrij van vooroordelen. Eigen belang of persoonlijke denkbeelden van geschiloplossers worden beperkt.
- *Kwaliteit en nauwkeurigheid van besluiten*. De informatie die verzameld en gebruikt wordt voor de besluitvorming is nauwkeurig en fouten worden geminimaliseerd.
- *Correctiemogelijkheid*. Er zijn mogelijkheden om onrechtvaardige of niet-nauwkeurige beslissingen te herstellen. Hoger beroepsprocedures die tijdrovend, duur, onveilig of moeilijk te gebruiken zijn, worden als minder rechtvaardig gezien.
- *Vertegenwoordiging*. Hiervoor is het essentieel dat deelnemers het gevoel hebben dat de belangen en waarden van subgroepen⁷ waarvan zij deel uitmaken, terugkomen in de procedure. De ervaren rechtvaardigheid is vooral hoog als individuen zelf kunnen deelnemen aan de procedure (door zelf het woord te voeren) omdat het individu in dat geval zelf in de gaten kan houden of de procedure verloopt in overeenstemming met de belangen en waarden van zijn subgroepen.
- *Ethiek*. Het besluitvormingsproces is in overeenstemming met morele en ethische waarden van de deelnemers.

Zowel Leventhal (1980) als Thibaut en Walker (1975) benadrukten het belang van vertegenwoordiging (invloed). Uit het onderzoek van Leventhal (1980) werd echter niet duidelijk wat hij precies met vertegenwoordiging bedoelde: invloed op de uitkomst, invloed op het proces of beide (Lind & Tyler, 1988; Tyler, 1988).

Tyler (1988) heeft de criteria van Thibaut en Walker (1975) en Leventhal (1980) gecombineerd om het belang van de verschillende factoren te achterhalen. In dat onderzoek vroeg hij inwoners

van Chicago naar hun ervaringen met de politie en rechtbanken. De resultaten hiervan lieten zien, dat individuen aandacht hebben voor alle factoren, maar dat sommige factoren (vertegenwoordiging, consistentie en ethiek) sterker gerelateerd zijn aan oordelen over de rechtvaardigheid van de procedure dan andere. Bovendien bleek uit dit onderzoek dat het verband tussen de verschillende factoren positief is. Dit is goed nieuws voor beleidsmakers omdat dat betekent dat het mogelijk is om geschiloplossingsprocedures te ontwerpen waarin deze factoren allemaal tegelijkertijd aanwezig zijn.

2.1.3 Interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid

Een volgende belangrijke stap binnen het onderzoek naar besluitvormingsprocedures werd gezet door Bies en Moag (1986). Zij introduceerden het begrip interactieve rechtvaardigheid en benadrukten het belang van rechtvaardigheid in de interactie met de geschiloplosser naast de hiervoor beschreven aspecten van de procedure zelf. Zij maakten een onderscheid tussen de volgende vier factoren voor een rechtvaardige interactie.

- *Eerlijkheid*. Geschiloplossers zijn open en eerlijk in hun communicatie tijdens de procedure en er is geen sprake van misleiding.
- *Respect*. Geschiloplossers vermijden onbeleefd en agressief gedrag richting de participanten.
- *Gepaste vragen*. Geschiloplossers vragen geen informatie die discriminatie in de hand werkt en laten ongepaste (bijvoorbeeld racistische of seksistische) opmerkingen achterwege.
- *Uitleg*. Beslissingen worden voldoende uitgelegd of verklaard.

In twee verschillende studies van Bies (1985) kwam naar voren, dat het belang van de bovenstaande criteria voor individuen van boven (eerlijkheid) naar beneden (uitleg) afneemt.

Greenberg (1993) heeft in aansluiting op deze resultaten voorgesteld twee soorten interactieve rechtvaardigheid te onderscheiden: interpersoonlijke rechtvaardigheid (Bies en Moag's respect en

⁷ Ieder individu beschouwt zichzelf een onderdeel van verschillende subgroepen en hecht meer of minder waarde aan bepaalde subgroepen. Die subgroepen kunnen gebaseerd zijn op een gelijke culturele of etnische achtergrond, een gelijk opleidingsniveau, gelijke politieke ideeën of andere gelijkenissen.

gepaste vragen) en informatieve rechtvaardigheid (Bies en Moag's eerlijkheid en uitleg).

Interpersoonlijke rechtvaardigheid is in hoge mate aanwezig als mensen het gevoel hebben dat zijn op een nette en respectvolle manier door de geschilplosser worden behandeld.

Informatieve rechtvaardigheid heeft betrekking op de informatie en uitleg die participanten krijgen over de procedure en de uitkomst. Door Greenberg's (1993) introductie van twee soorten interactieve rechtvaardigheid ontstonden er vier typen rechtvaardigheid:

- Distributieve rechtvaardigheid
- Procedurele rechtvaardigheid
- Interpersoonlijke rechtvaardigheid
- Informatieve rechtvaardigheid

Onderzoek van Shapiro e.a. (1994) heeft uitgewezen dat het bij informatieve rechtvaardigheid vooral belangrijk is, dat de informatie juist is, op een gepaste manier wordt gecommuniceerd en is afgestemd op (de behoeften van) participanten.

2.2 Effecten

Uit de vorige paragraaf bleek dat participanten van een procedure het belangrijk vinden dat deze procedure rechtvaardig is. Als dat het geval is, kijken zij positiever terug op hun ervaring met de desbetreffende autoriteit. Maar wat wordt er bedoeld met 'positiever aankijken'? Oftewel: wat zijn precies de effecten op een individu als deze een gevolgde procedure als rechtvaardig ziet? Deze vraag wordt in deze paragraaf beantwoord. In het onderzoek dat binnen de wetenschap naar de effecten van procedurele rechtvaardigheid is gedaan, is vaak geen onderscheid gemaakt tussen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Deze factoren zijn bij veel onderzoeken gecombineerd tot één factor onder de noemer van procedurele rechtvaardigheid. Het probleem is, dat het daardoor niet duidelijk is welke factor(en) het gevonden effect veroorzaakt. Ondanks deze beperking, is een overzicht van de effecten van deze factoren gezamenlijk nuttig

omdat hiermee het belang van rechtvaardigheid duidelijk wordt. De lezer moet echter wel onthouden dat als de term 'procedurele rechtvaardigheid' in deze paragraaf wordt gebruikt, deze gecombineerde maat van procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid wordt bedoeld.

Verder worden vooral effecten beschreven die in de juridische setting relevant zijn, omdat het onderhavige onderzoek heeft plaatsgevonden bij rechtbanken.

Het eerste effect van een hogere ervaren procedurele rechtvaardigheid is een positievere perceptie van de rechtvaardigheid van de uitkomst, oftewel een hogere distributieve rechtvaardigheid (Lind & Tyler, 1988). Dit is vooral belangrijk in situaties waarin autoriteiten niet anders kunnen dan een burger een ongunstige uitkomst geven. Kerstetter (1995) heeft bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar klachten van burgers over misdragingen door politieagenten in de Verenigde Staten. Een groot probleem bij dergelijke misdragingen, is dat in de meeste gevallen er geen onafhankelijke getuige of ander bewijs voorhanden is waardoor in de klachtprocedure de klacht van de burger tegenover de verklaring van de betreffende politieagent staat. De klacht wordt dan meestal ongegrond bevonden in de klachtprocedure, ook als deze mogelijk terecht is ingediend.⁸ Het is dan belangrijk dat burgers wel het gevoel hebben dat de klachtprocedure rechtvaardig is.

Ten tweede leidt een rechtvaardige procedure ertoe dat participanten de uitkomsten daarvan eerder vrijwillig accepteren. Dit is onder andere onderzocht bij gerechtelijke procedures, arbitrage, mediation en de politie (Lind e.a., 1993; McEwen & Maiman, 1984; Paternoster e.a., 1997; Thibaut & Walker, 1978; Tyler & Huo, 2002; Wissler, 1995). Zo vroegen Tyler en Huo (2002) naar de ervaringen van 1656 inwoners van Oakland en Los Angeles met de politie en rechtbanken. De bereidheid van deze mensen om de beslissingen van de politie en rechtbanken te accepteren bleek vooral bepaald te worden door de mate waarin zij de procedures die daaraan vooraf gingen rechtvaardig vonden. Het maakte daarbij niet uit of zij zelf voor

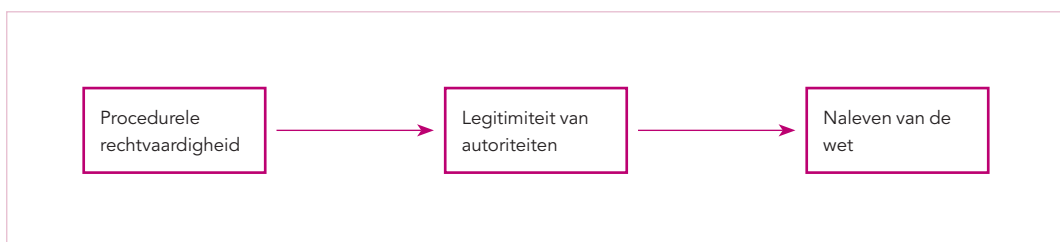
⁸ Overigens heeft Kerstetter niet onderzocht in hoeveel procent van de gevallen deze klachten terecht zijn ingediend.

het contact met deze autoriteiten gekozen hadden (eigen verzoek aan de politie om te helpen / eiser bij rechtbank) of dat dit hen was opgelegd (aangehouden door de politie / gedaagde bij de rechtbank). De rechtvaardigheid van de procedure blijkt voor de acceptatie van de uitkomsten belangrijker te zijn dan de uitkomst als zodanig of de rechtvaardigheid van die uitkomst. Een ander voorbeeld is een aantal studies dat door McEwen en Maiman (1984) en Wissler (1995) is uitgevoerd in zogenaamde 'small claims courts' in Amerika. Hierbij kwam naar voren dat de mate van acceptatie van uitkomsten hoger was voor zaken die via mediation waren geregeld dan voor zaken waarin de rechter een vonnis had gewezen. Dit was het gevolg van verschillen in de (ervaren) rechtvaardigheid van de procedure: bij mediation moesten participanten instemmen met de uitkomst van het proces en hadden zij meer invloed op het proces dan bij de gerechtelijke procedure. Procedurele rechtvaardigheid is dus voor autoriteiten de sleutel tot vrijwillige naleving van hun beslissingen. Op de derde plaats beïnvloeden evaluaties van procedurele rechtvaardigheid de tevredenheid met de geschiloplosser van de betreffende procedure (Tyler & Huo, 2002). Het effect van de ervaren procedurele rechtvaardigheid hierop blijkt veel sterker te zijn dan het effect van distributieve rechtvaardigheid of de uitkomst als zodanig. Daarnaast is uit onderzoek naar voren gekomen dat de persoonlijke ervaringen die individuen met autoriteiten hebben gehad van invloed zijn op algemene evaluaties van die autoriteiten, zoals het

vertrouwen in het rechtssysteem of het vertrouwen in juridische autoriteiten (Lind & Tyler, 1988; Tyler & Huo, 2002). Vaak wordt aangenomen dat vertrouwen van burgers verklaard kan worden door meer instrumentele aspecten zoals kosten, snelheid en prestaties van instanties. Hoewel dergelijke aspecten wel enige invloed hebben op het algemene vertrouwen in het rechtssysteem, is de mate waarin de procedures van deze autoriteiten door burgers als rechtvaardig worden ervaren, veel belangrijker. Autoriteiten kunnen het vertrouwen van burgers dus in positieve zin beïnvloeden door ervoor te zorgen dat procedures zo worden ingericht dat mensen deze als rechtvaardig zien. Ten slotte generaliseren mensen hun persoonlijke ervaringen met autoriteiten (en de ervaren rechtvaardigheid daarbij) naar algemene opvattingen die zij hebben over de legitimiteit van autoriteiten (Tyler, 2006; Tyler & Huo, 2002). Legitimiteit, oftewel de opvatting dat autoriteiten gehoorzaamd behoren te worden, beïnvloedt vervolgens de mate waarin burgers zich aan de wet houden in het dagelijks leven (figuur 1).

Er bestaan verschillende ideeën over waarom mensen de wet naleven. De instrumentele benadering gaat ervan uit dat dit bepaald wordt door beloning en straf (afschrikken). Mensen zullen zich dan ook vooral aan de wet houden als ze bang zijn om gepakt te worden. Uit onderzoek blijkt dat dit inderdaad enige invloed heeft. Het is voor overheden echter een bijzonder kostbare benadering: de pakkans moet immers steeds voldoende hoog

Figuur 1 Ervaren procedurele rechtvaardigheid beïnvloedt via opvattingen over legitimiteit, de mate waarin de wet wordt nageleefd

zijn. Daarnaast leidt deze instrumentele benadering ook tot een groter wantrouwen van en meer vijandigheid jegens de politie wat op lange termijn de naleving van de wet juist ondermijnt. Een tweede benadering gaat ervan uit dat mensen zich aan de wet houden omdat zij autoriteiten als legitiem zien: de wet moet nageleefd worden, wat de wet ook zegt. Deze naleving op basis van legitimiteit moet onderscheiden worden van naleving op basis van eigen moraal. Eigen moraal betekent dat de wet gevolgd wordt door een individu omdat hij vindt dat de betreffende wet rechtvaardig is. Een laatste verklaring waarom mensen de wet gehoorzamen is groepsmoraal. Deze gehoorzaamheid is het resultaat van angst voor afkeuring van vrienden, collega's of andere groepen waarvan het individu lid is. Tyler (2006) heeft de bijdrage van ieder van deze vier verklaringen (afschrikking, legitimiteit, eigen moraal en groepsmoraal) aan het naleven van de wet onderzocht. De belangrijkste verklaring bleek eigen moraal te zijn, op de voet gevolgd door legitimiteit. Voor de overige twee verklaringen vond hij weinig steun. Eigen moraal van burgers is moeilijk te beïnvloeden door autoriteiten, zeker in pluriforme samenlevingen waarin zeer veel verschillende opvattingen naast elkaar bestaan (hoewel individuele geschiloplossers in procedures mogelijk wel op deze eigen moraal van de aanwezigen kunnen inspringen). Daarom is legitimiteit interessanter omdat autoriteiten dat wel kunnen beïnvloeden. Zoals we al in figuur 1 zagen, kunnen zij dit doen door aan burgers rechtvaardige procedures aan te bieden.

Samenvattend kan worden gezegd dat de beschreven effecten in deze paragraaf wel aangeven, hoe belangrijk het is dat autoriteiten ervoor zorgen dat hun procedures zo ingericht zijn dat burgers deze als rechtvaardig ervaren.

2.3 Gebruikte vragenlijst rechtvaardigheid

In deze studie is gemeten hoe rechtvaardig partijen en advocaten de CnA vinden met behulp van de

vragenlijst van Colquitt (2001). Hij maakt in die vragenlijst een onderscheid tussen distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid en heeft ten aanzien van ieder type rechtvaardigheid een aantal stellingen geformuleerd. De vragenlijst van Colquitt (2001) is gebaseerd op de belangrijkste rechtvaardigheidsstudies van de afgelopen dertig jaar, te weten die van Thibaut en Walker (1978), Leventhal (1976; 1980), Bies en Moag (1986) en Shapiro e.a. (1994). Hoewel Colquitt (2001) de vragenlijst heeft ontwikkeld voor het meten van rechtvaardigheid binnen (niet-juridische) bedrijven, kan de vragenlijst ook gebruikt worden binnen de juridische setting. Onderzoek naar rechtvaardigheid laat immers zien dat mensen steeds dezelfde aspecten belangrijk vinden in besluitvormingsprocedures, onafhankelijk van het soort procedure waarin zij verwickeld zijn. Colquitt (2001) heeft de stellingen in zijn vragenlijst algemeen geformuleerd, waardoor deze zonder al te veel aanpassingen eenvoudig toepasbaar in andere settings (Colquitt & Shaw, 2005). Zelf heeft Colquitt (2001) de vragenlijst ook toegepast in een onderwijscontext door de vragenlijst voor te leggen aan studenten die een managementcursus volgden. Distributieve rechtvaardigheid is bij de CnA niet gemeten, de overige drie typen rechtvaardigheid wel. Hiervoor is gekozen omdat de uitkomst (en de rechtvaardigheid daarvan) direct na de zitting, toen de vragenlijsten aan de procesdeelnemers werden voorgelegd, nog niet in alle zaken bekend was. De rechter wijst namelijk bij de onderzochte rechtbanken op zijn vroegst zes weken na de CnA vonnis. Een mogelijkheid zou zijn geweest om partijen en advocaten opnieuw te benaderen nadat het vonnis was gewezen, maar hiervan is afgezien vanwege de tijdsinvesteringen (en dus extra kosten) die daarmee gemoeid zouden zijn geweest. Het is echter wel interessant voor toekomstig onderzoek, omdat daarmee de vraag beantwoord kan worden of procesdeelnemers anders terugkijken op de procedure tijdens de CnA als zij eenmaal het vonnis ontvangen hebben in vergelijking met de situatie dat zij dat nog niet hebben. Tot op heden is dat niet onderzocht. De

(vertaalde) stellingen die in deze studie na afloop van de CnA aan partijen en advocaten zijn voorgelegd, zijn weergegeven in tabel 4. Colquitt (2001) heeft de validiteit van deze vragenlijst in een tweetal studies getest en hij vond in beide studies bevestiging voor het door hem gemaakte onderscheid tussen distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Ook de studie van Colquitt en Shaw (2005) waarin de data van 16 verschillende rechtvaardigheidsonderzoeken verzameld werden toonde aan, dat de vier typen rechtvaardigheid inderdaad van elkaar onderscheiden kunnen worden. Kernan en Hanges (2002) legden aan de respondenten in hun onderzoek uitsluitend de stellingen van procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid van de vragenlijst van Colquitt (2001) voor, net als in de onderhavige studie. Hun analyses bevestigden het onderscheid tussen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

2.4 Conclusie en actuele discussies

Hiervoor is de algemene lijn beschreven van onderzoeken die binnen de wetenschap zijn gedaan op het terrein van rechtvaardigheid. De centrale vraag daarbij was: als individuen op enig moment een ervaring hebben met een (besluitvormings)procedure, wat zorgt er dan voor dat zij deze ervaring als positief evalueren? Aanvankelijk werd het antwoord vooral gezocht in een rechtvaardige uitkomst (distributieve rechtvaardigheid). Vanaf 1975 is er veel onderzoek verschenen dat het belang van een rechtvaardige procedure laat zien. De beschreven effecten onderstrepen het belang van een rechtvaardige procedure. Dat betekent echter niet dat de uitkomst van een procedure niet meer van belang zou zijn. Er is nog steeds een discussie gaande over de vraag wat voor individuen belangrijker is als zij terugkijken op een hun ervaringen met een procedure: een rechtvaardige uitkomst of een rechtvaardige pro-

Tabel 4 De gebruikte stellingen om de rechtvaardigheidspercepties van partijen [en advocaten] te meten bij de comparities na antwoord

Procedurele rechtvaardigheid

- 1 Ik heb mijn zienswijze [de zienswijzen van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.
- 2 De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].
- 3 De rechter was vrij van vooroordelen.
- 4 De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.
- 5 Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.

Interpersoonlijke rechtvaardigheid

- 1 De rechter had respect voor mijn persoon en visie.
- 2 De rechter benaderde mij op een beleefde manier.
- 3 De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.

Informatieve rechtvaardigheid

- 1 De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.
- 2 In het tussenvonnis van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
- 3 De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
- 4 De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.
- 5 De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.
- 6 De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.

cedure.⁹ Hoewel veel onderzoek aangeeft dat een rechtvaardige procedure het belangrijkste is voor individuen, zijn er ook vrij recent nog enkele studies verschenen waarbij een rechtvaardige uitkomst weer belangrijker leek. Het ziet er naar uit dat er voorlopig geen einde aan deze discussie zal komen. Men is het ook nog steeds niet eens over de vraag of rechtvaardigheid bestaat uit één, twee (distributieve en procedurele rechtvaardigheid), drie (distributieve, procedurele en interactieve rechtvaardigheid) of vier factoren (distributieve, procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid). In het algemeen zijn onderzoekers het erover eens dat distributieve en procedurele rechtvaardigheid van elkaar moeten worden onderscheiden, al zijn de twee factoren wel sterk gecorreleerd. Deze discussie over het aantal factoren spitst zich daarom met name toe op de vraag of rechtvaardigheid bestaat uit twee of meer factoren. Het antwoord hierop is niet duidelijk, onder meer doordat de verschillende factoren niet bepaald eenduidig gemeten zijn binnen de wetenschap (Colquitt & Shaw, 2005). Ook deze discussie zal daarom hoogstwaarschijnlijk nog wel even voortduren. Het is in ieder geval raadzaam voor toekomstig onderzoek om alle vier de factoren van rechtvaardigheid te meten.¹⁰

⁹ In de publicatie van Barendrecht en Klijn (2004) wordt hiervoor een tweetal verklaringen voorgesteld.

¹⁰ In het kader van deze discussie is de vraag in hoeverre de verschillende factoren van rechtvaardigheid onderscheidend zijn ook in deze studie onder ogen gezien. De resultaten van de uitgevoerde principale component analyse en betrouwbaarheidsanalyse zijn opgenomen in de bijlage.

De CnA in chronologische volgorde

In dit hoofdstuk wordt een zo goed mogelijk beeld gegeven van het chronologisch verloop van de CnA. Daarbij wordt antwoord gegeven op de volgende vragen.

- Welke instructies worden er voorafgaand aan de CnA gegeven? (3.1)
- Wat zijn de verwachtingen voorafgaand aan de CnA ten aanzien van het vinden van een oplossing tijdens de CnA? (3.2)
- Hoe delen de rechters de beschikbare tijd tijdens de CnA in? (3.3)
- Welke informatie en uitleg geven rechters aan het begin van de CnA? (3.4)
- Hoeveel ruimte krijgen de procesdeelnemers om hun verhaal te doen? Hoe vaak vatten rechters samen op respectievelijk inhoud en intentie? Hoe gaat de rechter om met de juridische argumentatie van advocaten? (3.5)
- Wat ondernemen rechters om een schikking te bewerkstelligen? (3.6)
- Wat zeggen rechters over het vervolg van de procedure? (3.7)

Deze vragen worden bijna allemaal beantwoord met behulp van de observaties die de onderzoekers tijdens de comparities gedaan hebben. Alleen de vraag naar de oplossingsbereidheid van de procesdeelnemers voorafgaand aan de

CnA (3.2) wordt beantwoord op basis van de ingevulde vragenlijsten.

3.1 Instructie voorafgaand aan de CnA

Het beleid van de rechtbank Utrecht en 's-Hertogenbosch verschilt wat betreft de informatievoorziening voorafgaand aan de CnA. In Utrecht wordt gewerkt met een standaardvonnis waarin de CnA wordt gelast waarbij (kort) de doelen daarvan worden aangegeven. In 's-Hertogenbosch kan de desbetreffende rechter aan het standaardvonnis zaakspecifieke instructies toevoegen om de informatievoorziening in deze fase reeds te stroomlijnen. In tabel 5 staat een overzicht van de zaakspecifieke instructies die in de 75 onderzochte zaken in 's-Hertogenbosch feitelijk gegeven zijn.

Twee elementen uit de tabel zijn voor partijen en advocaten van belang zodat zij weten over welke aspecten van de zaak de rechter nog met hen wil praten: de stukken die de rechter nog ter zitting of daaraan voorafgaand wil ontvangen (nummer 4) en de onderwerpen waarover de rechter op de CnA nog informatie wil krijgen van partijen en advocaten (nummer 7). Als er zaakspecifieke instructie plaats-

Tabel 5 Zaakspecifieke instructie of informatie opgenomen in de tussenvonnissen van de rechtbank 's-Hertogenbosch

Het tussenvonnis bevatte informatie over...	Abs	%
1 de mogelijkheid dat de rechter een voorlopig oordeel zal geven	73	97.3
2 de mogelijkheid voor eiser om een conclusie van antwoord in reconventie te nemen	25	33.3
3 de mogelijkheid dat de rechter een mondeling tussenvonnis op de CnA zal wijzen	24	32.0
4 stukken die partijen/advocaten voorafgaand aan de CnA naar de rechtbank moeten sturen of moeten meebrengen naar de CnA	21	28.0
5 de mogelijkheid dat mediation besproken zal worden	19	25.3
6 de mogelijkheid dat de noodzakelijkheid van een deskundigenonderzoek zal worden besproken tijdens de CnA	12	16.0
7 onderwerpen waarover de rechter op de CnA nog informatie wil krijgen van partijen/advocaten	4	5.3
8 Anders	2	2.6

3

vindt, heeft dat meestal betrekking op het eerste onderwerp (nummer 4). In totaal is in 23 tussenvonnissen (30.7%) van de rechtbank 's-Hertogenbosch iets over één van deze twee aspecten vermeld.¹¹ Van erg veel instructie was er bij de rechtbank 's-Hertogenbosch dus geen sprake. Dit is in lijn met de conclusies van Verschoof (2004) dat er bij comparities na antwoord door rechtbanken maar relatief weinig wordt geïnstrueerd.

3.2 De verwachtingen voorafgaand aan de CnA

Voorafgaand aan de CnA is aan partijen, advocaten en de rechter een aantal stellingen voorgelegd over de oplossingsbereidheid van de procesdeelnemers en hun verwachtingen dat een schikking tot stand zou komen. De resultaten hiervan worden in deze paragraaf besproken. Allereerst wordt ingegaan op de vraag of de procesdeelnemers zelf graag een oplossing willen vinden voor de zaak tijdens de CnA en waarom (niet) (paragraaf 3.2.1). Vervolgens komt aan de orde hoe zij aankijken tegen de oplossingsbereidheid van de andere partij (paragraaf 3.2.2). Ook is aan de rechter van iedere CnA gevraagd de oplossingsbereidheid voor alle partijen en advocaten afzonderlijk in te schatten. De resultaten hiervan volgen in

paragraaf 3.2.3. Ten slotte wordt de vraag beantwoord wat de verwachtingen van de partijen, advocaten en de rechter zijn ten aanzien van het tot stand komen van een schikking tijdens de CnA (paragraaf 3.2.4).

3.2.1 De eigen oplossingsbereidheid

Voorafgaand aan de comparitie is partijen en advocaten gevraagd of zij graag een oplossing voor de zaak zouden willen vinden tijdens de CnA (tabel 6). Beide groepen participanten kijken hier gematigd positief tegenaan en de visie van advocaten hierop is significant positiever dan die van partijen.¹² Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de oplossingsbereidheid van (1) eisers en gedaagden, (2) de advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de partijen bij de twee rechtbanken. De oplossingsbereidheid van advocaten van de rechtbank 's-Hertogenbosch ($M=4.13$, $SD=.92$)¹³ bleek significant hoger te zijn dan die van advocaten van de rechtbank Utrecht ($M=3.79$, $SD=1.06$).¹⁴

Het feit dat groepen (bijvoorbeeld eisers en gedaagden) gemiddeld genomen een (min of meer) gelijke oplossingsbereidheid hebben, wil nog niet zeggen dat ze er per comparitie hetzelfde over denken. Daarvoor moeten we kijken naar de

Tabel 6 Verdeling van de antwoorden op de stelling 'Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	30	12.3	7	2.6
2 oneens	22	9.1	24	9.0
3 beetje oneens / beetje eens	38	15.6	25	9.4
4 eens	110	45.3	125	46.8
5 zeer eens	40	16.5	83	31.1
Geen antwoord	3	1.2	3	1.1
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 3.45		M = 3.96	
	SD = 1.23		SD = 1.01	

¹¹ Het aantal van 23 is lager dan de optelling van de frequenties uit de rijen 4 en 7 omdat in sommige tussenvonnissen over beide aspecten iets werd gezegd.

¹² $t(502)=-5.09$, $p=.000$.

¹³ M = gemiddelde, SD = standaarddeviatie. De standaarddeviatie is een indicatie voor de mate waarin de scores variëren ten opzichte van het gemiddelde.

¹⁴ $t(262)=2.786$, $p=.006$.

Box 1

Een korte uitleg over correlaties

Correlatie geeft de sterkte en richting aan van een lineair verband tussen twee variabelen [in dit geval: de antwoorden van twee verschillende procesdeelnemers].

De richting. De correlatiecoëfficiënt (r) kan waarden aannemen tussen -1 en $+1$. Een positieve r geeft aan dat er een positief verband bestaat: als het antwoord van de ene procesdeelnemer toeneemt (meer positief is), neemt het antwoord van de andere procesdeelnemer ook toe. Een negatieve r wijst op een negatief verband: als het antwoord van de ene procesdeelnemer toeneemt, neemt het antwoord van de andere procesdeelnemer af.

De sterkte. De absolute waarde van r , onafhankelijk van de vraag of er een plus- of minteken voorstaat, geeft aan hoe sterk de relatie tussen het antwoord van beide procesdeelnemers is. Een perfecte correlatie van -1 of $+1$ betekent dat het antwoord van de ene procesdeelnemer precies bepaald kan worden als het antwoord van de andere procesdeelnemer bekend is. Een correlatie van 0 geeft aan, dat er geen enkele correlatie tussen de twee antwoorden is.

Hoe moeten de waarden die tussen deze extremen inliggen geïnterpreteerd worden?

$r = .10$ tot $r = .29$ lage correlatie
 $r = .30$ tot $r = .49$ matige correlatie
 $r = .50$ tot $r = 1.0$ hoge correlatie

Voorbeeld 1. De correlatie (r) tussen het antwoord van eiser en dat van zijn advocaat op een stelling is $.65$. Wat betekent dat? De antwoorden van eiser en zijn advocaat op de stelling hangen in hoge mate in positieve richting met elkaar samen. Dus: over alle zaken gezien, gaat een positiever antwoord van eiser sterk samen met een positiever antwoord van zijn advocaat.

Voorbeeld 2. De correlatie (r) tussen het antwoord van eiser en dat van gedaagde op een stelling is $-.37$. Wat betekent dat? De antwoorden van eiser en gedaagde op de stelling hangen matig met elkaar samen in negatieve richting. Dus: over alle zaken gezien, gaat een positiever antwoord van eiser (in matige mate) samen met een negatiever antwoord van gedaagde (en andersom).

Als partijen, advocaten en de rechter van een comparitie met eenzelfde idee over doelbereik de rechtszaal verlaten, dan zullen er veel hoge positieve correlaties tussen hun antwoorden gevonden worden.

Tabel 7 Correlaties (Pearson) tussen de oplossingsbereidheid van partijen en advocaten voorafgaand aan de CnA

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	-.132	.354*	-.079
gedaagde		-	-.004	.388*
advocaat eiser			-	-.031
advocaat gedaagde				-

* $p < .05$ (2-tailed)

correlaties tussen de antwoorden. Voor de lezer die niet bekend is met correlaties staat een korte uitleg opgenomen in box 1. Tabel 7 laat zien dat er nauwelijks significante samenhangen bestaan tussen de oplossingsbereidheid van de verschillende procesdeelnemers van dezelfde CnA. Er bleek alleen een significante, matige positieve samenhang te bestaan tussen de oplossingsbereidheid van advocaten en die van hun eigen cliënt. Een hogere oplossingsbereidheid van de cliënt gaat dus samen met een hogere oplossingsbereidheid van de advocaat. Dit is niet erg verbazingwekkend, omdat partijen in het voortraject van de CnA vaak al met hun advocaat gesproken zullen hebben over de wenselijkheid van een regeling met de andere partij.

Aan alle partijen en advocaten is gevraagd om het gegeven antwoord (zie tabel 6) toe te lichten. Steeds hebben de onderzoekers hen daarbij een aantal mogelijke redenen voor hun antwoord voorgelegd. Deze zijn grotendeels afgeleid uit de zelftest die door het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak is ontwikkeld. Daarnaast konden de procesdeelnemers zelf (aanvullende) redenen noemen.

3.2.1.1 Waarom wil men graag een oplossing?

De redenen waarom 160 partijen (61.7%) en 208 advocaten (77.9%) graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de CnA ('eens' of 'zeer eens' geantwoord) staan weergegeven in tabel 8. Sommige redenen worden door partijen en advocaten vaak genoemd: het belang van een snelle oplossing, besparing van aanzienlijke proceskosten en de gepercipieerde mogelijkheden voor een redelijke oplossing. Gezien deze eerste reden is het van groot belang, dat de rechterlijke macht aandacht blijft schenken aan interventies die doorlooptijden kunnen verkorten.¹⁵ Bij slechts twee redenen scoren de advocaten duidelijk hoger dan partijen. Zo geeft ten eerste 62.5% van de advocaten aan, dat de cliënt belang heeft bij een snelle oplossing terwijl slechts 54% van de partijen dit aangeeft. Ten tweede vindt 18.8% van de advocaten het belangrijk een oplossing voor de zaak te vinden omdat hun cliënt nog vaker te maken heeft met de andere partij, terwijl slechts 8.7% van de partijen dit ook zo ziet. Dergelijke belangen worden dus door sommige advocaten ten onrechte aan hun cliënt toegeschreven of partijen realiseerden zich dit vooraf-

Tabel 8 De redenen waarom partijen en advocaten 'eens' of 'zeer eens' hebben geantwoord op de stelling 'Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
a Ik [mijn cliënt] heb belang bij een snelle oplossing	81	54.0	130	62.5
b Het kan wellicht aanzienlijke proceskosten besparen (voor mijn cliënt)	75	50.0	108	51.9
c Ik zie wel mogelijkheden voor een redelijke oplossing	71	47.3	110	52.9
d Ik wil graag een oplossing op maat waar ik (samen met mijn cliënt) zelf invloed op heb	45	30.0	62	29.8
e Het gaat mede om communicatiestoringen	25	16.7	30	14.4
f Ik [mijn cliënt] heb nog vaker met de andere partij te maken	13	8.7	39	18.8
g Ik denk dat ook andere conflicten die ik [mijn cliënt] met de andere partij heb, kunnen worden opgelost	9	6.0	11	5.3
h Anders, namelijk...	30	20.0	39	18.8
Totaal	150	100.0	208	100.0

¹⁵ Uit onderzoek van Eshuis (2007) kwam naar voren, dat bij de rechtbank Utrecht reeds een verkorting gerealiseerd is als de cijfers van 2003 (mediaan = 329 dagen, gemiddelde = 520 dagen) vergeleken worden met die van 1994/1996 (mediaan = 588 dagen, gemiddelde = 753 dagen). Bij de rechtbank 's-Hertogenbosch bleken de doorlooptijden in 2003 (mediaan = 649 dagen, gemiddelde = 766 dagen) juist te zijn toegenomen in vergelijking met de jaren 1994/1996 (mediaan = 536 dagen, gemiddelde = 643 dagen).

gaand aan de comparitie, in tegenstelling tot hun eigen advocaat, minder goed.

De antwoordmogelijkheid 'anders' is door 30 partijen (20%) ingevuld. Twintig van hen geven als reden aan, dat ze behoefte aan afronding van de zaak hebben, rust willen en/of verder willen met hun leven. Een aantal van de letterlijke antwoorden staan in box 2. Het feit, dat dit 'spontaan' door een behoorlijk aantal partijen is genoemd, is een aanwijzing dat dit sterk leeft onder partijen.

Box 2

Een aantal toelichtingen van partijen die 'anders' hadden ingevuld op de vraag waarom zij graag een oplossing voor de zaak wilden vinden tijdens de comparitie

- 1 "Het is bijna een jaar geleden dat dit gebeurd is. Het wordt tijd, dat het opgelost wordt."
- 2 "Het wordt een gebed zonder einde."
- 3 "Het loopt al drie jaar en ik heb erg behoefte aan afronding. Het is gebleken dat we er zelfs met een mediator niet uitkomen."
- 4 "Ik wil weer kunnen leven."
- 5 "Ik wil de zaak afronden en verder gaan met mijn leven."

De motivatie van de 39 advocaten (18.8%) die 'anders' geantwoord hebben op de stelling, is minder eenduidig. Twaalf van hen geven aan, dat zij graag een oplossing zouden willen vinden tijdens de comparitie vanwege het aanwezige procesrisico (zwakke positie van hun cliënt). Acht advocaten wijzen op het belang van hun cliënt (gezondheid, behoefte aan afronding) of de belangen van diens kinderen bij een oplossing. Vijf advocaten benadrukken nogmaals de kostenbesparing die een regeling voor hun cliënt zou meebrengen. De overige redenen die advocaten noemen, lopen sterk uiteen. Dit blijkt wel uit een greep uit hun citaten in box 3.

Box 3

Een aantal toelichtingen van advocaten die 'anders' hadden ingevuld op de vraag waarom zij graag een oplossing voor de zaak wilden vinden tijdens de comparitie

- 1 "De afhandeling van de procedure is minder management belasting."
- 2 "Mijn eigen persoonlijke levensvisie."
- 3 "Het eigenlijke probleem is niet juridisch."
- 4 "Een regeling kan tevens van belang zijn in vergelijkbare zaken."
- 5 "Er heeft reeds een eerdere procedure plaatsgevonden."

3.2.1.2 Waarom twijfelt men over een oplossing?

Waarom twijfelen 38 partijen (15.6%) en 25 advocaten (9.4%) of zij met de andere partij een oplossing voor de zaak tijdens de comparitie wilden vinden ('beetje oneens/beetje eens' geantwoord)? Uit tabel 9 blijkt dat 57.9% van die partijen (onder andere) twijfelt omdat zij niet weten of de andere partij wel wil meewerken. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek: als een partij (al dan niet terecht) denkt dat de ander geen coöperatieve keuze zal maken, zal deze partij zelf ook geen coöperatieve keuze maken om zichzelf te beschermen tegen het veronderstelde niet-coöperatieve gedrag van die ander (De Dreu & Carnavale, 2003; De Dreu e.a., 1995). Doordat beide partijen de ander als niet-coöperatief zien, is het heel waarschijnlijk dat deze overtuigingen bevestigd worden.

Van de 10 partijen (26.3%) die voor de antwoordoptie 'anders' hebben gekozen, geven drie partijen aan te twijfelen door de opstelling van de andere partij die zij respectievelijk omschrijven als "een vijandige opstelling", "een zeer formele en principiële opstelling" en "de wederpartij wenst op

Tabel 9 De redenen waarom partijen en advocaten 'beetje oneens / beetje eens' hebben geantwoord op de stelling 'Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
a Ik weet niet of de andere partij wel wil meewerken	22	57.9	8	32.0
b Ik zie weinig mogelijkheden	15	39.5	9	36.0
c Ik weet niet hoeveel ruimte er is om te onderhandelen	7	18.4	5	20.0
d Ik vind het moeilijk om met de andere partij te onderhandelen	6	15.8	Nvt	Nvt
e Anders, namelijk...	10	26.3	13	52.0
Totaal	38	100.0	25	100.0

geen enkele wijze tot een schikking te komen". Drie (andere) partijen motiveren hun keuze voor deze antwoordoptie door te wijzen op eerdere schikkingsonderhandelingen die tot geen enkel resultaat hebben geleid.

Van de 13 advocaten (52%) die 'anders' hebben aangekruist, wijzen vier advocaten op de opstelling van hun eigen cliënt (box 4). Twee andere advocaten merken op, dat het bereiken van een schikking twijfelachtig is vanwege de opstelling van de wederpartij en twee advocaten zien de financiële problemen van één van de partijen als een obstakel.

Box 4

Vier advocaten twijfelden of zij een oplossing voor de zaak wilden vinden tijdens de comparitie vanwege de opstelling van hun eigen cliënt

- 1 "Mijn cliënt wil niet meewerken; er is te veel gebeurd."
- 2 "Mijn cliënt is te zeer overtuigd van het eigen gelijk."
- 3 "Mijn cliënt heeft gebluft en is een kapitaalkrachtige speler."
- 4 "Voor de procedure is al een schikkingsaanbod gedaan door de wederpartij. Dit is door mijn cliënt geweigerd."

3.2.1.3 Waarom wil men niet graag een oplossing?

Ten slotte staan de redenen waarom 52 partijen (21.4%) en 31 advocaten (11.6%) niet graag een oplossing voor de zaak wilden vinden tijdens de comparitie ('zeer oneens' of 'oneens' geantwoord) gepresenteerd in tabel 10. Dat geen enkele advocaat optie e 'deze zaak is voor mij persoonlijk interessant om voort te zetten' heeft aangekruist roept de vraag op in hoeverre deze optie als sociaal onwenselijk door advocaten werd gezien en daarom niet is ingevuld of dat er werkelijk geen enkele advocaat was die zijn zaak om die reden liever wilde voortzetten in plaats van schikken. Verder waren er maar drie advocaten (9.7%) die na eerdere mislukte onderhandelingspogingen niet opnieuw wilden onderhandelen. Aanzienlijk meer partijen, namelijk 19 (36.5%), hebben dit als reden aangedragen.

Daarnaast valt in tabel 10 op, dat 31 partijen (59.6%) en 21 advocaten (67.7%) geen mogelijkheid meer zien om te onderhandelen. Vijftien van deze partijen geven hiervoor als reden aan, dat zij vinden dat ze

Tabel 10 De redenen waarom partijen en advocaten 'zeer oneens' of 'oneens' hebben geantwoord op de stelling 'Ik zou graag samen met (mijn cliënt en) de andere partij een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
a Ik zie geen enkele mogelijkheid tot onderhandelen omdat...	31	59.6	21	67.7
b Ik vind het erg belangrijk dat de rechter zich over deze zaak uitspreekt	23	44.2	12	38.7
c Eerdere onderhandelingen zijn mislukt en ik wil het niet nog eens proberen	19	36.5	3	9.7
d Deze zaak is voor mij persoonlijk interessant om voort te zetten	Nvt	Nvt	0	0.0
e Anders, namelijk...	9	17.3	7	22.6
Totaal	52	100.0	31	100.0

gelijk hebben. Vijf partijen vinden dat de standpunten van beide partijen te ver uit elkaar liggen en acht partijen geven het gedrag van de andere partij als reden. Uit de citaten in box 5 blijkt uit wat voor soort gedrag het dan zoal gaat.

Box 5

Acht partijen in totaal wilden geen oplossing vinden voor de zaak tijdens de comparitie vanwege het gedrag van de andere partij

- 1 "Ik heb al meerdere keren geprobeerd te onderhandelen, maar kreeg geen reactie van de wederpartij."
- 2 "De andere partij is niet te vertrouwen en wij hebben inmiddels een slepend juridisch en emotioneel conflict."
- 3 "Ik heb al meerdere keren geprobeerd te onderhandelen, maar kreeg geen reactie van de wederpartij."
- 4 "De andere partij geeft geen enkele ruimte voor onderhandeling."
- 5 "Met deze mensen valt niet te onderhandelen."
- 6 "Zij hebben mij jarenlang niet serieus genomen en zijn hun beloftes niet nagekomen."

Bij de advocaten die geen enkele mogelijkheid voor onderhandelen meer zagen komen vergelijkbare redenen naar voren. Zeven advocaten verwachten dat de rechter hun cliënt gelijk zal geven.

Zes advocaten vinden de standpunten van de partijen te ver uit elkaar liggen. Drie advocaten geven als reden het gedrag van de andere partij aan, waarbij in één zaak de andere partij volgens de advocaat wel erg ver gaat: "de andere partij weigert stelselmatig te onderhandelen, gaat door met het plegen van onrechtmatige daden en bedient zich van dreigementen en het sturen van knokploegjes".

Ten slotte hebben negen partijen (17.3%) en zeven advocaten (22.6%) 'anders' aangekruist als reden waarom zij tijdens de comparitie geen oplossing wilden vinden. De redenen die partijen hierbij geven lopen sterk uiteen: betalingsonwil bij de andere partij, de ander heeft zijn kansen gehad, de partij wil ook de advocaatkosten terug, de ander bedondert de zaak en de partij heeft er vertrouwen in heeft dat de rechter goed zal rechtspreken in zijn zaak. Advocaten brengen hierbij onder meer naar voren dat de cliënt niet aanwezig zal zijn op de zitting en de advocaat eerst de rechter wil peilen, dat het voor de cliënt belangrijk is de zaak te winnen, dat de advocaat achter de juridische standpunten van zijn cliënt staat en daarom vonnis wil en dat de advocaat zich niet goed heeft kunnen voorbereiden op de comparitie.

3.2.2 De oplossingsbereidheid van de ander

In het onderzoek is niet alleen gevraagd naar de eigen oplossingsbereidheid van partijen en advocaten (vorige paragraaf), maar ook naar hun perceptie van de oplossingsbereidheid van de andere partij (tabel 11). Partijen en advocaten zien deze, in tegenstelling tot hun eigen oplossingsbereidheid, gematigd negatief.¹⁶

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden op deze stelling van (1) partijen en advocaten, (2) eisers en gedaagden, (3) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden en (4) de procesdeelnemers bij de twee rechtbanken. Verder blijkt er een lage tot matige positieve samenhang te bestaan tussen het antwoord van de advocaat en zijn eigen cliënt (tabel 12).

Overigens blijkt de inschatting van de oplossingsbereidheid van de andere partij niets te zeggen over de zelfgerapporteerde oplossingbereidheid van die ander: er zijn hiertussen geen significante correlaties gevonden. Partijen en advocaten kunnen de oplossingsbereidheid van de andere partij dus niet (goed) inschatten.

Bij eisers blijkt die inschatting meer te zeggen over de eigen oplossingsbereidheid dan die van de ander: naarmate eisers zelf positiever staan tegenover het vinden van een oplossing voor de zaak, schatten zij de oplossingsbereidheid van de wederpartij ook iets positiever in ($r=.226, n=125, p=.011$). Bij dit alles moet wel opgemerkt worden, dat het feit dat partijen en advocaten van zichzelf aangeven in behoorlijke mate oplossingsbereid te zijn, niets zegt over de mate waarin zij bereid zijn om water bij de wijn te doen tijdens schikkingsonderhandelingen. Dit is laatste is in deze studie niet gemeten.

Tabel 11 Frequenties van de antwoorden op de stelling 'ik verwacht dat de andere partij graag samen met mij(n cliënt) een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	56	23.0	49	18.4
2 oneens	85	35.0	100	37.5
3 beetje oneens / beetje eens	44	18.1	54	20.2
4 eens	44	18.1	47	17.6
5 zeer eens	7	2.9	13	4.9
Geen antwoord	7	2.9	4	1.5
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 2.41		M = 2.52	
	SD = 1.13		SD = 1.13	

Tabel 12 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de procesdeelnemers op de stelling 'ik verwacht dat de andere partij graag samen met mij(n cliënt) een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting'

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	.146	.198*	.155
gedaagde		-	-.052	.361*
advocaat eiser			-	-.050
advocaat gedaagde				-

* $p < .05$ (2-tailed)

¹⁶ De stellingen over de eigen oplossingsbereidheid en die van de ander worden opgevat als linialen. Dat betekent dat er vanuit gegaan wordt dat een score van 4 op de ene schaal hetzelfde betekent als een score van 4 op de andere schaal waardoor deze twee met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is aannemelijk dat de respondenten de schalen ook zo geïnterpreteerd hebben aangezien beide stellingen recht onder elkaar stonden met dezelfde antwoordmogelijkheden (vijfpuntsschaal).

Dit zou ook het verschil kunnen verklaren tussen positieve perceptie van de eigen oplossingsbereidheid (ik wil graag een – voor mij gunstige – oplossing) en de negatieve perceptie van de oplossingsbereidheid van de ander (die wil geen – voor mij gunstige – oplossing).

3.2.3 De perceptie van de rechter

Voorafgaand aan iedere CnA is aan de rechters gevraagd om voor ieder van de partijen en advocaten afzonderlijk in te schatten in welke mate deze graag een oplossing willen vinden voor de zaak tijdens de zitting (tabel 13).

Konden rechters de oplossingsbereidheid van de verschillende procesdeelnemers goed inschatten? In tabel 14 zijn de gemiddelde inschattingen van rechters (kolom B) vergeleken met de door de partijen en advocaten zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid (kolom A) en is ook de correlatie tussen de deze en de door de rechters geschatte oplossingsbereidheid uitgerekend (kolom C). Uit de correlaties in kolom C komt naar voren, dat er geen samenhang bestaat tussen de inschatting van de rechter en de zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van de eiser en die van zijn advocaat. De rechter kan de oplossingsbereidheid van de eisende kant dus niet goed inschatten. Rechters kunnen de oplossingsbereidheid van de gedaagde

Tabel 13 Verdeling van antwoorden van rechters bij de stelling ‘ik verwacht dat [de desbetreffende procesdeelnemer] graag met de andere partij een oplossing wil vinden voor de zaak tijdens de zitting’

Procesdeelnemer	Eiser		Gedaagde		Advocaat eiser		Advocaat gedaagde	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	7	4.7	9	6.0	4	2.7	6	4.0
2 oneens	38	25.3	39	26.0	24	16.0	40	26.7
3 beetje oneens / beetje eens	54	36.0	58	38.7	58	38.7	46	30.7
4 eens	48	32.0	41	27.3	60	40.0	49	32.7
5 zeer eens	2	1.3	2	1.3	3	2.0	4	2.7
Geen antwoord	1	0.7	1	0.7	1	0.7	1	0.7
Totaal	150	100.0	150	100.0	150	100.0	150	100.0
	M = 3.00		M = 2.92		M = 3.23		M = 3.03	
	SD = .91		SD = .91		SD = .84		SD = .95	

Tabel 14 De mate waarin partijen en advocaten graag een oplossing voor de zaak willen vinden tijdens de comparitie en de inschatting hiervan door de rechters

	A Zelfgerapporteerde scores		B Geschatte scores door rechters		C Correlatie tussen A en B (Pearson)		
	M	SD	M	SD	r	df	p
Eisers	3.44	1.23	3.00	.91	.134	127	.133
Gedaagden	3.46	1.24	3.23	.84	.270*	125	.002
Advocaten van eisers	4.08	0.96	2.92	.91	.139	135	.109
Advocaten van gedaagden	3.84	1.04	3.03	.95	.247*	133	.004

* $p < .05$ (2-tailed)

kant iets beter inschatten. Er zijn immers significante correlaties gevonden tussen de inschatting van de rechter en de zelfgerapporteerde scores van gedaagden en die van hun advocaten. Mogelijk kan de rechter de oplossingsbereidheid van de gedaagde kant iets beter inschatten aan de hand van diens reactie in de conclusie van antwoord. Bij vergelijking van de gemiddelden van de kolommen A en B wordt duidelijk, dat rechters de door alle procesdeelnemers zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid onderschatten, maar dat zij dit sterker doen voor de eisende kant dan voor de gedaagde kant.

3.2.4 Verwachtingen over het tot stand komen van een schikking

Ten slotte is aan alle deelnemers van de CnA gevraagd in of zij verwachten dat er een schikking tot stand zal komen tijdens de comparitie (tabel 15). De gemiddelde score van partijen, advocaten en rechters ligt rond de 2.5 en zij kijken hier dus allemaal relatief negatief tegenaan. Deze lage verwachtingen (zeker die van rechters) lijken enigszins op gespannen voet te zijn met de schikkingspercentages van 50% of hoger waarover binnen gerechten vaak wordt gesproken. Er bestaan geen significante verschillen in de gemiddelde scores tussen (1) partijen, advocaten en rechters, (2) eisers en

gedaagden en (3) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden. De deelnemers (partijen, advocaten en rechters) bij de rechtbank 's-Hertogenbosch ($M=2.63$, $SD=.92$) hebben de stelling wel significant positiever beantwoord dan de deelnemers bij de rechtbank Utrecht ($M=2.39$, $SD=.89$).¹⁷ In 's-Hertogenbosch zijn de verwachtingen ten aanzien van het tot stand komen van een schikking blijkbaar iets hoger gespannen dan in Utrecht.

Verder blijkt er weinig tot geen samenhang te bestaan tussen de verwachtingen van de deelnemers van dezelfde CnA (tabel 16). Deze geringe samenhang alsmede de relatief lage verwachtingen omtrent het tot stand komen van een schikking van partijen, advocaten en de rechter zijn niet verwonderlijk, gezien de resultaten die hiervoor zijn gepresenteerd: partijen en advocaten willen zelf best graag een oplossing voor de zaak tijdens de CnA vinden, maar denken dat de andere partij daar (relatief) negatief tegenover staat. Dit denken alle partijen en advocaten van de andere partij, onafhankelijk of ze eisend of gedaagd zijn. Verder onderschat de rechter hoe graag beide partijen en advocaten in het algemeen een oplossing willen bereiken. Deze negatieve percepties die de verschillende procesdeelnemers ten opzichte van elkaar hebben, dragen waarschijnlijk niet erg bij aan hun verwachting dat er tijdens de comparitie een oplossing zal worden gevonden.

Tabel 15 Verdeling van antwoorden van partijen, advocaten en rechters op de stelling "ik verwacht dat partijen tijdens de zitting een schikking zullen overeenkomen"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	35	14.4	36	13.5	13	8.7
2 oneens	96	39.5	102	38.2	48	32.0
3 beetje oneens / beetje eens	70	28.8	85	31.8	73	48.7
4 eens	32	13.2	37	13.9	14	9.3
5 zeer eens	3	1.2	4	1.5	0	0.0
Geen antwoord	7	2.9	3	1.1	2	1.3
Totaal	243	100.0	267	100.0	150	100.0
	M = 2.46		M = 2.51		M = 2.59	
	SD = .95		SD = .95		SD = .78	

¹⁷ $t(646)=3.385$, $p=.001$.

Tabel 16 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de procesdeelnemers op de stelling "ik verwacht dat partijen tijdens de zitting een schikking zullen overeenkomen"

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde	rechter
eiser	-	.099	.220*	.202*	.130
gedaagde		-	.013	.216*	.103
advocaat eiser			-	.082	.092
advocaat gedaagde				-	.170*
rechter					-

* deze correlaties zijn significant: $p < .05$ (2-tailed)

3.3 Tijdsindeling van de CnA

De onderzochte rechtbanken verschillen in de standaardtijd die zij uittrekken voor een CnA. De rechtbank Utrecht reserveert standaard twee uur terwijl de rechtbank 's-Hertogenbosch hier drie uur voor uittrekt. Tijdens iedere CnA hebben de observanten met behulp van twee stopwatches bijgehouden hoe lang de CnA feitelijk heeft geduurd en hoe die tijd door de rechter werd besteed (tabel 17).

Onder de categorie 'algemeen' (onder 2a) valt de tijd die de rechter besteedde aan het bespreken van een regeling waarbij het de observanten niet duidelijk was of de rechter aanstuurde op een regeling ter zitting of doorverwijzing naar mediation. De gemiddelde tijd die de rechter ter zitting besteedt aan 'algemeen' of 'doorverwijzing naar

mediation' is bij beide rechtbanken relatief laag, namelijk één minuut. Dit komt doordat in zo'n 20% van de comparities wel een behoorlijke tijd is uitgetrokken voor deze aspecten (tabel 18), maar in de overige comparities is daar helemaal geen tijd aan besteed.

Voor alle aspecten van tabel 17 is bekeken of er tussen de twee rechtbanken significante verschillen bestaan. De rechtbank 's-Hertogenbosch blijkt significant meer tijd te besteden aan de totale CnA.¹⁸ Dit is in ieder geval het gevolg van het besteden van meer tijd aan het beproeven van een schikking¹⁹ en dan vooral de (langere) tijd die partijen op de gang doorbrengen om met elkaar te onderhandelen.²⁰ Als we echter de tijd vergelijken die bij de twee rechtbanken procentueel aan de verschillende onderdelen van de zitting wordt besteed, komt een vergelijkbaar beeld naar voren.

Tabel 17 De opbouw van de CnA in tijd van alle 150 onderzochte zaken

Tijdsduur van...	Rechtbank 's-Hertogenbosch			Rechtbank Utrecht		
	Gemiddelde	%	SD	Gemiddelde	%	SD
1 het verkrijgen van inlichtingen	56 min	38.6	29.75	48 min	41.4	22.80
2 het bespreken van een regeling	55 min	37.9	35.07	42 min	36.2	34.47
2a Algemeen	1 min	0.7	2.69	1 min	0.9	3.19
2b Doorverwijzing naar mediation	1 min	0.7	6.43	1 min	0.9	3.70
2c Beproeven van een schikking in de rechtszaal	12 min	8.3	12.48	13 min	11.2	16.29
2d Onderhandelingen op de gang	41 min	28.3	26.51	26 min	22.4	23.04
3 het opstellen proces-verbaal*	28 min	19.3	24.12	22 min	19.0	20.28
4 het opstellen van de schikkingsovereenkomst**	20 min	13.8	20.17	17 min	14.7	11.74
5 De totale CnA	145 min	100.0	54.67	116 min	100.0	47.67

* als geen schikking overeengekomen is.

** als schikking overeengekomen is.

¹⁸ $t(147)=3.362, p=.001$.

¹⁹ $t(148)=2.397, p=.018$.

²⁰ $t(148)=3.807, p=.000$.

Tabel 18 De gemiddelde tijd en bijbehorende standaarddeviatie (SD) die besteed is aan respectievelijk 'algemeen' en 'doorverwijzing naar mediation', zonder de comparities mee te tellen waarin geen tijd is besteed aan deze aspecten

	Rechtbank 's-Hertogenbosch			Rechtbank Utrecht		
	N	Gemiddelde	SD	N	Gemiddelde	SD
2a Algemeen	14	5 min	4.52	19	5 min	4.27
2b Doorverwijzing naar mediation	14	7 min	13.72	16	5 min	6.59

3.4 Uitleg en informatie aan het begin van de zitting

De aanwezige onderzoekers hebben bij iedere onderzochte CnA geobserveerd welke informatie en uitleg de rechter aan het begin van de zitting aan de aanwezigen geeft (tabel 19). Er bestaat een aantal verschillen tussen de twee rechtbanken. In 's-Hertogenbosch blijken de rechters vaker met de aanwezige te bespreken of er tijdens de comparitie mogelijkheid zal zijn tot juridische argumentatie voor advocaten (nummer 3) en welke

onderwerpen er globaal besproken gaan worden (nummer 6). De rechters in Utrecht stellen zichzelf en de griffier vaker voor (nummer 4) en geven vaker een samenvatting van de zaak (7).

Uit de tabel komt naar voren, dat de informatievoorziening door de onderzochte rechters niet overdadig is te noemen. Bij de meeste comparities vertelt de rechter nog wel iets over de doelen van de CnA en de stukken die hij reeds in zijn bezit heeft, maar de overige aspecten uit tabel 19 komen al veel minder vaak aan de orde. Dit sluit ook aan bij de indruk die de aanwezige observanten van

Tabel 19 Aard van informatie gegeven door de rechter aan de aanwezigen aan het begin van de CnA

De rechter informeert de aanwezigen...	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	abs	%	abs	%
1 over één of meerdere doelen van de CnA	55	73.3	64	85.3
2 over de stukken die hij reeds in zijn bezit heeft	46	61.3	46	61.3
3 of advocaten de mogelijkheid krijgen voor juridische argumentatie	32	42.7	18	24.0
4 wie hijzelf is en wie de griffier is (door hun namen te noemen of door zoiets te zeggen als 'ik ben de rechter en dit is de griffier')	29	38.7	46	61.3
5 of partijen de mogelijkheid krijgen om hun verhaal te doen	23	30.7	22	29.3
6 wat er globaal besproken zal gaan worden	23	30.7	6	8.0
7 wat de kern van de zaak is door een samenvatting te geven	9	12.0	22	29.3
8 welke informatie hij graag van partijen zou willen horen	6	8.0	6	8.0
9 hoe lang de CnA zal duren	3	4.0	3	4.0
10 dat er aan het einde van de CnA een proces-verbaal zal worden opgesteld	3	4.0	2	2.7
11 over iets anders	4	5.3	7	9.3

de informatievoorziening hadden: het leek vaak een kort standaardpraatje over de CnA zonder erg veel informatie over wat de procesdeelnemers daadwerkelijk te wachten stond. Dat partijen in ieder geval niet altijd begrepen hadden wat de gang van zaken op de CnA was bleek uit een aantal opmerkingen die zij na afloop van de CnA soms 'spontaan' maakten tegen de aanwezige observanten (box 6).

Box 6

Een aantal niet-representatieve opmerkingen van partijen na afloop van de CnA

- 1 "Weet u misschien wie die persoon naast de rechter was? Was dat nou nog een rechter of de officier van justitie?"
- 2 "Ik vond het maar knap dat de rechter in het proces-verbaal alles zo netjes opgeschreven had. De griffier ging er gewoon vandoor middenin de zitting. Goed dat de rechter nog zo'n verslag kon maken."
- 3 "Ik begreep echt niet waarom we twee keer de gang op moesten, maar ik verneem zojuist van mijn advocaat dat dat was om het proces verbaal op te maken"
- 4 "Ik vind het vreemd dat stukken geweigerd worden omdat ze te laat ingediend zijn door ons. Waarheidsvinding zou naar mijn idee bovenaan moeten staan."
- 5 "De advocaten kwamen maar weinig aan het woord. De rechter richtte eigenlijk alle vragen aan mij en de andere partij. Dat had ik niet verwacht."
- 6 "Het enige negatieve vond ik, dat de andere partij niet veel zei en zijn advocaat alles vertelde. Mijn advocaat wees de rechter er ook nog op dat het een comparitie van partijen was."
- 7 "Ik vond het jammer dat alleen de juridische kanten van de zaak behandeld werden en minder de 'menselijke' kant."
- 8 "De rechter heeft klakkeloos in het proces-verbaal overgenomen wat de andere partij heeft gezegd".

3.5 Het verkrijgen van inlichtingen

De aanwezige observanten hebben tijdens het 'verkrijgen van inlichtingen' bijgehouden hoeveel spreektijd de aanwezige partijen en advocaten

hebben gekregen en hoe vaak zij in hun verhaal door de rechter werden onderbroken. Ook hielden zij bij hoe vaak de rechter de verhalen van partijen en advocaten heeft samengevat op respectievelijk inhoud en intentie. Ten slotte hebben zij geobserveerd hoe de rechter omging met de juridische argumentatie van advocaten. De resultaten hiervan worden in deze paragraaf besproken.

De gemiddelde spreektijden van de partijen en advocaten staan weergegeven in tabel 20. De spreektijden zijn uitsluitend geklokt tijdens het verkrijgen van inlichtingen en dus niet tijdens de uitleg van de rechter aan het begin van de zitting, het beproeven van een schikking of het opstellen van het proces-verbaal / de schikkingsovereenkomst. Er werd alleen geklokt op het moment dat de desbetreffende procesdeelnemer aan het woord was. De tijd dat de rechter aan het woord was of dat er een stilte in de zaal viel is dus niet meegenomen. Die tijd (spreektijd rechter + eventuele stiltes) kan echter wel uitgerekend worden door de totale gemiddelde spreektijd van partijen en advocaten (ongeveer 30 minuten) af te trekken van de gemiddelde totale duur van de informatieverzameling (ongeveer 52 minuten). We komen dan uit op 22 minuten. Rechters zijn dus in vergelijking met de procesdeelnemers meer aan het woord.

Tabel 20 De gemiddelde spreektijden van partijen en advocaten.

Procesdeelnemer	Gemiddelde	Standaard deviatie
Eiser	7 min 42 sec	5.48
Gedaagde	7 min 10 sec	5.93
Advocaat van eiser	8 min 1 sec	6.16
Advocaat van gedaagde	7 min 5 sec	6.37

De gemiddelde spreektijden van de vier procesdeelnemers verschillen niet significant van elkaar. Ook zijn er geen significante verschillen gevonden tussen de spreektijden van procesdeelnemers bij de rechtbank Utrecht en die bij de rechtbank 's-Hertogenbosch.

Tabel 21 Correlaties (Pearson) tussen de spreek tijden van de verschillende procesdeelnemers

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	.495*	.110	.057
gedaagde		-	-.058	-.057
advocaat eiser			-	.570*
advocaat gedaagde				-

* $p < .05$ (2-tailed)

Tabel 22a Het aantal keer dat de rechter de aanwezigen onderbroken heeft te rechtbank 's-Hertogenbosch

Aantal onderbrekingen	Eiser 's-Hertogenbosch	Gedaagde 's-Hertogenbosch	Advocaat eiser 's-Hertogenbosch	Advocaat gedaagde 's-Hertogenbosch
0	37	37	39	41
1	23	23	25	14
2	1	7	5	10
3	6	4	3	5
4	2	2	2	2
5	1	0	0	0
>5	1	1	1	1
onbekend	4	1	0	2
Totaal	75	75	75	75
	M= 1.01	M= .85	M= .77	M= .88
	SD= 2.14	SD= 1.18	SD= 1.13	SD= 1.31

Tabel 22b Het aantal keer dat de rechter de aanwezigen onderbroken heeft te rechtbank Utrecht

Aantal onderbrekingen	Eiser Utrecht	Gedaagde Utrecht	Advocaat eiser Utrecht	Advocaat gedaagde Utrecht
0	46	47	42	52
1	13	10	17	13
2	3	7	10	5
3	4	4	2	0
4	4	1	0	1
5	0	0	2	0
>5	1	1	0	2
onbekend	4	5	2	2
Totaal	75	75	75	75
	M= .66	M= .66	M= .73	M= .56
	SD= 1.17	SD= 1.18	SD= 1.10	SD= 1.31

Bij de samenhang tussen de spreek tijden van de verschillende procesdeelnemers van dezelfde comparitie (tabel 21) valt op, dat op dat er een goede balans is tussen de spreek tijden van de twee partijen. Als de ene partij meer spreek tijd krijgt, krijgt de andere partij dat ook. Datzelfde geldt voor de spreek tijden van de twee advocaten. Een langere spreek tijd van de ene advocaat gaat samen met een langere spreek tijd van de andere advocaat. Rechters houden blijkbaar goed in de gaten dat beide professionele procesdeelnemers enerzijds en beide partijen anderzijds ongeveer even lang aan het woord zijn.

De observanten hebben daarnaast bijgehouden hoe vaak de rechter de verschillende procesdeelnemers heeft onderbroken tijdens het 'verkrijgen van inlichtingen'. De observanten hadden voor aanvang van het onderzoek met elkaar afgesproken dat er van een onderbreking sprake is als (1) de rechter zegt dat hij de spreker onderbreekt, (2) uit de reactie van de spreker blijkt dat deze zich onderbroken voelt in zijn betoog of (3) het voor iedereen duidelijk is dat de spreker wordt onderbroken in zijn betoog doordat de rechter de spreker een zin niet laat afmaken. Uit tabel 22a en 22b komt naar voren, dat het merendeel van de rechters de procesdeelnemers niet of slechts één keer per zitting onderbreekt in hun verhaal.

Daarnaast is bijgehouden hoe vaak de rechter het verhaal van de aanwezige procesdeelnemers samenvat op inhoud dan wel intentie (tabel 23). Bij samenvatten op intentie wordt de onderliggende bedoeling van wat de desbetreffende procesdeelnemer zojuist heeft gezegd samengevat. Rechters vatten maar weinig samen op intentie, gemiddeld 1.13 keer per zitting in 's-Hertogenbosch en .82 keer bij de rechtbank Utrecht. Er wordt meer samengevat op inhoud, namelijk gemiddeld 11.91 keer per zitting in 's-Hertogenbosch en 9.81 keer in Utrecht.

Ten slotte hebben de aanwezige onderzoekers geobserveerd hoe de rechters van de rechtbanken 's-Hertogenbosch en Utrecht omgaan met de juridische argumentatie van advocaten tijdens de CnA. Er is slechts bij twee comparities in 's-Hertogenbosch en vier in Utrecht door één van beide advocaten verzocht om gelegenheid voor juridische argumentatie. Dat is steeds door de rechter gehonoreerd. In tabel 24 is weergegeven hoe de juridische argumentatie in de onderzochte comparities het beste te karakteriseren is. Daaruit blijkt dat in de meeste comparities geen gebruik wordt gemaakt (of mocht worden gemaakt) van pleitnota's, maar dat advocaten ter zitting wel naar voren mochten brengen wat zij wilden over de zaak, zonder daarbij door de rechter beperkt te worden in de te behandelen thema's. Van deze praktijk wordt in een

Tabel 23 Het aantal keren dat de rechter het verhaal van de aanwezigen heeft samengevat, uitgesplitst voor de rechtbank 's-Hertogenbosch en de rechtbank Utrecht

Aantal samenvattingen	Samenvatten op inhoud		Samenvatten op intentie	
	's-Hertogenbosch	Utrecht	's-Hertogenbosch	Utrecht
0	4	2	33	38
1-4	16	5	41	35
5-9	17	31	1	1
10-14	12	24	0	0
15-19	9	9	0	0
> 19	17	3	0	0
Onbekend	0	1	0	1
Totaal	75	75	75	75
	M = 11.91	M = 9.81	M = 1.13	M = .82
	SD = 9.97	SD = 5.35	SD = 1.29	SD = 1.14

Tabel 24 Karakteriseren van de juridische argumentatie tijdens de CnA bij de twee rechtbanken

De juridische argumentatie is het beste te karakteriseren als...	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	abs	%	abs	%
1 een vrij mondeling betoog aan de hand van (uitgetypte) pleitnota's	9	12.0	2	2.7
2 een mondeling betoog aan de hand van uitgetypte pleitnota's waarbij de rechter de onderwerpen beperkt waarover betoogd mag worden	0	0.0	3	4.0
3 een vrij mondeling betoog zonder (uitgetypte) pleitnota's	55	73.3	53	70.7
4 een mondeling betoog zonder uitgetypte pleitnota's waarbij de rechter de onderwerpen beperkt waarover betoogd mag worden	6	8.0	12	16.2
5 de uitgetypte pleitnota's worden, na het inlassen van een leespauze, als voorgedragen beschouwd	1	1.3	0	0.0
6 Er is nauwelijks tot geen sprake van juridische argumentatie	4	5.3	4	5.3
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

Tabel 25 Het moment waarop de juridische argumentatie tijdens de CnA plaatsvindt

De juridische argumentatie vindt plaats...	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	abs	%	abs	%
op verschillende momenten tijdens de informatieverzameling	51	68.0	61	81.3
geconcentreerd meteen aan het begin van de CnA	4	5.3	1	1.3
geconcentreerd na de informatieverzameling en voor het beproeven van een schikking	15	20.0	8	10.7
geconcentreerd na het beproeven van een schikking en voor de informatieverzameling	0	0.0	0	0.0
geconcentreerd na de informatieverzameling en het beproeven van een schikking	1	1.3	2	2.7
Er was geen sprake van juridische argumentatie	4	0.0	2	2.7
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

kleine 30% van de comparities afgeweken, met name doordat de rechter de onderwerpen waarover betoogd mag worden beperkt en/of er betoogd wordt aan de hand van pleitnota's. Deze juridische argumentatie vindt meestal niet op één moment plaats tijdens de CnA, maar de advocaten geven hun visie op verschillende momenten tijdens het verkrijgen van inlichtingen door de rechter (tabel 25).

Slechts bij één CnA van de rechtbank 's-Hertogenbosch stelde de rechter beperkingen aan de tijd die advocaten kregen voor hun juridische argumentatie. Hij gaf iedere advocaat hiervoor dertig minuten. Ten slotte is onderzocht wat er met getypte pleitnota's gebeurt die advocaten meebrengen naar de CnA (tabel 26). Het pleitverbod bij de rechtbank Utrecht komt in deze tabel duidelijk naar voren: pleitnota's worden niet aan het proces-verbaal gehecht (en worden dus geen onderdeel van het procesdossier). Dit lijkt ook het beleid van de rechtbank 's-Hertogenbosch te zijn, maar in 12% van de comparities gebeurt dit toch.

3.6 Het beproeven van een schikking

Hoe gaan rechters te werk bij het beproeven van een schikking? Het is erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om dat proces precies te doorgronden, maar in dit onderzoek wordt wel een eerste aanzet gedaan om meer inzicht in dat proces te krijgen. De volgende aspecten zijn tijdens de onderzochte comparities geobserveerd.

- Hoe begint de rechter met het beproeven van een schikking? Komen de voor- delen van een schikking aan bod? Gaat de rechter na of er bij partijen behoefte bestaat aan een voorlopig oordeel? (3.6.1)
- Hoe ver gaat de rechter bij het geven van een voorlopig oordeel? Wat onderneemt de rechter verder om partijen tot een schikking te bewegen? (3.6.2)

Tabel 26 Wat gebeurt er met getypte pleitnota's?

	Rechtbank 's-Hertogenbosch		Rechtbank Utrecht	
	abs	%	abs	%
Deze worden overlegd aan het proces-verbaal gehecht	9	12.0	0	0.0
Deze worden niet overlegd.	1	1.3	3	4.0
De advocaat wil deze overleggen, maar de rechter weigert dit	1	1.3	4	5.3
Er zijn geen getypte pleitnota's	60	80.0	65	86.7
Onbekend	0	0.0	1	1.3
Totaal	75	100.0	75	100.0

Tabel 27 Wijze waarop de rechter begint met het beproeven van een schikking

De rechter...	abs	%
vraagt partijen welke voordelen een regeling zou kunnen hebben	4	2.7
noemt de voordelen van een regeling op en checkt dit bij partijen	21	14.0
noemt de voordelen van een regeling op en checkt dit niet bij partijen	52	34.7
zegt niets over de voordelen van een regeling	73	48.7
Totaal	150	100.0

3.6.1 Hoe begint de rechter?

Bij het beproeven van een schikking is van een aantal mogelijke interventies onderzocht hoe frequent deze voorkomen in de huidige CnA-praktijk. Zo is ten eerste geobserveerd of de rechter met partijen bespreekt welke voordelen een schikking voor hen zou kunnen hebben (tabel 27).

Er zijn maar weinig rechters die aan partijen vragen wat voor hen de voordelen van een schikking zouden kunnen zijn. In 34.7% van de comparities noemt de rechter de voordelen op, maar gaat daarbij niet na of partijen deze voordelen ook zo zien. Het lijkt erop dat deze rechters minder zicht hebben op de werkelijke belangen van partijen. Het risico daarvan kan goed geïllustreerd worden door een opmerking die door drie advocaten tijdens de interviews naar voren is gebracht:²¹ het is niet handig dat de rechter sterk benadrukt dat met een schikking verdere proceskosten voorkomen kunnen worden terwijl hun cliënt een rechtsbijstandsverzekering heeft. In bijna de helft van de comparities (48.7%) komen de voordelen van een regeling niet aan de orde. Hierbij moet opgemerkt worden, dat deze rechters mogelijk wel aan partijen vragen of zij bereid zijn over een schikking te praten. Dit laatste is niet gemeten tijdens het onderzoek, maar de algemene indruk van de onderzoekers is dat dit niet vaak gevraagd wordt. Het is raadzaam dit bij toekomstig onderzoek wel te meten.

Op de tweede plaats is onderzocht hoe vaak één of meer partijen (of advocaten) de rechter verzoekt een voorlopig oordeel te geven. Dat blijkt in slechts 6.7% van de comparities het geval. Tijdens 23 comparities (15.3%) informeert de rechter uit zich-

zelf of partijen behoefte hebben aan een voorlopig oordeel. Ook is onderzocht of partijen behoefte hadden aan een voorlopig oordeel op het moment dat de rechter een voorlopig oordeel gaf (tabel 28). Dat blijkt in slechts 12% van de onderzochte zaken bij beide partijen duidelijk te zijn (de bovenste drie rijen van de tabel). In 2.7% van de zaken is dit bij één partij niet duidelijk en in 85.3% van de zaken is dit bij beide partijen onduidelijk. Dit laatste is opvallend, zeker gezien het feit dat een groot deel van deze laatste groep rechters vervolgens wel een voorlopig oordeel aan partijen geeft. Bij in totaal 84 zittingen (56%) geeft de rechter namelijk een voorlopig oordeel terwijl niet duidelijk is of de aanwezigen dit willen. Mogelijk zouden zij liever (eerst) op een andere basis willen onderhandelen of een ander type interventie van de rechter willen zien, zoals het begeleiden van een gesprek over een schikking.

3.6.2 Het voorlopig oordeel en andere rechterlijke interventies

In het onderzoek is ook gekeken naar de verstrekkendheid van het voorlopig oordeel van de rechter (tabel 29).

Er wordt in de tabel een onderscheid gemaakt tussen voorlopige oordelen die gegeven zijn vóór de eerste schorsing en voorlopige oordelen die zijn gegeven nadat partijen minimaal één keer op de gang hadden onderhandeld. Tenslotte is het totaal aantal comparities weergegeven waarin een dergelijk voorlopig oordeel is gegeven. Deze

Tabel 28 Partijen die hebben aangegeven een voorlopig oordeel te willen

	abs	%
Beide partijen	15	10.0
Één van de partijen. De ander geeft aan dit niet te willen	2	1.3
Beide partijen geven aan dat niet te willen	1	0.7
Één van de partijen. Of de ander dit ook wil, is niet duidelijk	4	2.7
Bij geen van de partijen is duidelijk of zij dit willen	128	85.3
Totaal	150	100.0

²¹ Hiernaar is niet gevraagd. Deze advocaten brachten dit spontaan naar voren.

Tabel 29 Hoe verstrekkend is het voorlopig oordeel van de rechter?

Het voorlopig oordeel heeft betrekking op...	Voordat partijen op de gang hebben onderhandeld		Nadat partijen minstens 1 keer op de gang onderhandeld hebben		Totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 de bewijslastverdeling	50	33.3	14	9.3	55	36.7
2 de uitkomst of kans van slagen van de bewijslevering	27	18.0	7	4.7	32	21.3
3 de juridische stellingen en weren	66	44.0	20	13.3	77	51.3
4 een range van bedragen die redelijk zou zijn voor een schikking	0	0.0	3	2.0	3	2.0
5 een concreet bedrag dat redelijk zou zijn voor een schikking	0	0.0	10	6.7	10	6.7
6 het gedeeltelijk toe- of afwijzen van de vordering(en)	16	10.7	12	8.0	25	16.7
7 het toe- of afwijzen van de vorderingen(en) in totaliteit	12	8.0	4	2.7	16	10.7
Totaal	89	46.0	40	26.7	104	69.3

Leeswijzer: De frequenties in rij 1 ("de bewijslastverdeling") geven aan, dat in 50 zaken de rechter iets over de bewijslastverdeling tegen partijen heeft gezegd voordat zij op de gang hadden onderhandeld en in 14 zaken de rechter dit heeft gedaan nadat partijen al minimaal één keer op de gang hadden onderhandeld. In totaal is er in 55 zaken iets gezegd over de bewijslastverdeling. Hieruit blijkt dat 9 rechters (50+14-55) zowel voordat partijen op gang hadden onderhandeld als daarna iets over de bewijslastverdeling hebben gezegd.

totaalscore is niet altijd gelijk aan de optelsom van de tweede en derde kolom omdat sommige zittingen zowel in de tweede als derde kolom zijn meegeteld.

Ook de totaalscores onderaan de tabel zijn niet gelijk aan de optelling van de frequenties die erboven staan in dezelfde kolom, omdat sommige rechters meerdere soorten voorlopige oordelen in één comparitie geven. Overigens is van een dergelijke 'dubbel telling' al snel sprake in de rij 'de uitkomst of kans van slagen van de bewijslevering', omdat een rechter hierover moeilijk wat kan zeggen zonder eerst iets te zeggen over 'de bewijslastverdeling'.

Wat opvalt in tabel 29, is dat de rechter partijen in het algemeen niet met lege handen de gang opstuurt. In bijna de helft van de zaken (46%) geeft de rechter partijen een voorlopig oordeel voordat de comparitie voor de eerste keer wordt geschorst. Als partijen na de schorsing weer terug zijn in de rechtszaal, geeft de rechter in 26.7% van de onderzochte zaken een voorlopig oordeel. In totaal wordt in 69.3% van de zaken op enig moment een voorlopig oordeel gegeven. Deze voorlopige oordelen hebben vooral betrekking op de juridische stellingen en weren (51.3%) of de bewijslastverdeling (36.7%). Concrete bedragen of een range van bedragen worden maar weinig genoemd door rechters, respectievelijk in 6.7% en 2% van de onderzochte zaken. Overigens hebben deze rechters pas bedragen genoemd nadat zij aan partijen gevraagd hadden hoe ver de schikkingsvoorstellen van beide partijen uit elkaar lagen.²² Naast het geven van een voorlopig oordeel zijn er andere manieren denkbaar waarop een rechter kan aansturen op een schikking (tabel 30). Ook voor deze tabel geldt dat de totaalscores onderaan niet gelijk zijn aan de optelling van de cellen

²² Van een drietal zaken is dit onbekend doordat de aanwezige onderzoeker de vraag ten onrechte niet heeft ingevuld ter zitting.

Tabel 30 Wat heeft de rechter, afgezien van het geven van een voorlopig oordeel, gedaan om partijen tot een schikking te bewegen?

Wat heeft de rechter gedaan om partijen tot een schikking te bewegen? De rechter...	Voordat partijen op de gang hebben onderhandeld		Nadat partijen minstens 1 keer op de gang onderhandeld hebben		Totaal	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 wijst op gevolgen van verder procederen voor tijd, belasting en/of kosten.	72	48.0	29	19.3	83	55.3
2 wijst op de gevolgen van verder procederen voor toekomstige verhouding	21	14.0	9	6.0	27	18.0
3 verheldert voor (een) partij(en) de sterke en/of zwakke punten van (zijn) hun zaak	44	29.3	15	10.0	55	36.7
4 informeert partijen/advocaten hoe vergelijkbare zaken zijn geschikt.	2	1.3	2	1.3	3	2.0
5 stelt een vraag aan partijen die erop neerkomt of partijen bereid zijn iets te vertellen over de uitkomst van de schikkingsonderhandelingen.	4	2.7	63	42.0	64	42.7
6 vraagt aan partijen naar de redenen waarom het schikkingsvoorstel niet is geaccepteerd	1	0.7	19	12.7	19	12.7
7 vraagt aan partijen of ze nog willen dooronderhandelen	20	13.3	19	12.7	37	24.7
8 doet zelf een schikkingsvoorstel	4	2.7	6	4.0	10	6.7
9 geeft advies aan 1 van de partijen om het bod van de ander te accepteren	0	0.0	3	2.0	3	2.0
10 zegt (één) partij(en) dat het doen van concessies verstandig zou zijn.	16	10.7	20	13.3	31	20.7
11 adviseert partijen het verschil te delen (tussen beide schikkingsvoorstellen).	1	0.7	2	1.3	3	2.0
Totaal	106	70.7	73	48.7	119	79.3

daarboven, omdat in sommige comparities meerdere interventies zijn geobserveerd.

Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat meer dan de helft van de rechters (55.3%) partijen waarschuwt voor de tijd, belasting en kosten die verder procederen met zich mee zal brengen. Dit doet de rechter vaak al voordat hij de zitting voor de eerste keer schorst, namelijk in 48.0% van de onderzochte zaken. Als partijen terugkomen van de gang informeert de rechter in 42.7% van de onderzochte zaken of partijen iets willen vertellen over de uitkomst van hun schikkingsonderhandelingen. Wat verder opvalt, is dat een aantal rechterlijke interventies maar weinig voorkomt, te weten: partijen informeren hoe vergelijkbare zaken geschikt zijn (2%), één van de partijen adviseren het schikkingsvoorstel van de andere partij te accepteren (2%), partijen adviseren het verschil tussen beide schikkingsvoorstellen te delen (2%) en het zelf doen van een schikkingsvoorstel (6.7%). Dit wijst erop dat veel rechters vinden dat zij zich met dergelijke interventies te veel op het terrein van partijen begeven. Zij wagen zich hier derhalve niet aan.

3.7 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure

In 48 zaken van de onderzochte zaken (32%) zijn partijen tijdens de CnA een schikking overeengekomen. Voor de overige 102 zaken (68%) is

geobserveerd wat de rechter met de aanwezigen heeft afgesproken over de volgende stap in de procedure (tabel 31). In bijna 60% van deze zaken wordt vonnis gewezen.

In de overige zaken wordt niet direct vonnis gewezen en komen er eerst nog andere processtappen. Als dat het geval was, hebben de onderzoekers geobserveerd of de rechter alleen de volgende processtap of ook de overige stappen tot het eindvonnis met de aanwezigen bespreekt. Dat laatste blijkt in de helft van die comparities het geval.

3.8 Conclusie

In dit hoofdstuk is het verloop van de CnA in chronologische volgorde geschetst. In het voortraject vindt bij de rechtbanken Utrecht en 's-Hertogenbosch relatief weinig stroomlijning van de informatievoorziening plaats. Zelfs bij de rechtbank 's-Hertogenbosch, waar rechters de mogelijkheid hebben om zaakspecifieke instructies toe te voegen aan het standaardvonnis, gebeurt dit maar weinig. Partijen staan naar eigen zeggen voorafgaand aan de CnA in het algemeen positief tegenover het vinden van een oplossing samen met de andere partij tijdens de CnA. De oplossingsbereidheid van de andere partij schatten partijen en advocaten ten onrechte vrij negatief in. Rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van beide partijen en advocaten. De verwachtingen die partijen, advo-

Tabel 31 Wat is na afloop van de CnA de volgende stap in de procedure?

	abs	%
Vonnis	61	59.8
Akte nemen	10	9.8
Voortzetting CnA	10	9.8
Repliek	5	4.9
Mediation	4	3.9
Uitlating doorhaling of vonnis	4	3.9
Parkeerrol	4	3.9
Anders	4	3.9
Totaal	102	100.0

caten en rechters hebben ten aanzien van het tot stand komen van een schikking zijn redelijk negatief. De twee rechtbanken besteden aan de verschillende onderdelen van de CnA (verkrijgen van inlichtingen, bespreken van een regeling, opstellen proces-verbaal en/of schikkingsovereenkomst) in verhouding ongeveer evenveel tijd. Wel duurt de zitting bij de rechtbank 's-Hertogenbosch gemiddeld ongeveer een half uur langer.

De informatie en uitleg die rechters aan het begin van de zitting verstrekken is beperkt. Bij het verkrijgen van inlichtingen zorgen rechters ervoor dat beide partijen én beide advocaten ongeveer even lang aan het woord zijn. De rechter is duidelijk langer aan het woord (22 minuten) dan de overige aanwezigen (samen 30 minuten). Bij de meeste comparities mogen advocaten (zonder pleitnotities) naar voren brengen wat zij willen, zonder dat de rechter hen beperkt in de onderwerpen die zij bespreken. Pleitnota's worden (bijna) nooit aan het proces-verbaal gehecht.

Bij het beproeven van een schikking stelt iets meer dan de helft van de rechters (49%) de voordelen van een schikking aan de orde. In de meeste van die comparities noemt de rechter de voordelen zelf op zonder na te gaan bij partijen of zij die voordelen ook zo zien. Verder geeft meer dan de helft van de rechters (56%) een voorlopig oordeel zonder te informeren of de procesdeelnemers dit willen horen. De voorlopige oordelen hebben vooral betrekking op de juridische stellingen en werven of de bewijslastverdeling. De rechter stuurt partijen in het algemeen niet met lege handen de gang op. Daarnaast maakt de rechter gebruik van andere manieren om een schikking te bevorderen. De meest gebruikte manier is het wijzen op gevolgen van verder procederen wat betreft tijd, belasting en/of kosten. Als er tijdens de CnA geen schikking tot stand komt, volgt in 60% van die zaken vonnis.

Doelbereik bij de CnA

In dit hoofdstuk komen de volgende deelvragen aan de orde.

1. In welke mate worden de doelen van de CnA bereikt?
2. Zijn er verschillen in perceptie tussen partijen, advocaten en rechters met betrekking tot het bereiken van de doelen van de CnA?
8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk?

Allereerst wordt in paragraaf 4.1 uiteengezet op wat voor manier doelbereik in deze studie gemeten wordt. Vervolgens wordt besproken in welke mate de doelen van de CnA worden bereikt in de huidige CnA-praktijk. Dit wordt afzonderlijk gedaan voor de 48 comparities (32%) waarin partijen een schikking zijn overeengekomen (paragraaf 4.2) en voor de 102 comparities (68%) waar dat niet het geval was (paragraaf 4.3). In deze twee paragrafen wordt ook de vraag beantwoord of er significante verschillen bestaan in de perceptie van doelbereik tussen partijen, advocaten en rechters.

4.1 Meetinstrument

De CnA heeft drie doelen.

1. het beproeven van een schikking (artikel 87 Rv);
2. het verkrijgen van inlichtingen van partijen (artikel 88 Rv);
3. overleg met partijen over het vervolg van de procedure (Van Nispen e.a., 2005).

Er is niet eerder een meetinstrument ontwikkeld waarmee gemeten kan worden in welke mate deze doelen van de CnA worden bereikt. Dat is in deze studie wel gedaan. De ontwikkeling van een dergelijk meetinstrument is in twee opzichten lastig. Ten eerste verschaft de wet weinig helderheid wanneer die doelen (in hoge mate) bereikt zijn. Wanneer is bijvoorbeeld het doel 'het beproeven van een schikking' bereikt? Is dat het geval als er

een schikking is bereikt of hoeft dat niet zo te zijn voor doelbereik? De wet en wetsgeschiedenis geven hierover onvoldoende informatie. Er is daarom veel nagedacht over de vraag hoe deze drie doelen het beste geoperationaliseerd kunnen worden. Daarbij is steeds dialoog gezocht met de begeleidingscommissie van dit onderzoek om mijn ideeën hierover te toetsen. Ten tweede bestaan er geen objectieve indicatoren aan de hand waarvan tijdens een CnA vastgesteld kan worden in welke mate een doel bereikt is.

Doelbereik is daarom gemeten door ieder doel te vertalen in één of meerdere stellingen en deze stellingen vervolgens voor te leggen aan de partijen, advocaten en rechter van een CnA. Tijdens de interviews is vervolgens aan de procesdeelnemers gevraagd om hun antwoorden op een aantal van deze stellingen toe te lichten.²³

Eén van de belangrijkste keuzes die gemaakt moest worden tijdens de ontwikkeling van het meetinstrument was welke doelen gemeten moeten worden als partijen tijdens de CnA een schikking overeenkomen. Er is voor gekozen om dan uitsluitend het eerste doel, het beproeven van een schikking, te meten. Het tweede doel, het verkrijgen van inlichtingen, is dan niet gemeten omdat een aantal rechters de CnA begint met het beproeven van een schikking. Als partijen er vervolgens samen uitkomen, is het niet relevant om nog informatie te verzamelen over de zaak. Zou dit doel dan toch gemeten worden, dan zou het doelbereik in de comparities van deze groep rechters onterecht laag scoren. Het derde doel, overleg met partijen over het vervolg van de procedure, is niet aan de orde als er een schikking is bereikt aangezien de zaak in dat geval wordt doorgehaald op de rol en er überhaupt geen vervolg van de procedure is. Als de zaak tijdens de CnA niet geschikt werd, zijn alle drie de doelen gemeten. De stellingen waarmee doelbereik op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens, 5 = zeer eens) is gemeten, zijn weergegeven in tabel 32.

²³ Er is slechts bij een beperkt aantal stellingen om een toelichting gevraagd omdat we de interviews zo kort mogelijk wilden houden om de participatie zo hoog mogelijk te houden.

4

Tabel 32 Meetinstrument van doelbereik waarbij de aan de participanten voorgelegde stellingen verschilden wanneer er wel of geen schikking was bereikt tijdens de CnA

Doelen van de CnA	Wel schikking (n=48)	Geen schikking (n=102)
1 het beproeven van een schikking	1a De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.	1a De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen.
	1b Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking.	-
2 het verkrijgen van inlichtingen van partijen	-	2 Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen.
3 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure	-	3 Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan.

Er is binnen de begeleidingscommissie van dit onderzoek veel gediscussieerd over de vraag of het doel 'het beproeven van een schikking' (in hoge mate) bereikt is als er een schikking tussen partijen tot stand komt (resultaat) of dat het meer gaat om de manier waarop de rechter een schikking beproefd heeft, los van de vraag of er uiteindelijk geschikt wordt of niet. Bij de 'manier waarop' gaat het erom dat de rechter alle schikkingsmogelijkheden met partijen heeft afgetast en geen mogelijkheden heeft laten liggen om partijen het samen eens te laten worden. Er is in de onderhavige studie gekozen voor deze laatste opvatting van doelbereik. Vandaar dat bij alle comparities de stelling 1a ("de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen") aan de aanwezigen is voorgelegd. Daar zit één duidelijke bovengrens aan: er mag geen sprake zijn van een dwangschikking. Dan is immers – in de ogen van de desbetreffende procesdeelnemer – de manier waarop de rechter de schikking beproefd heeft niet goed te noemen. Daarom is ook stelling 1b ("er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking") aan de procesdeelnemers voorgelegd als er een schikking is bereikt. In de comparities waar dat niet het geval was, is die stelling niet voorgelegd. Ten slotte kan in de praktijk bij het doel 'het verkrijgen van inlichtingen van partijen' een onderscheid worden gemaakt tussen de inlichtingen die

verzameld worden om vonnis te kunnen wijzen en inlichtingen die verzameld worden voor het beproeven van een schikking. Dit onderscheid is in deze studie echter niet gemaakt omdat het, in ieder geval voor partijen en advocaten, lastig is deze twee vormen van informatieverzameling van elkaar te onderscheiden.

4.2 Doelbereik: wel een schikking bereikt

In 48 van de 150 comparities (32%) kwamen partijen een schikking overeen. Het schikkingspercentage was bij de rechtbank 's-Hertogenbosch (41.3%) hoger dan bij de rechtbank Utrecht (22.7%). Aan partijen en advocaten is gevraagd hoe tevreden zijn waren met de overeengekomen schikking (tabel 33). Bij partijen is de gemiddelde score aan de lage kant ($M=3.21$). Advocaten zijn significant tevredener ($M=3.76$).²⁴ Er zijn geen significante verschillen in tevredenheid tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de procesdeelnemers van de twee rechtbanken gevonden. Verder is er alleen een matige samenhang ($r=34$, $n=35$ $p=.045$) gevonden tussen de tevredenheid van eisers en hun advocaat. Voor het overige verlaten de procesdeelnemers de rechtszaal met uiteenlopende ideeën hierover.

²⁴ $t(131,966)=-3.590$, $p=.000$.

Tabel 33 Verdeling van de antwoorden op de stelling "Hoe tevreden bent u (onafhankelijk van uw cliënt) met de schikking die u(w cliënt) vandaag getroffen heeft met de andere partij?"

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer ontevreden	7	9.6	0	0.0
2 ontevreden	10	13.7	8	9.6
3 beetje ontevreden / beetje tevreden	22	30.1	15	18.1
4 tevreden	29	39.7	49	59.0
5 zeer tevreden	5	6.8	11	13.3
Totaal	73	100.0	83	100.0
	M = 3.21		M = 3.76	
	SD = 1.08		SD = .81	

4.2.1 Het beproeven van een schikking

Stelling 1a: "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

De gemiddelde scores van partijen, advocaten en rechters op deze stelling verschillen niet significant van elkaar. Alle drie de groepen scoren rond de vier (tabel 34). Dat is niet erg verbazingwekkend, aangezien er bij deze zaken een schikking tot stand is gekomen. Aan de vier rechters die het oneens waren met deze stelling, hebben de onderzoekers gevraagd waarom dit zo was.²⁵ Zij gaven alle vier aan dat zij zelf niet veel uit de kast hoefden te halen aangezien partijen het al redelijk snel eens waren.

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden van (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden en (3) de deelnemers (partijen, advocaten en rechters) van de rechtbank 's-Hertogenbosch en die van Utrecht.

Denken de verschillende procesdeelnemers van eenzelfde comparitie hetzelfde over het antwoord op stelling 1a? Nee, dat is niet echt het geval (tabel 35). Er zijn slechts drie matig positieve correlaties gevonden tussen hun antwoorden, waar-

van er twee betrekking hebben op de correlaties tussen de antwoorden van de advocaat met die van zijn eigen cliënt. Er bestaat dus maar weinig overeenstemming tussen de procesdeelnemers over de mate waarin dit doel bereikt is.

Stelling 1b: "er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking"

Omdat partijen mogelijk niet bekend waren met het begrip 'dwangschikking' is voor hen deze stelling als volgt geformuleerd: "ik voelde mij door het gedrag van de rechter gedwongen te schikken met de andere partij".

De gemiddelde antwoorden van partijen, advocaten en rechters bij deze stelling zijn relatief laag (tabel 36). Dat is in dit geval positief is, aangezien negatieve antwoorden ('zeer oneens' en 'oneens') aangeven dat de deelnemers de schikking niet als een dwangschikking hebben ervaren. De gemiddelde score van rechters is significant lager dan die van partijen. Dat geeft aan dat partijen in hogere mate dan rechters van mening zijn dat er sprake was van een dwangschikking.²⁶

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de antwoorden van (1) eisers en gedaagden en (2) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden. De gemiddelde score van de deel-

²⁵ Aan partijen en advocaten is dit niet gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren. Bij rechters waren de interviews korter omdat hen, in tegenstelling tot partijen en advocaten, geen vragen werden gesteld over rechtvaardigheid.

²⁶ Welch (2)= 4.12 p=.018 Brown-Forsythe (2) = 4.65 p=.011. Een post-hoc vergelijking (Tukey HSD) geeft aan, dat de rechters significant van de partijen verschillen. De advocaten verschillen niet significant van de partijen of de rechters.

Tabel 34 Verdeling van de antwoorden op stelling 1a "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	2	2.7	1	1.2	0	0.0
2 oneens	5	6.8	8	9.6	4	8.3
3 beetje oneens / beetje eens	15	20.5	18	21.7	4	8.3
4 eens	39	53.4	43	51.8	26	54.2
5 zeer eens	12	16.4	13	15.7	13	27.1
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	2.1
Totaal	73	100.0	83	1000	48	100.0
	M = 3.74		M = 3.71		M = 4.02	
	SD = .91		SD = .89		SD = .85	

Tabel 35 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende procesdeelnemers op stelling 1a "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde	rechter
eiser	-	-.020	.344*	.045	.111
gedaagde		-	.119	.423*	.076
advocaat eiser			-	.252	.321*
advocaat gedaagde				-	.066
rechter					-

* deze correlaties zijn significant: $p < .05$ (2-tailed)

Tabel 36 Verdeling van de antwoorden op stelling 1b "er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	8	11.0	15	18.1	7	14.6
2 oneens	37	50.7	44	53.0	30	62.5
3 beetje oneens / beetje eens	14	19.2	16	19.3	9	18.8
4 eens	9	12.3	8	9.6	1	2.1
5 zeer eens	5	6.8	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	2.1
Totaal	73	100.0	83	100.0	48	100.0
	M = 2.53		M = 2.20		M = 2.09	
	SD = 1.07		SD = .85		SD = .65	

nemers (partijen, advocaten en rechters) van de rechtbank 's-Hertogenbosch is wel significant hoger dan die van de deelnemers van de rechtbank Utrecht.²⁷ Als dit afzonderlijk voor partijen, advocaten en rechters wordt bekeken, blijkt alleen de score van partijen tussen de twee rechtbanken significant van elkaar te verschillen,²⁸ maar niet de scores van advocaten en rechters. De scores van de deelnemers van de rechtbank Utrecht en 's-Hertogenbosch zijn respectievelijk weergegeven in de tabellen 37 en 38.

Bij de rechtbank Utrecht is in 17 van de 75 onderzochte zittingen (22.7%) een schikking tot stand gekomen. Drie partijen en twee advocaten geven

aan de schikking als een dwangschikking te kwalificeren ('eens' of 'zeer eens' ingevuld). Dit zijn allemaal advocaten en partijen van verschillende zittingen. In totaal worden dus vijf van de 17 schikkingen (29.4%) van de rechtbank Utrecht door één van aanwezigen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking gepercipieerd terwijl de overige vier aanwezigen (inclusief de rechter) dat niet zo hebben ervaren. Bij de rechtbank 's-Hertogenbosch is tijdens 31 van de 75 comparities (41.3%) een schikking tot stand gekomen. Elf partijen, zes advocaten en één rechter beschouwen de schikking als een dwangschikking. Bij twee zittingen zijn zowel de gedaagde als zijn advocaat die mening toe-

Tabel 37 Verdeling van de antwoorden bij de rechtbank Utrecht op stelling 1b "er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	5	20.0	5	17.2	3	17.6
2 oneens	14	56.0	16	55.2	12	70.6
3 beetje oneens / beetje eens	3	12.0	6	20.7	2	11.8
4 eens	3	12.0	2	6.9	0	0.0
5 zeer eens	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Totaal	25	100.0	29	100.0	17	100.0
	M = 2.16		M = 2.17		M = 1.91	
	SD = .90		SD = .81		SD = .56	

Tabel 38 Verdeling van de antwoorden bij de rechtbank 's-Hertogenbosch op stelling 1b "er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	3	6.3	10	18.5	4	12.9
2 oneens	23	47.9	28	51.9	18	58.1
3 beetje oneens / beetje eens	11	22.9	10	18.5	7	22.6
4 eens	6	12.5	6	11.1	1	3.2
5 zeer eens	5	10.4	0	0.0	0	0.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	1	3.2
Totaal	48	100.0	54	100.0	31	100.0
	M = 2.73		M = 2.22		M = 2.17	
	SD = 1.11		SD = .88		SD = .70	

²⁷ $t(169,826)=2.245, p=.026$.

²⁸ $t(71)=2.218, p=.021$.

gedaan. Bij één zitting vindt zowel de rechter als de gedaagde dat. Verder betreft dat partijen en advocaten van verschillende zittingen. Dat betekent dat in 's-Hertogenbosch 12 van de 31 schikkingen (38.7%) door één persoon in de rechtszaal als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking wordt gezien, maar door de overige vier aanwezigen niet. In drie van de 31 schikkingen (9.7%) wordt de schikking door twee aanwezigen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking gekwalificeerd en door de overige drie aanwezigen niet.

Bij de interpretatie van deze cijfers moet de nodige voorzichtigheid worden betracht. De kernvraag hierbij is: wanneer is een schikking een dwangschikking? Als één van de vijf aanwezigen dat zo ziet? Als twee van de vijf aanwezigen dat vinden? Als beide partijen dat zeggen? Als meer dan twee van de vijf aanwezigen die mening zijn toegedaan? Afhankelijk van het antwoord op deze vraag zijn de hierboven beschreven resultaten zorgwekkend te noemen of niet. Het is aanbevelingswaardig in de toekomst diepgaander onderzoek te doen naar wat er voor zorgt dat de betrokkenen een schikking als een dwangschikking ervaren, op wat voor manier (en in welke mate) rechters hier invloed op hebben en of deze beleving van partijen verandert nadat er enige tijd is verstreken. In dit onderzoek is partijen en advocaten gevraagd hun antwoord op stelling 1b toe te lichten.²⁹ In de twee zaken bij de rechtbank 's-Hertogenbosch waarin zowel de gedaagde als diens advocaat de schikking als een (door het gedrag van de rechter) gedwongen schikking percipieerden, komt het volgende beeld naar voren. In de eerste zaak gaf de gedaagde aan dat het voorlopig oordeel van de rechter erg in zijn nadeel was en dat de rechter hem had gezegd dat hij beter kon schikken zodat hij ervan af was. Zijn advocaat wees ook op het – voor zijn cliënt – nadelige voorlopig oordeel en was van mening dat de rechter de emotionele ontlasting die een schikking met zich mee zou brengen voor zijn cliënt te veel benadrukte. Ook de gedaagde in de tweede zaak vond het voorlopig oordeel erg in zijn nadeel waardoor er, volgens

hem, nog maar weinig onderhandelingsruimte overbleef. Zijn advocaat gaf aan, dat zijn cliënt weliswaar wilde schikken, maar dat het schikkingsbedrag veel hoger was uitgevallen door de druk van de rechter. De antwoorden van de overige partijen en advocaten zijn weergegeven in box 7.

Het is lastig om uit deze antwoorden duidelijke 'do's and don'ts' voor rechters af te leiden om te voorkomen dat sommige aanwezigen de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking ervaren. Het feit dat procesdeelnemers zich gedwongen voelen om te schikken hoeft ook niet altijd te betekenen dat de rechter ongeoorloofde druk heeft uitgeoefend. Er komen twee lijnen uit de antwoorden naar voren. Ten eerste lijkt de stelligheid waarmee de rechter partijen de voor- en nadelen voorspiegelt en/of een voorlopig oordeel geeft van belang. Daarbij gaat het er vooral om dat de rechter de argumenten van één van de partijen niet aandikt of dat de rechter niet op zo'n manier te werk gaat dat partijen moedeloos worden. Ten tweede vinden sommige procesdeelnemers het niet prettig als er te lang doorgehamerd wordt op een schikking. Drammerigheid is in de visie van partijen en advocaten niet gewenst. De moeilijkheid met deze twee lijnen is echter dat het sterk subjectieve percepties van partijen betreft. Wat de ene partij als een zeer stellig voorlopig oordeel of als doorhameren beschouwt, ervaart de andere partij mogelijk niet zo. Mogelijk ligt de oplossing bij het meer (dan nu het geval is) vragen naar en aansluiten bij de beleving van partijen bij het beproeven van een schikking.

Overigens verdient de toelichting van advocaat 5 in box 7 een opmerking. Deze advocaat komt steeds voor eenzelfde soort zaken met zeer vergelijkbare rechtsvragen bij de rechtbank en kwalificeert de onderhavige schikking als een dwangschikking vanwege – in feite – de schaduwwerking van het recht. De vraag is of in dat geval niet gesproken moet worden van een 'wenselijke dwangschikking'.

²⁹ Vier partijen en één advocaat hebben hun antwoord ten onrechte niet toegelicht.

Box 7

De door de (overige) acht partijen en vijf advocaten genoemde redenen waarom zij de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking kwalificeerden

Partijen:

- 1 "De rechter zei dat ik zou verliezen als ik zou doorprocederen."
- 2 "De rechter waarschuwde ons voor de lange duur en een hoop gedoe met getuigen."
- 3 "Er werd door de rechter stevig op de voordelen van schikken gewezen. Alle voor- en nadelen werden uitdrukkelijk geschetst."
- 4 "Het leek of de rechter geen zin had in de zaak en er zo snel mogelijk vanaf wilde. Verder vertelde de rechter dat schikken de beste oplossing was. Anders zou het nog meer geld gaan kosten. Toen had ik geen keus meer."
- 5 "De rechter wilde per se vandaag een uitkomst."
- 6 "De rechter heeft ons met dreigende klemtoon naar de gang verwezen om te onderhandelen. Verder bleef de rechter maar aandringen dat schikken beter was dan doorprocederen."
- 7 "De rechter liet mij na de schorsing waarin wij een schikking overeengekomen waren, eerst beloven dat ik bij die schikking zou blijven en daarna gaf hij toe, dat hij een fout in zijn voorlopig oordeel had gemaakt [in mijn nadeel]."
- 8 "Ik vond de rechter te stellig in zijn voorlopig oordeel. Daardoor werd alle mogelijkheid tot onderhandelen weggenomen en kreeg ik het gevoel dat doorprocederen moeilijk en onbetaalbaar zou zijn."

Advocaten:

- 1 "De rechter veegde op voorhand al onze argumenten van tafel en gaf een hard voorlopig oordeel. Hierdoor was alle ruimte weg om te onderhandelen en werd mijn cliënt moedeloos."
- 2 "De rechter stelde de argumenten van de wederpartij zwaarwegender voor dan zij waren. Deze waren in ons nadeel."
- 3 "De rechter heeft te veel aangedrongen op een schikking."
- 4 "De rechter heeft meerdere malen aangegeven dat schikken de goedkoopste optie zou zijn om dit geschil op te lossen. Mijn cliënt heeft onvoldoende middelen dus we zijn uiteindelijk maar tot een schikking gekomen."
- 5 "De rechtbank heeft een vaste lijn in de jurisprudentie voor dit soort zaken. Als we niet schikken, dan zal het vonnis bijna altijd nadelig zijn."

4.2.2 Conclusie

In zaken waarin tijdens de comparitie een schikking tot stand is gekomen, is slechts één doel gemeten: het beproeven van een schikking. De mate van doelbereik is vastgesteld door aan partijen, advocaten en rechters hierover de volgende twee stellingen voor te leggen.

- Stelling 1a: "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"
- Stelling 1b: "er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking"

De procesdeelnemers van *dezelfde* comparitie verschillen sterk van mening over de mate waarin dit doel bereikt is. Dit betekent dat de deelnemers

van comparities waarin een schikking tot stand komt, met een nogal verschillend beeld over doelbereik de rechtszaal verlaten. Duidelijk is wel, dat de gemiddelde scores van partijen, advocaten en rechters over het geheel gezien redelijk positief zijn (gemiddelde score van stelling 1a rond de 4 en die van stelling 1b rond de 2), al kwalificeren rechters minder schikkingen als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking dan partijen. Afgaand op deze gemiddelden, wordt het doel 'het beproeven van een schikking' in behoorlijke mate bereikt. Het aantal deelnemers van de CnA dat de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking ervaart is bij de rechtbank 's-Hertogenbosch is hoger dan bij de rechtbank Utrecht.

4.3 Doelbereik: geen schikking bereikt

4.3.1 Het beproeven van een schikking

Stelling 1a: "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

De gemiddelde score van partijen, advocaten en rechters op stelling 1a van zittingen waarin geen schikking tot stand is gekomen is gematigd positief (tabel 39).

De rechters die 'oneens' of 'zeer oneens' hadden geantwoord, zijn tijdens het interview uitgenodigd hun antwoord toe te lichten.³⁰ Uit de door hen gegeven antwoorden komt geen duidelijke lijn naar voren. Twee rechters zeiden dat er slechts één partij verschenen was en het beproeven van een schikking daarom geen zin had. Twee rechters wezen naar zichzelf, de één gaf toe dat hij het voorlopig oordeel met te weinig overtuiging had gebracht en dat dat beter had gekund, de ander gaf aan, ooit gewraakt te zijn en sindsdien voorzichtiger te zijn geworden omdat hij de grens tussen een voorlopig oordeel en onbevooroordeeld zijn, niet helder vindt. De overige antwoorden zijn weergegeven in box 8.

Er zijn geen significante verschillen gevonden in de gemiddelde scores tussen (1) partijen, advocaten en rechters, (2) eisers en gedaagden, (3) advocaten van eisers en advocaten van gedaagden. Er zijn wel significante verschillen gevonden tussen de participanten (partijen, advocaten en rechters) van de twee rechtbanken.³¹ Bij nadere analyses is naar voren gekomen dat de advocaten van de rechtbank Utrecht (M=3.71, SD=1.04) deze stelling significant positiever hebben beantwoord dan de advocaten van de rechtbank 's-Hertogenbosch (M=3.34, SD=1.16),³² maar dat er geen significante verschillen bestaan tussen de partijen van de rechtbanken en ook niet tussen de rechters. Ten slotte is onderzocht in hoeverre de antwoorden op stelling 1a van de verschillende procesdeelnemers van eenzelfde comparitie overeenkwamen (tabel 40). Hoewel niet alle antwoorden met elkaar gecorreleerd waren, kwamen er wel een behoorlijk aantal lage en matige correlaties naar voren. Als er dus geen schikking tot stand is gekomen tijdens de CnA zijn de verschillende procesdeelnemers het beter met elkaar eens over de vraag in welke mate de rechter eruit gehaald heeft wat erin zat om partijen tot een schikking te bewegen dan wanneer er wel een schikking tot stand is gekomen.

Tabel 39 Verdeling van de antwoorden op stelling 1a "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	13	7.6	10	5.4	6	5.9
2 oneens	13	7.6	23	12.5	7	6.9
3 beetje oneens / beetje eens	29	17.1	40	21.7	14	13.7
4 eens	85	50.0	72	39.1	63	61.8
5 zeer eens	28	16.5	35	19.0	11	10.8
Geen antwoord	2	1.2	4	2.2	1	1.0
Totaal	170	100.0	184	100.0	102	100.0
	M = 3.61		M = 3.55		M = 3.65	
	SD = 1.10		SD = 1.11		SD = .97	

³⁰ Dit is ten onrechte aan slechts 11 van de 13 rechters gevraagd. Aan partijen en advocaten is dit niet gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren.

³¹ $t(390,921) = -2.125, p = .034$.

³² $t(178) = -2.251, p = .026$.

Box 8

De door de (overige) zeven rechters genoemde redenen waarom zij 'oneens' of 'zeer oneens' invulden bij stelling 1a 'ik heb eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen'

- 1 "Ik heb ter zitting er niet alles uitgehaald wat erin zat omdat de zaak mij uitermate geschikt leek voor mediation en ik daar mijn energie ingestoken heb."
- 2 "Ik was uit op het maken van afspraken met partijen over het vervolg van de procedure."
- 3 "Ik heb niet eens geprobeerd om een schikking te beproeven. De zaak leende zich er niet voor omdat de vordering geen stand houdt, denk ik. Ik wil het eerst tot de bodem uitzoeken voordat ik gedaagde ertoe beweeg iets te betalen."
- 4 "Er ontbrak nog belangrijke informatie. Partijen waren op zich wel bereid om over een regeling te praten, maar omdat de informatie niet helder was doordat specificaties ontbraken, had het niet veel zin erover te praten, zeker niet omdat het om zulke hoge bedragen ging."
- 5 "Deze zaak is niet te schikken. De schade ligt rond de 200.000 euro en de belangen van eiser en gedaagde liggen heel ver uit elkaar. Ze zijn nog wel even gaan praten, maar zijn niet tot een oplossing gekomen. Zelf zou ik ook willen dat uitgezocht werd hoe het zit, als ik de eisende partij was."
- 6 "Partijen waren het niet eens over de uitleg van een deskundigenrapport. Eerstvolgende stap is de desbetreffende deskundige daar opheldering over vragen. De uitkomst daarvan zal partijen mogelijk tot een schikking bewegen."
- 7 "Ik heb partijen gevraagd of zij over een schikking wilden praten, maar beiden gaven heel duidelijk aan, dat het een principiële zaak voor hen was en ik heb er verder niet op aangedrongen."

Tabel 40 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende procesdeelnemers op stelling 1a "de rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen"

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde	rechter
eiser	-	.040	.290*	-.097	.320*
gedaagde		-	.230*	.419*	.423*
advocaat eiser			-	.246*	.270*
advocaat gedaagde				-	.197
rechter					-

* deze correlaties zijn significant: $p < .05$ (2-tailed)

4.3.2 Het verkrijgen van inlichtingen van partijen

Stelling 2: "Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen"

De bovenstaande stelling is voorgelegd aan partijen en advocaten. Voor de rechter was de stelling net wat anders: "alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen". Deze laatste stelling geeft nog scherper weer, wat er met het doel 'het verkrijgen van inlichtingen van partijen' in artikel 88 Rv door de wetgever is bedoeld. Omdat het voor partijen die

niet juridisch onderlegd zijn, lastig is in te schatten welke informatie van belang is 'voor het nemen van een goede beslissing', is deze zinsnede in hun stelling weggelaten. Dit is bij advocaten ook gedaan, omdat er in het onderzoek naar gestreefd is, aan partijen en advocaten zoveel mogelijk dezelfde stellingen voor te leggen. Het grote nadeel van deze aanpak is, dat de antwoorden van de rechter minder goed vergelijkbaar zijn met die van partijen en advocaten. Voor toekomstig onderzoek wordt deze aanpak dan ook niet aanbevolen. Hieronder worden alle antwoorden wel met elkaar vergeleken, maar het bovenstaande

moet hierbij niet uit het oog worden verloren. De antwoorden van de rechters op de stelling zijn significant positiever dan die van partijen en advocaten³³ (tabel 41). Mogelijk komt dit doordat rechters heel goed weten wat zij zelf nog nodig hebben aan rechtens relevante informatie voor het wijzen van vonnis. Advocaten zullen in het algemeen ook gericht zijn op deze rechtens relevante informatie, maar kunnen met de rechter van mening verschillen over de vraag wat daar precies onder valt en wat niet. Partijen ten slotte kijken waarschijnlijk niet zozeer naar rechtens relevante informatie, maar meer naar de informatie die volgens hen belangrijk is. De rechter lijkt dan ook gebruik te maken van een ander referentiekader dan partijen en advocaten.

Aan de 41 partijen (24.2%) en de 30 advocaten (16.3%) die het oneens of zeer oneens waren met de stelling vroegen de onderzoekers tijdens de interviews waarom dit zo was. Elf partijen gaven aan, dat de rechter bepaalde onderwerpen niet behandelde of zij niet de kans kregen hierover iets te zeggen. Een aantal van die reacties zijn weergegeven in box 9. Mogelijk zijn de aspecten waarover deze partijen nog iets hadden willen zeggen, juridisch niet van belang of waren de stukken en onderwerpen waarover de rechter geen vragen meer stelde, reeds duidelijk. De antwoorden geven echter wel aan, dat deze partijen met andere verwachtingen de rechtszaal binnenkwamen dan hetgeen feitelijk gebeurde. Zestien partijen gaven

Tabel 41 Verdeling van de antwoorden op stelling 2 "Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	12	7.1	8	4.3	2	2.0
2 oneens	29	17.1	22	12.0	11	10.8
3 beetje oneens / beetje eens	31	18.2	32	17.4	12	11.8
4 eens	82	48.2	98	53.3	47	46.1
5 zeer eens	16	9.4	24	13.0	30	29.4
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Totaal	170	100.0	184	100.0	102	100.0
	M = 3.36		M = 3.59		M = 3.90	
	SD = 1.09		SD = 1.00		SD = 1.01	

Box 9

Een aantal reacties van partijen die vonden dat niet alle informatie die van belang was in hun zaak op tafel was gekomen, omdat de rechter bepaalde onderwerpen niet behandelde of zij niet de kans kregen hierover iets te zeggen

- 1 "Er zaten stukken bij het dossier waar de rechter geen aandacht aan besteedde en ik het wel over wilde hebben."
- 2 "De rechter luisterde alleen naar de tegenpartij. Mijn advocaat en ik werden telkens de mond gesnoerd door de rechter waardoor we niet alle informatie konden geven."
- 3 "De rechter was niet op de hoogte van de hertaxatie. Dat stuk is wel ingediend door mijn advocaat, maar ik heb het de rechter niet horen noemen."
- 4 "Niet alle informatie is op tafel gekomen omdat de rechter bepaalde vragen niet heeft gesteld en naar bepaalde dingen niet heeft gevraagd. Verder hebben we ook niet de kans gekregen om deze onderwerpen alsnog aan te snijden omdat de rechter ons daarvoor geen spreektijd heeft gegeven."
- 5 "Bepaalde onderwerpen zijn niet door de rechter behandeld. Dit betrof weliswaar details, maar die moeten ook uitgebreid besproken worden."

³³ Welch (2) = 8.655 p = .000 Brown-Forsythe (2) = 8.819 p = .000. De antwoorden van partijen en advocaten verschillen overigens niet significant van elkaar.

aan, dat door één of beide partijen (al dan niet bewust) informatie was achtergehouden of onjuiste informatie naar voren was gebracht. Zes van hen zeiden dat beide partijen dit hadden gedaan, zes anderen zeiden dat alleen de ander dit gedaan had en vier van hen bekenden zelf informatie te hebben achtergehouden. In box 10 zijn een aantal van deze antwoorden op een rijtje gezet.

Verder waren de redenen wisselend waarom partijen vonden dat niet alle relevante informatie op tafel was gekomen. Zij gaven onder meer aan dat de rechter te laat ingediende stukken geweigerd had, er nog bewijslevering zou gaan plaatsvinden, de partij onderbroken werd door de eigen advocaat, de rechter bekende niet alle stukken te hebben gelezen, er te veel gebeurd was in de zaak en de zaak onlosmakelijk verbonden was met een aantal andere zaken.

Ook acht advocaten vonden dat niet alle relevante informatie in de zaak op tafel gekomen was doordat zij de kans niet hadden kregen over bepaalde aspecten iets te zeggen of dat de rechter sommige onderwerpen niet/nauwelijks behandelde. Zes advocaten gaven aan, dat de zaak te complex was om alle relevante informatie binnen de beschikbare zittingstijd te bespreken. De overige antwoorden van advocaten varieerden nogal, wat ook blijkt uit een greep uit deze antwoorden in box 11.

Waarom vonden 13 rechters dat nog niet alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing op tafel was gekomen tijdens de comparitie? Vijf rechters gaven aan, nog niet alle relevante stukken in hun bezit te hebben. Vier rechters zeiden dat er op de comparitie te veel nieuwe informatie naar voren was gekomen en zij genoodzaakt waren repliek en dupliek te gelasten. De reacties van de overige vier rechters liepen uiteen en kunt u vinden in box 12.

Er zijn geen significante verschillen in het antwoord op de stelling gevonden tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en die van gedaagden en (3) de deelnemers van de twee rechtbanken.

Zijn ten slotte de procesdeelnemers van eenzelfde comparitie het met elkaar eens over de mate waarin de relevante informatie in de zaak op tafel is gekomen? Er zijn slechts vier significante correlaties gevonden die laag tot matig zijn (tabel 42). Erg veel overeenstemming over de mate van doelbereik is er dus niet. De twee hoogste gevonden correlaties zijn die tussen de antwoorden van respectievelijk de eiser en zijn advocaat (.456) en die van de gedaagde en zijn advocaat (.453).

Tabel 42 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende procesdeelnemers op stelling 2 "Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen"

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde	rechter
eiser	-	.027	.494*	-.066	.343*
gedaagde		-	.011	.416*	.153
advocaat eiser			-	.120	.304*
advocaat gedaagde				-	.256*
rechter					-

* deze correlaties zijn significant: $p < .05$ (2-tailed)

Box 10

Een aantal reacties van partijen die vonden dat niet alle informatie die van belang was in hun zaak op tafel was gekomen omdat deze door (één van) de partijen was achtergehouden

- 1 "Niet alle informatie is op tafel gekomen omdat beide partijen bewust informatie hebben verzwegen voor de rechter. Partijen waren hiervan op de hoogte van elkaar."
- 2 "Door zowel mijn gedrag als dat van de wederpartij is niet alle informatie op tafel gekomen. We hebben een conflict en dat blijft een duister verhaal, omdat wij beiden weigeren helderheid te verschaffen over bepaalde aspecten van deze zaak."
- 3 "De rechter vroeg om aanvullende informatie die beide partijen nog niet overlegd hadden, omdat dit nog niet eerder aan de orde was geweest."
- 4 "Ik heb op aanraden van mijn advocaat nog niet alle informatie op tafel gelegd."
- 5 "Persoonlijke dingen (bedreigingen door mijn ex) zijn niet op tafel gekomen, omdat ik deze dingen niet wilde zeggen tegen de rechter."
- 6 "Niet alle informatie is op tafel gekomen, omdat ik zelf slecht voorbereid was en dus niet alles aan de rechter heb kunnen vertellen."

Box 11

Een aantal antwoorden van advocaten waarom zij vonden dat niet alle informatie die van belang was in de zaak op tafel was gekomen

- 1 "Er moet nog informatie van een notaris van de tegenpartij op tafel komen. Die wordt nu achtergehouden omdat die notaris niet erg wil meewerken."
- 2 "Dit is deels verwijtbaar aan mijzelf doordat er te weinig bewijs was verzameld en deels te wijten aan het feit dat het bewijs pas in reconventie werd gevraagd waardoor er te weinig tijd was om het nog te verzamelen."
- 3 "Er ontbraken stukken die de andere partij in het geding had moeten brengen."
- 4 "Niet alle informatie is op tafel gekomen, omdat ik, vlak voordat de zitting was afgelopen, nog een brief wilde inbrengen, maar de rechter dat weigerde."
- 5 "De handicap van een comparitie is dat vaak niet alle belangrijke informatie tijdens die zitting voorhanden is. De oorzaak hiervan is dat in het tussenvonnissen vaak geen inlichtingen staan over welke informatie volgens de rechter nu zo belangrijk is in de voorliggende procedure. In een omvangrijke zaak zoals deze is dus nooit duidelijk wat je precies moet meenemen."
- 6 "Een aantal geschilpunten had opgelost kunnen worden als de rechter met relevante informatie, oftewel met antwoorden op geschilpunten, gekomen was."

Box 12

Antwoorden van (de overige) vier rechters die het (zeer) oneens waren met de stelling "alle informatie die van belang is voor het nemen van een goede beslissing is op tafel gekomen"

- 1 "Deze zaak betrof een langstlepend conflict. Partijen hadden over ongeveer alles ruzie. De punten in de dagvaarding waren slechts een selectie. We hebben er ter zitting één punt uitgepakt en daar hebben we het een uur over gehad. Na dat uur was mij weliswaar dat ene punt duidelijk, maar de overige punten nog steeds niet. Mijn streven was dan ook reeds voor de zitting om ze door te verwijzen naar mediation en dat is gelukt."
- 2 "Eén van de partijen was er niet waardoor niet helder werd wat partijen nu precies hadden afgesproken."
- 3 "Ik zag dat partijen nog graag verder wilden praten met elkaar. Als je dan tot in detail doorvraagt en roept dat de vordering onzin is, dan wordt dat niks."
- 4 "Ik ben opgehouden de zaak inhoudelijk te bespreken. Dit vond ik niet zinvol omdat de informatie die zij ter zitting gaven niets toevoegde aan de inhoud van eerdere stukken. Ik vond dat ze beter konden schikken en heb mijn energie daar verder in gestoken."

4.3.3 Overleg met partijen over het vervolg van de procedure

Stelling 3: "Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan."

Rechters hebben deze stelling significant positiever beantwoord dan advocaten en partijen (tabel 43).³⁴ Advocaten waren weer positiever dan partijen.

Rechters zijn dus erg optimistisch over de afspraken die zij met partijen gemaakt hebben over de verdere procedure, terwijl advocaten en (vooral) partijen dit aanmerkelijk negatiever percipiëren. Dit zou kunnen komen doordat er minder gepland wordt dan mogelijk is of minder dan partijen hadden verwacht. Een andere mogelijke, maar niet-onderzochte verklaring zou kunnen zijn, dat de rechter wel vertelt wat er gaat gebeuren na de comparitie, maar dat dit op zo'n manier verteld wordt dat partijen het niet begrijpen. Zo zullen maar weinig partijen begrijpen waar de rechter het over heeft als hij meedeelt dat de zaak naar de rol wordt verwezen voor akte of repliek (waarna partijen vriendelijk bedankt worden voor hun aan-

wezigheid en iedereen de rechtszaal verlaat). Zoals blijkt uit tabel 43 waren slechts vier rechters het (zeer) oneens met de stelling. Tijdens het interview gaven twee van hen aan, re- en dupliek gelast te hebben en dat het afhangt van de informatie die dan naar voren komt, wat de volgende stappen in de procedure zullen zijn. De derde rechter kon niets plannen, omdat belangrijke stukken nog ontbraken die de advocaten hadden moeten aanleveren. De vierde rechter verklaarde dat partijen hadden gekozen voor mediation en dat hij het verder verloop van de procedure in het midden heeft gelaten omdat hij eerst de afloop van die mediation wilde afwachten.³⁵

Er zijn geen significante verschillen in het antwoord op de stelling gevonden tussen (1) eisers en gedaagden, (2) advocaten van eisers en die van gedaagden en (3) de deelnemers van de twee rechtbanken.

Ten slotte is ook voor deze stelling onderzocht in hoeverre de antwoorden van de verschillende deelnemers van eenzelfde comparitie overeenkomen (tabel 44). Dit is in lage mate het geval. Er zijn slechts relatief lage significante correlaties gevonden tussen de partijen en hun eigen advocaat en de rechter de advocaat van eiser.

Tabel 43 Verdeling van de antwoorden op de stelling "alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan"

	Partijen		Advocaten		Rechters	
	abs	%	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	4	2.4	4	2.2	1	1.0
2 oneens	20	11.8	19	10.3	3	2.9
3 beetje oneens / beetje eens	46	27.1	27	14.7	4	3.9
4 eens	84	49.4	100	54.3	65	63.7
5 zeer eens	14	8.2	34	18.5	29	28.4
Geen antwoord	2	1.2	0	0.0	0	0.0
Totaal	170	100.0	184	100.0	102	100.0
	M = 3.50		M = 3.77		M = 4.16	
	SD = .90		SD = .94		SD = .71	

³⁴ Welch (2) = 22.224 $p = .000$ Brown-Forsythe (2) = 19.171 $p = .000$. Ook tussen partijen en advocaten bestaan significante verschillen.

³⁵ Aan partijen en advocaten die 'oneens' of 'zeer oneens' geantwoord hadden, is dit niet gevraagd omdat de interviews anders te lang zouden gaan duren.

Tabel 44 Correlaties (Pearson) tussen de antwoorden van de verschillende procesdeelnemers op de stelling “alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan”

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde	rechter
eiser	-	-.200	.223*	-.156	-.076
gedaagde		-	-.083	.375*	.053
advocaat eiser			-	.209	.237*
advocaat gedaagde				-	.197
rechter					-

* deze correlaties zijn significant: $p < .05$ (2-tailed)

4.3.4 Conclusie

In zaken waarin geen schikking tot stand was gekomen, zijn alle drie de doelen van de comparitie gemeten. De mate van doelbereik is gemeten door aan partijen, advocaten en de rechters de volgende stellingen voor te leggen.

Stelling 1a: “De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen”

Stelling 2: “Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen”

Stelling 3: “Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan.”

Partijen, advocaten en rechters geven aan dat het eerste doel, ‘het beproeven van een schikking’, in redelijke mate is bereikt: de gemiddelde score ligt rond de 3.59 en er bestaan geen significante verschillen tussen deze drie de groepen. De procesdeelnemers van dezelfde comparitie zijn het in enige mate eens over de vraag in welke mate dit doel bereikt is.

De rechters zijn over het bereiken van het tweede doel, ‘het verkrijgen van inlichtingen van partijen’, positiever dan partijen en advocaten, al is deze laatste groep nog steeds gematigd positief.

Verder is de overeenstemming tussen de aanwezigen van één comparitie over de mate waarin dit doel bereikt is niet erg groot.

Over de mate waarin het derde doel ‘het overleg met partijen over het vervolg van de procedure’ bereikt is, zijn rechters behoorlijk positief, advocaten

iets minder en partijen nog iets minder. Er bestaat weinig overeenstemming tussen de verschillende deelnemers van eenzelfde comparitie over de mate waarin dit doel bereikt is.

Het is wat lastig om naar aanleiding van de resultaten hierboven een harde conclusie te trekken aanzien van de vraag of de doelen van comparitie in de onderzochte zittingen in voldoende mate worden gerealiseerd. De doelbereik-scores van zowel partijen, advocaten als rechters zijn voor alle drie de doelen gematigd positief tot positief. Verder verlaten partijen, advocaten en de rechter de comparitie met verschillende ideeën over doelbereik de rechtszaal, gezien het geringe aantal gevonden positieve correlaties. Rechters blijken dan significant positiever aan te kijken tegen het bereik van het tweede en derde doel in vergelijking met partijen en advocaten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat aan het eind van de zitting door rechters niet wordt nagegaan in welke mate de aanwezigen vinden dat de doelen van de CnA bereikt zijn.

Rechtvaardigheid van de CnA

In dit hoofdstuk staan de volgende deelvragen centraal.

3. Hoe rechtvaardig is de CnA in de ogen van de procesdeelnemers (partijen en advocaten)?
4. Hoe rechtvaardig denken rechters dat hun eigen CnA was voor de aanwezige partijen en in welke mate komt deze inschatting overeen met de daadwerkelijke rechtvaardigheidspercepties van partijen?
8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk?

In paragraaf 5.1 staat de ervaren rechtvaardigheid bij de onderzochte comparities na antwoord centraal. Ik bespreek achtereenvolgens de gemiddelde scores op de drie typen rechtvaardigheid (5.1.1), de verschillen in rechtvaardigheidspercepties tussen verschillende groepen (rechtbanken, procesdeelnemers) (5.1.2) en de vraag of de aanwezigen van eenzelfde CnA ook met dezelfde rechtvaardigheidspercepties de rechtszaal verlaten (5.1.3). Deelvraag 3 is dan beantwoord. Vervolgens wordt de inschatting van rechters van ervaren rechtvaardigheid door partijen vergeleken met de zelfgerapporteerde percepties van partijen (5.1.4). Ook de vierde deelvraag is dan beantwoord.

Naast de rechtvaardigheidspercepties zijn ook aanvaardbaarheidspercepties gemeten. Strikt genomen vallen deze aanvaardbaarheidspercepties buiten de – voor rechtvaardigheid geformuleerde – deelvragen 3 en 4. Toch komen de resultaten daarvan in dit hoofdstuk aan de orde omdat

ze mogelijk aandachtspunten bieden voor verbetering van de CnA-praktijk en dus relevant zijn voor de achtste deelvraag. Aan het begin van paragraaf 5.2 wordt het verschil tussen de begrippen rechtvaardigheid en aanvaardbaarheid toegelicht. Vervolgens komen in die paragraaf de aanvaardbaarheidspercepties van partijen en advocaten aan de orde.

5.1 De ervaren rechtvaardigheid

5.1.1 De drie typen rechtvaardigheid vergeleken

De partijen en advocaten vinden de onderzochte comparities na antwoord in het algemeen behoorlijk rechtvaardig (tabel 45). De gemiddelde scores op alle typen rechtvaardigheid schommelen immers rond de vier ('eens'). Bij vergelijking van de gemiddelden op de drie typen rechtvaardigheid³⁶ is duidelijk dat zowel partijen als advocaten het meest positief zijn over de manier waarop de rechter hen behandelde (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en daarna over de totale procedure tijdens de CnA (procedurele rechtvaardigheid). Beide groepen zijn het minst positief over de uitleg en informatie van de rechter over de CnA (informatieve rechtvaardigheid). Dit sluit aan bij de bevindingen in hoofdstuk 3. Daarin kwam naar voren, dat er voorafgaand aan de CnA weinig instructie in het tussenvonnis plaatsvindt (paragraaf 3.1) en dat de rechters weinig informatie en uitleg geven aan het begin van de zitting (paragraaf 3.4).

Tabel 45 De gemiddelde (M) rechtvaardigheidspercepties met bijbehorende standaarddeviaties (SD) van partijen en advocaten bij de 150 onderzochte comparities

	Partijen		Advocaten	
	M	SD	M	SD
Procedurele rechtvaardigheid	3.98	.56	4.14	.56
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	4.23	.56	4.32	.49
Informatieve rechtvaardigheid	3.78	.48	3.88	.48

³⁶ De drie schalen van rechtvaardigheid worden opgevat als linialen. Dat betekent dat er vanuit gegaan wordt dat een score van 4 op de ene schaal hetzelfde betekent als een score van 4 op de andere twee schalen waardoor de gemiddelde scores op de drie typen rechtvaardigheid met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is aannemelijk dat de respondenten de schalen ook zo geïnterpreteerd hebben aangezien alle stellingen van de drie typen rechtvaardigheid recht onder elkaar stonden met dezelfde antwoordmogelijkheden (vijfpuntsschaal).

Tabel 46 De gemiddelde rechtvaardigheidspercepties met bijbehorende standaarddeviaties van de 16 onafhankelijke steekproeven van het onderzoek van Colquitt en Shaw (2005)

	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Distributieve rechtvaardigheid	3.20	1.15
Procedurele rechtvaardigheid	3.09	.86
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	4.07	1.00
Informatieve rechtvaardigheid	3.56	1.04

Er is tot op heden maar weinig vergelijkingsmateriaal van ander onderzoek beschikbaar. Het enige onderzoek waarvan de gemiddelde rechtvaardigheidspercepties en standaarddeviaties bekend zijn, is het onderzoek van Colquitt en Shaw (2005). Deze onderzoekers hebben bij andere wetenschappers de data van in totaal 16 onafhankelijke steekproeven uit laboratorium- en veldsettings opgevraagd en deze gecombineerd tot één dataset, om vervolgens de gemiddelden uit te rekenen (tabel 46). Zij hebben daarbij geen onderscheid gemaakt tussen de percepties van verschillende categorieën deelnemers, omdat alle 16 steekproeven zijn uitgevoerd (bij procedures) binnen bedrijven. De (gemiddeld) ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid bij de CnA is hoger dan bij de steekproeven van Colquitt en Shaw (2005). Vanuit dat perspectief stellen de CnA-scores, in ieder geval gemiddeld, niet teleur. De vraag is daarbij wel wat daarvan de waarde is, aangezien Colquitt en Shaw (2005) in hun studie niet helder maken bij hoe die procedures van die 16 steekproeven er precies uitzien en of er tussen die 16 steekproeven nog verschillen in percepties bestaan.

5.1.2 Verschillen in rechtvaardigheid tussen groepen

Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de ervaren (procedurele, interpersoonlijke en informatieve) rechtvaardigheid van (1) eisers en gedaagden, (2) de advocaten van eisers en de advocaten van gedaagden (3) de procesdeelnemers van de rechtbank 's-Hertogenbosch en die van de rechtbank Utrecht en (4) de procesdeelnemers van

comparities waarin een schikking werd overeengekomen en die van comparities waarin dat niet het geval was. Er zijn uitsluitend significante verschillen gevonden tussen de percepties van partijen en advocaten. Advocaten blijken in vergelijking met partijen significant positiever aan te kijken tegen de totale procedure tijdens de CnA (procedurele rechtvaardigheid) en de informatie en uitleg van de rechter (informatieve rechtvaardigheid) (tabel 45).³⁷ Ook de gemiddelde score van advocaten op interpersoonlijke rechtvaardigheid is hoger dan die van partijen, maar dit verschil is statistisch gezien niet significant. De verschillen in ervaren rechtvaardigheid tussen partijen en advocaten duiden erop dat advocaten mogelijk geen scherp beeld hebben van hoe hun cliënt de CnA beleeft. Advocaten waarden immers exact dezelfde procedure en de uitleg daarover positiever dan hun cliënt. Ook in eerder onderzoek bij een (court-annexed) arbitrage bij het 'District Court for the Middle District of North Carolina' kwam naar voren dat de ervaren procedurele rechtvaardigheid van advocaten significant hoger is dan die van partijen (Lind e.a., 1990).³⁸ Die onderzoekers merken bij hun resultaten op, dat dit waarschijnlijk beter is dan de omgekeerde situatie. Als 'onwetende' partijen de procedure namelijk rechtvaardiger zouden vinden dan advocaten die al vele zittingen gezien hebben, zou het zeer de vraag zijn of de procedure echt zo rechtvaardig is als partijen denken of dat er sprake is van een soort 'schijnrechtvaardigheid' van de juridische procedure (Lind e.a., 1990). Een andere interpretatie is echter ook mogelijk. Men zou kunnen betogen dat er juist meer waarde moet worden gehecht aan de rechtvaardigheidsoordelen van degene ten

³⁷ Respectievelijk $t(508)=-2.24, p=.03$ en $t(508)=-3.36, p=.001$.

³⁸ In dat onderzoek werd geen onderscheid gemaakt tussen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

behoefte van wie die procedures zijn ontworpen dan aan de oordelen van advocaten die de procedures al talloze keren gezien hebben, zelf onderdeel uitmaken van het juridisch systeem en die mogelijk bepaalde minder plezierige aspecten van de procedure inmiddels als vanzelfsprekend beschouwen.

5.1.3 Samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties op één CnA

Interessant is ook de vraag of er samenhang (correlatie) bestaat tussen de rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers van dezelfde CnA. Als er sprake zou zijn van een significant (hoge) posi-

tieve samenhang, betekent dat dat de onderzochte rechters in staat zijn om de CnA zo aan te pakken dat alle aanwezigen met eenzelfde gevoel van (on)rechtvaardigheid de rechtszaal verlaten. Dat blijkt echter niet het geval te zijn (tabellen 47 t/m 49). In figuur 2 is het verschil tussen een significante en niet-significante samenhang grafisch weergegeven. Aan de linkerkant is de niet-significante samenhang (-.090) tussen de ervaren procedurele rechtvaardigheid van eiser en gedaagde te zien. Aan de rechterkant is de significante samenhang (.495) tussen de ervaren procedurele samenhang van gedaagde en zijn advocaat weergegeven. Daar loopt het patroon duidelijker (dan in het linker figuur) van linksonder naar rechtsboven.

Tabel 47 Correlaties (Pearson) tussen de procedurele rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	-.090	.442*	-.124
gedaagde		-	-.038	.495*
advocaat eiser			-	.148
advocaat gedaagde				-

$p < .05$ (2-tailed)

Tabel 48 Correlaties (Pearson) tussen de interpersoonlijke rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	-.096	.210*	-.144
gedaagde		-	-.080	.241*
advocaat eiser			-	.016
advocaat gedaagde				-

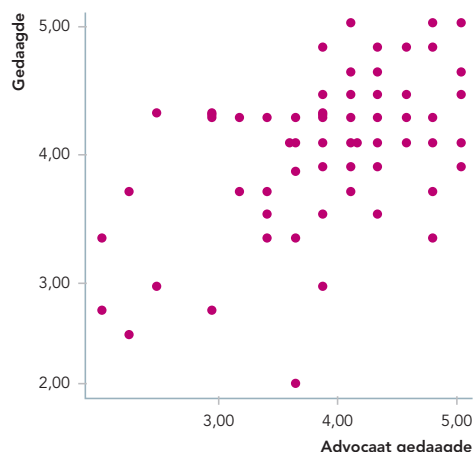
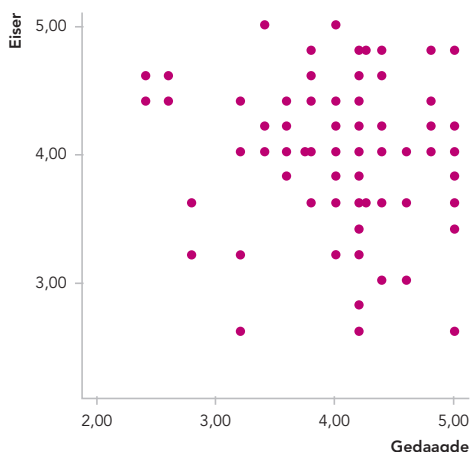
$p < .05$ (2-tailed)

Tabel 49 Correlaties (Pearson) tussen de informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten

	eiser	gedaagde	advocaat eiser	advocaat gedaagde
eiser	-	.273*	.313*	-.018
gedaagde		-	.027	.203*
advocaat eiser			-	.047
advocaat gedaagde				-

$p < .05$ (2-tailed)

Figuur 2 Grafische weergave van niet-significante samenhang in ervaren procedurele rechtvaardigheid tussen eisers en gedaagden (links) en van de significante samenhang tussen gedaagden en hun advocaten (rechts)

Er zijn slechts een beperkt aantal matige correlaties gevonden, die vrijwel allemaal betrekking hebben op de samenhang tussen de percepties van advocaten met die van hun eigen cliënt. Hiervoor zijn twee verklaringen mogelijk. Een eerste – redelijk pessimistische – verklaring is dat het niet mogelijk is voor rechters om een CnA zo aan te pakken dat beide partijen en beide advocaten met eenzelfde (positief) gevoel van rechtvaardigheid naar huis gaan. Als de ervaren rechtvaardigheid van eiser en zijn advocaat toeneemt, zal de ervaren rechtvaardigheid van de gedaagde en zijn advocaat afnemen en vice versa. Een tweede, meer hoopvolle, verklaring is dat het op zichzelf wel mogelijk is een CnA zo aan te pakken dat alle procesdeelnemers met eenzelfde gevoel van rechtvaardigheid de rechtszaal verlaten, maar dat dit de groep onderzochte rechters niet gelukt is. Er zijn twee aanwijzingen die meer in de richting van deze tweede verklaring wijzen. Ten eerste is er een lage positieve (significante) samenhang gevonden tussen de informatieve rechtvaardigheidspercepties van eisers en gedaagden. Dat geeft aan, dat het

niet onmogelijk is om een CnA zo in te richten dat eiser én gedaagde positief (dan wel negatief) op de CnA terugkijken. Op de tweede plaats zijn er geen significant negatieve correlaties aangetroffen die met name de eerste verklaring zouden ondersteunen. Het is dus niet zo dat de ervaren rechtvaardigheid van de ene procesdeelnemer 'ten koste gaat' van de ervaren rechtvaardigheid van de andere. Bovendien lijkt er binnen de rechterlijke macht nog winst te behalen wat betreft de verbetering van zittingsvaardigheden, omdat het debat over goede CnA-praktijken pas redelijk recent zijn intrede heeft gedaan. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de conferentie 'de behandeling ter (civiele) terechtzitting' van het ressort 's-Hertogenbosch op 12 maart 2008, het congres 'wat schikt het best?' van het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak (LBM) en de Raad voor de Rechtspraak op 2 november 2007, het symposium 'creatief compareren' van het ressort Arnhem op 8 mei 2007 en de cursus 'conflictdiagnose en zittingsvaardigheden' die in de herfst van 2007 op initiatief van het LBM van start is gegaan.

5.1.4 Inschatting van de rechter

De rechter van iedere CnA is gevraagd in te schatten wat de rechtvaardigheidspercepties van de partijen uit de desbetreffende CnA waren. De rechters kregen hiertoe exact dezelfde stellingen als partijen voorgelegd met het verzoek zich te verplaatsen in de aanwezige partijen en in te vullen hoe rechtvaardig zij de zitting hadden ervaren. Zij konden slechts één score voor beide partijen samen invullen. Als de inschatting van rechters goed is, zouden er significant positieve correlaties gevonden moeten worden tussen de inschattingen van de rechter en de zelfgerapporteerde rechtvaardigheid van partijen. Deze zijn echter niet gevonden (tabel 50).

Als vervolgens de gemiddelde inschatting van de rechters vergeleken wordt met de gemiddelde zelfgerapporteerde rechtvaardigheidsscores van partijen (tabel 51), wordt duidelijk dat rechters de door partijen ervaren interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid onderschatten.³⁹ Het verschil tussen de procedurele rechtvaardigheidspercepties van partijen en de inschatting daarvan door de rechter is niet significant. In werkelijkheid zijn partijen dus gemiddeld positiever over de

manier waarop de rechter hen behandelt en de informatie en uitleg die zij over de CnA krijgen dan rechters denken.

Hierbij moet echter opgemerkt worden dat het lastig is voor rechters om de stellingen steeds in te vullen voor eiser en gedaagde samen. In de vorige paragraaf werd immers duidelijk dat er weinig tot geen samenhang bestaat tussen de rechtvaardigheidspercepties van eisers en gedaagden. Een klein aantal rechters merkte tijdens de interviews ook op dat zij moeite hadden één inschatting te maken voor beide partijen. Wat ten slotte opvalt bij de inschattingen van de rechters is dat zij de ervaren informatieve rechtvaardigheid het laagste van de drie typen rechtvaardigheid inschatten. In de vorige paragraaf kwam naar voren, dat partijen hierover ook het minst te spreken zijn.

5.2 De aanvaardbaarheid van de CnA

In dit onderzoek is gemeten hoe aanvaardbaar partijen en advocaten de CnA vonden. Aanvaardbaarheid en rechtvaardigheid zijn twee verschillende begrippen. De verwachting is dat

Tabel 50 De correlaties tussen de rechtvaardigheidspercepties van partijen en de inschatting hiervan door de rechter

		Percepties van partijen	
		Eiser	Gedaagde
Inschatting van de rechter van...	Procedurele rechtvaardigheid	.147	.151
	Interpersoonlijke rechtvaardigheid	-.096	.033
	Informatieve rechtvaardigheid	.028	.060

* $p < .05$ (2-tailed)

Tabel 51 De gemiddelde rechtvaardigheidspercepties van partijen vergeleken met de gemiddelde inschatting hiervan door rechters

	Procedurele rechtvaardigheid	Interpersoonlijke rechtvaardigheid	Informatieve rechtvaardigheid
Partijen	3.98 (.55)	4.23 (.56)	3.78 (.48)
Inschatting rechters	3.91 (.35)	3.96 (.36)	3.68 (.40)

³⁹ Interpersoonlijke rechtvaardigheid $t(387,766)=6.04, p=.000$ en informatieve rechtvaardigheid $t(353,886)=2.37, p=.018$.

Tabel 52 De drie stellingen over de aanvaardbaarheid van de CnA die aan partijen en advocaten zijn voorgelegd

Stelling	'Bijbehorend' type rechtvaardigheid
Ik vind de totale procedure (=gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar.	Procedurele rechtvaardigheid
Ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar.	Interpersoonlijke rechtvaardigheid
Ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar.	Informatieve rechtvaardigheid

de ervaren rechtvaardigheid van invloed is op de ervaren aanvaardbaarheid. Hogere rechtvaardigheidspercepties zouden dus moeten leiden tot hogere aanvaardbaarheidspercepties. Of dat het geval is, komt niet in dit rapport aan de orde, omdat de effecten van rechtvaardigheid geen onderdeel uitmaken van de probleemstelling en daarbij behorende deelvragen. Hierop zal wel ingegaan worden in mijn (binnen afzienbare tijd te verschijnen) dissertatie over de CnA.

Wat komt er in deze paragraaf ten aanzien van die aanvaardbaarheid dan wel aan de orde? Dat zijn de toelichtingen die partijen en advocaten tijdens de interviews hebben gegeven op de vraag waarom zij de CnA al dan niet aanvaardbaar vonden. Die antwoorden geven inzicht in de aspecten van de huidige CnA-praktijk die de procesdeelnemers prettig dan wel minder prettig vonden. Bovendien bieden zij mogelijk aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA praktijk (deelvraag 8). Er zijn drie stellingen over aanvaardbaarheid aan zowel partijen als advocaten voorgelegd. Deze

stellingen zijn zo geformuleerd dat ze sterk aansluiten bij de drie typen rechtvaardigheid (tabel 52). In de tabellen 53 tot en met 55 zijn de antwoorden van partijen en advocaten op de drie stellingen weergegeven. Advocaten scoren op alle drie de stellingen significant hoger dan partijen.⁴⁰

In tabel 56 zijn de gemiddelde rechtvaardigheidspercepties vergeleken met de gemiddelde aanvaardbaarheidspercepties. De verschillen daartussen zijn niet erg groot. Alleen de gemiddelde informatieve rechtvaardigheid is voor zowel partijen als advocaten een stuk lager dan de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg van de rechter. Hoe kan dat worden verklaard? Een mogelijkheid is, dat zowel partijen als advocaten van mening zijn dat de rechter weliswaar niet zo heel veel uitleg heeft gegeven over de CnA (lagere informatieve rechtvaardigheid), maar dat dat ook niet (alleen) zijn taak is: van de advocaat mag immers ook verwacht worden dat deze zijn cliënt goed informeert over de zitting en hem hierop voorbereidt. Om

Tabel 53 De antwoorden van partijen en advocaten op de stelling 'ik vind de totale procedure (=gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	3	1.2	3	1.1
2 oneens	17	7.0	10	3.7
3 beetje oneens / beetje eens	33	13.6	26	9.7
4 eens	156	64.2	144	53.9
5 zeer eens	34	14.0	84	31.5
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 3.83		M = 4.11	
	SD = .80		SD = .81	

⁴⁰ Advocaten scoren hoger dan partijen op de aanvaardbaarheid van de totale CnA-procedure $t(504,485)=-3.95$, $p=.000$, de manier waarop de rechter hen behandelde $t(508)=-2.45$, $p=.015$ en de informatie en uitleg die de rechter hen over de CnA gaf $t(508)=-3.41$, $p=.001$.

Tabel 54 De antwoorden van partijen en advocaten op de stelling 'ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	2	0.8	1	0.4
2 oneens	2	0.8	3	1.1
3 beetje oneens / beetje eens	14	5.8	9	3.4
4 eens	163	67.1	158	59.2
5 zeer eens	62	25.5	96	36.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 4.16		M = 4.29	
	SD = .63		SD = .62	

Tabel 55 De antwoorden van partijen en advocaten op de stelling 'ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij gaf over de zitting aanvaardbaar'

	Partijen		Advocaten	
	abs	%	abs	%
1 zeer oneens	1	0.4	0	0.0
2 oneens	7	2.9	2	0.7
3 beetje oneens / beetje eens	12	4.9	15	5.6
4 eens	182	74.9	170	63.7
5 zeer eens	41	16.9	80	30.0
Geen antwoord	0	0.0	0	0.0
Totaal	243	100.0	267	100.0
	M = 4.05		M = 4.23	
	SD = .61		SD = .58	

Tabel 56 De gemiddelde rechtvaardigheidspercepties vergeleken met de gemiddelde aanvaardbaarheidspercepties

	Totale procedure		Manier van behandeling		Informatie en uitleg	
	perceptie rechtvaardigheid	perceptie aanvaardbaarheid	perceptie rechtvaardigheid	perceptie aanvaardbaarheid	perceptie rechtvaardigheid	perceptie aanvaardbaarheid
Partijen	3.98	3.83	4.23	4.16	3.78	4.05
Advocaten	4.14	4.11	4.32	4.29	3.88	4.23

die reden beoordelen zij de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg mogelijk positiever dan de informatieve rechtvaardigheid.

In het vervolg van deze paragraaf worden de lijnen beschreven die naar voren komen uit de toelichting die partijen en advocaten tijdens de interviews gaven op hun antwoord bij de drie aanvaardbaarheidsstellingen. De resultaten hiervan worden achtereenvolgens beschreven voor de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter (paragraaf 5.2.1), de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg die de rechter gaf (paragraaf 5.2.2) en de aanvaardbaarheid van de totale gang van zaken tijdens de CnA (paragraaf 5.2.3). De aanvaardbaarheid van de totale gang van zaken komt als laatste aan bod omdat deze stelling het breedste van de drie is geformuleerd en hieronder vrijwel alles kan vallen wat zich op de CnA afspeelt. Verreweg de meeste partijen en advocaten gaven op alle drie de aanvaardbaarheidsstellingen een positief antwoord ('eens' of 'zeer eens'). Hieronder worden echter de negatieve ('zeer oneens' of 'oneens') of twijfelende antwoorden ('beetje oneens/beetje eens') vrij uitvoerig besproken. Daardoor wordt niet alleen duidelijk wat goede CnA-praktijken zijn in de ogen van partijen en advocaten, maar wordt in kaart gebracht waar mogelijke aandachtspunten voor verbetering liggen.

5.2.1 Aanvaardbaarheid van de behandeling van de procesdeelnemers

5.2.1.1 Waarom was de behandeling in het algemeen aanvaardbaar?

In totaal gaven 225 partijen (92.6%) en 254 advocaten (95.1%) aan, dat zij de manier waarop de rechter hen behandelde aanvaardbaar vonden ('eens' of 'zeer eens' geantwoord). Van deze groep hebben 202 partijen en 228 advocaten tijdens de interviews een toelichting op hun antwoord gegeven (tabel 57).⁴¹ Partijen én advocaten vonden de manier waarop zij door de rechter behandeld werden aanvaardbaar omdat (1) de rechter hen netjes en correct behandelde, (2) zij hun verhaal konden vertellen (3) de rechter goed naar hen luisterde en (4) objectief was.

Er kwam tijdens de interviews ook een aantal verschillen in de toelichting van partijen en advocaten voren. Zo vond een hoger percentage partijen de behandeling aanvaardbaar omdat (3) de rechter goed luisterde, (5) betrokken was en zich inleefde in partijen en (9) een duidelijke uitleg gaf over de CnA. In vergelijking met partijen noemden advocaten vaker (2) dat zij hun verhaal konden doen en (4) dat de rechter objectief was. Een greep uit de antwoorden van partijen en advocaten kunt u respectievelijk vinden in de boxen 13 en 14.

⁴¹ Alle antwoorden (op een open vraag om toelichting) zijn na afloop van de data-verzameling in categorieën ingedeeld.

Tabel 57 De redenen waarom partijen en advocaten 'eens' of 'zeer eens' invulden bij de stelling "ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar"

Toelichting	Partijen (n=202)		Advocaten (n=228)	
	abs	%	abs	%
1 De rechter behandelde mij netjes / correct	83	41.1	95	41.6
2 Ik kon mijn verhaal doen	71	35.1	104	45.6
3 De rechter luisterde goed	49	24.3	26	11.4
4 De rechter was objectief	39	19.3	54	23.7
5 De rechter was betrokken / leefde zich in in partijen	31	15.3	9	3.9
6 De rechter was vriendelijk	24	11.9	21	9.2
7 De rechter had de zaak goed voorbereid	22	10.9	32	14.0
8 De rechter was geduldig / rustig	19	9.4	8	3.5
9 De rechter gaf een duidelijke uitleg over de CnA	18	8.9	6	2.6
10 Goede leiding van de zitting door de rechter	16	7.9	21	9.2
11 De rechter stelde relevante vragen	17	8.4	12	5.3
12 De rechter was (juridisch) deskundig	15	7.4	21	9.2
13 De rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden	13	6.4	5	2.2
14 De rechter stelde op een goede manier vragen	8	4.0	5	2.2
15 De rechter was zakelijk	8	4.0	14	6.1
16 De rechter gaf een duidelijk voorlopig oordeel	8	4.0	14	6.1
17 De rechter communiceerde op een goede, open manier	6	3.0	19	8.3
18 De rechter nam de tijd voor de CnA	2	1.0	7	3.1
19 De rechter oefende geen dwang uit bij het beproeven van een schikking	0	0.0	8	3.5
20 Andere opmerkingen	8	4.0	14	6.1

Box 13

Een greep uit de citaten van partijen die de manier waarop zij behandeld werden, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 57 het citaat is ingedeeld

- 1 "Toen de wederpartij begon te draaien, bleef de rechter correct. Ikzelf ging een beetje 'pleiten' wat niet de bedoeling bleek te zijn en hij zei me op een nette manier dat dit niet de bedoeling was." (1)
- 2 "De rechter behandelde mij op een normale manier en respectvol." (1)
- 3 "De rechter gaf de tijd om ieder rustig zijn verhaal te laten doen. Dat had ik niet verwacht, maar was wel heel fijn." (2)
- 4 "Ik heb antwoorden kunnen geven zoals ik dat zou willen. Ook kreeg ik later nog gelegenheid om wat toe te voegen aan mijn verhaal." (2)
- 5 "Ik lucht graag mijn hart en de rechter gaf mij daartoe uitgebreid de gelegenheid." (2)
- 6 "De rechter liet mij uitspreken terwijl ik toch echt tegen de grens manoeuvreerde. Ik heb heel veel geroepen tijdens de zitting en had eigenlijk wel verwacht dat de rechter zou dreigen mij eruit te zetten en dan zou ik mijn mond ook wel hebben gehouden, maar dat deed hij niet." (2)
- 7 "De rechter keek me aan als ik praatte. Ik had het idee dat hij goed luisterde, ook doordat hij steeds doorvroeg." (3)
- 8 "De rechter gaf het gevoel dat hij iedereen hoorde." (3)
- 9 "Uit de lichaamstaal van de rechter bleek dat hij de moeite zou nemen om onbevooroordeeld tot een goede oplossing te komen." (4)
- 10 "De rechter was neutraal. Ze vroeg evenveel aan mij als aan de andere partij." (4)
- 11 "De rechter gaf mij een goed gevoel. De zitting verliep heel gemakkelijk en ongedwongen. Het was een gewoon gesprek. De rechter was niet arrogant en toonde zich persoonlijk betrokken." (5)
- 12 "De rechter was vriendelijk waardoor ik op mijn gemak werd gesteld" (6)
- 13 "De rechter had zich goed voorbereid en had zelfs jurisprudentieonderzoek gedaan." (7)
- 14 "De rechter kapte de andere partij af waardoor deze niet de kans kreeg om met modder te gooien." (10)
- 15 "De rechter ging niet in op details, maar was heel erg to the point en legde de nadruk op waar het in deze zaak echt om ging." (12)
- 16 "De rechter zette heel helder de essentie van de zaak neer." (12)
- 17 "De rechter hanteerde een optimale mix tussen de belangen van partijen en het zoeken naar een rechtvaardige oplossing." (13)
- 18 "De rechter probeerde naar mijn mening een goede oplossing te vinden. Dat werd uiteindelijk mediation, zodat we goed verder kunnen leven met de oplossing. De rechter keek erg naar de toekomstige verhoudingen." (13)
- 19 "De rechter had een prettige manier van vragen: geen kruisverhoor." (14)
- 20 "Ik vond het fijn dat de rechter aan het begin van de zitting even aangaf dat deze zitting alleen betrekking had op de zakelijke kant van het verhaal en dat het niet de bedoeling was om andere aspecten bij deze zaak te betrekken." (15)

Box 14

Een greep uit de citaten van advocaten die de manier waarop zij behandeld werden, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 57 het citaat is ingedeeld

- 1 "De rechter was netjes, beleefd en maakte geen vervelende opmerkingen." (1)
- 2 "De houding en het taalgebruik van de rechter was respectvol." (1)
- 3 "De rechter heeft niet lullig of betweterig gedaan." (1)
- 4 "De rechter had respect voor mijn positie als advocaat. Hij bejegende iedereen juist. Die respectvolle benadering naar beide partijen toe maakte het schikken gemakkelijker." (1)
- 5 "De rechter stelde iedereen vragen en gaf de advocaten de kans om af en toe in te breken. Iedereen kwam netjes aan het woord en de rechter gaf ook telkens de andere partij de kans om op alle door de wederpartij aangehaalde zaken in te gaan." (2)
- 6 "Mijn cliënt gaat met het gevoel naar huis dat hij voldoende mogelijkheid heeft gehad om zijn woord te doen. Dat is voor mij het belangrijkste." (2)
- 7 "De rechter maakte goed oogcontact." (3)
- 8 "De rechter luisterde actief en gaf het gevoel dat het verhaal ook bij hem aankwam." (3)
- 9 "De rechter was onpartijdig. Hij was wel kritisch over de standpunten van partijen, maar dat was hij naar beide partijen toe." (4)
- 10 "De rechter maakte een eerlijke, onpartijdige indruk." (4)
- 11 "De rechter reageerde netjes en raakte niet geïrriteerd als partijen niet meteen begrepen waar hij heen wilde. Hij kwam heel vriendelijk over." (6)
- 12 "De rechter was goed voorbereid en had voor partijen een handig lijstje gemaakt met alles uit de boedel wat verdeeld moest worden." (7)
- 13 "De rechter gaf eerst een samenvatting van de zaak. Dit was positief omdat dit aangaf dat hij wist wat er speelde en dat hij de stukken bestudeerd had." (7)
- 14 "De rechter gaf goed, puntsgewijs aan welke onderwerpen hij tijdens de CnA wilde behandelen en gaf partijen ook de kans daarover opmerkingen te maken. Het commentaar van partijen werd ook meegenomen bij de indeling. De rechter gaf partijen hierbij voldoende ruimte, maar hield wel zelf de leiding." (10)
- 15 "De rechter leidde de zitting goed maar liet wel wat ruimte voor interruptie over zodat het mogelijk was om op elkaar te reageren." (10)
- 16 "De rechter wees mijn cliënt op een goede manier op zijn juridisch zwakke positie." (16)
- 17 "De rechter ging wel vrij ver in het geven van zijn voorlopig oordeel en forceerde hierdoor een schikking. Ze stuurde in hele hoge mate, maar in dit geval was dat niet zo erg aangezien het in het voordeel van mijn cliënt was." (16)
- 18 "Er was een normaal en open gesprek. De rechter deed niet uit de hoogte." (17)
- 19 "Er was sprake van een correcte manier van communiceren. Ik had niet het gevoel afgeblaft, onderbroken of niet serieus genomen te worden." (17)
- 20 "De tegenpartij toonde zich koppig om te schikken. De rechter sprong daar heel subtiel mee om. Hij bouwde de weerstand bij de andere partij goed af: niet duwen en trekken om tot een schikking te bewegen, maar heel duidelijk en subtiel." (19)

5.2.1.2 Waarom was de behandeling soms onaanvaardbaar?

Vier partijen (1.6%) en vier advocaten (1.5%) vonden de manier waarop de rechter hen tijdens de zitting behandelde onaanvaardbaar. In één zaak waren zowel een partij als diens advocaat die mening toegedaan. De advocaat van deze zaak vertelde dat hij van de rechter niet de kans kreeg om iets te vertellen en dat de rechter verschillende keren "hou maar op" naar hem riep. Zijn cliënt zei over deze CnA: "ik had geen deskundigheid. Dat mijn advocaat niets mocht zeggen vond ik daarom onaanvaardbaar. Verder was de rechter geïrriteerd en noemde ons 'onwillige honden' toen we tijdens de CnA geen schikking overeenkwamen". De antwoorden van de overige drie partijen en advocaten die de behandeling onaanvaardbaar vonden staan weergegeven in box 15.

5.2.1.3 Waarom was de behandeling soms twijfelachtig?

Veertien partijen (5.8%) en negen advocaten (3.4%) vonden de aanvaardbaarheid van de manier

waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig. In drie comparities twijfelden zowel de partij als zijn eigen advocaat hierover. In de eerste CnA gaf de partij aan, dat de rechter vanaf het begin van de comparitie liet merken dat hij de zaak in zijn nadeel zou uitleggen. Zijn advocaat vertelde dat de rechter zijn juridische stellingen onduidelijk vond terwijl die volgens de advocaat wel duidelijk waren en dat hij van de rechter ook geen mogelijkheid kreeg om ze verder toe te lichten. De partij van de tweede comparitie had gehoopt dat de rechter inhoudelijk meer zou ingaan op de onderliggende stukken, maar die kwamen volgens hem helemaal niet aan de orde. Zijn advocaat had er weliswaar begrip voor dat de rechter een aantal vragen niet kon beantwoorden omdat er een expert aan te pas moest komen, maar sommige vragen had de rechter volgens hem wel kunnen beantwoorden. Hierdoor zou de kans op een schikking groter zijn geweest. Bij de derde CnA merkten de partij en zijn advocaat op, dat de rechter geïrriteerd leek. De partij vertelde: "ik kreeg het gevoel dat de rechter dacht dat het onwil van partijen was waardoor we er aanvankelijk niet uitkwamen bij het beproeven van een schikking. Dit

Box 15

De toelichting van drie partijen en advocaten – allen van verschillende comparities – waarom zij de manier waarop de rechter hen behandelde onaanvaardbaar vonden

Antwoorden van partijen:

- 1 "De rechter toonde zich niet respectvol ten aanzien van mijn mening. Hij oefende druk uit om tot een schikking te komen."
- 2 "De rechter snauwde en had de pik op mij. Als ik argumenten wilde aandragen voor mijn standpunt werd mij de mond gesnoerd met als argument dat ik van die punten geen verstand had."
- 3 "De rechter was bevooroordeeld. Dat bleek met name heel duidelijk bij zijn voorlopig oordeel. Dat merkte ik al vrij snel en daar heb ik in de loop van de zitting weinig aan kunnen veranderen."

Antwoorden van advocaten:

- 1 "De rechter was onvriendelijk. Hij heeft mij niet mijn verhaal laten doen. Het beginsel van hoor en wederhoor is niet juist toegepast."
- 2 "De argumenten van mijn cliënt zijn niet goed uit de verf gekomen vanwege een gebrek aan juridische discussie. De rechter bleef te veel steken in details."
- 3 "Ik had een juridisch punt opgeworpen. Alvorens ik het goed kon toelichten zei de rechter al dat hij het er niet mee eens was. De rechter nam niet alle argumenten mee die toch echt in het belang van de zaak nodig waren voor een goed oordeel. De rechter had meer duidelijkheid moeten geven wat zijn standpunt was ten opzichte dat van mij."

zorgde voor een onprettige sfeer". Zijn advocaat verklaarde: "de rechter werd kriegelig aan het eind van de zitting. Vanaf dat moment gaf hij het gevoel dat hij alles maar gezeur vond en dat het hem allemaal te lang duurde. Het leek alsof de rechter onder tijdsdruk stond".

In één CnA gaven eiser, gedaagde en de advocaat van eiser aan, dat zij de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden. In deze CnA gaf de rechter na ongeveer een half uur een voorlopig oordeel en schorste de zitting, zodat partijen op de gang konden onderhandelen. Toen partijen terugkwamen in de rechtszaal, vertelden zij de rechter dat zij eruit waren. De rechter vroeg de eiser te beloven dat deze bij dit schikkingsresultaat zou blijven. De eiser deed dat en vervolgens vertelde de rechter dat hij tijdens de schorsing het wetboek er nog eens op nageslagen had en zijn eerdere voorlopig oordeel moest herzien. Dit herziene voorlopig oordeel was in het voordeel van eiser, maar de zaak werd desalniettemin geschikt voor het eerder overeengekomen bedrag. Afgezien van het feit dat de eiser deze schikking als een dwangschikking kwalificeerde, zei deze het volgende over de aanvaardbaarheid van zijn behandeling door de rechter: "de rechter had mijn advocaat meer de kans moeten geven om aan het woord te komen". Zijn advocaat verklaarde het volgende over deze CnA: "de rechter pakte de schikkingsonderhandelingen niet goed aan door mijn cliënt eerst te laten beloven te willen schikken voor het overeengekomen bedragen om daarna opeens de juridische positie van mijn cliënt enorm te versterken. Een goede onderhandelingspositie was daardoor onmogelijk. Hij gaf zijn foute voorlopig oordeel wel ruiterlijk toe en liet iedereen goed zijn verhaal doen". De gedaagde merkte op: "hoewel ik voldoende gehoord ben door de rechter vond ik de voorbereiding van de rechter niet voldoende. Voor de schorsing gaf de rechter een ander oordeel dan na de schorsing, omdat de rechter daarvoor niet goed in de wet had gekeken. Dit vind ik voor een rechter erg nalatig". De advocaat van gedaagde vond de manier waarop de rechter hen behandelde

weliswaar aanvaardbaar ('eens' ingevuld), maar zei in zijn toelichting hierop het volgende: "de rechter was respectvol naar alle partijen toe. De rechter heeft het beginsel van hoor en wederhoor erg goed toegepast. De deskundigheid van de rechter vond ik echter matig. Na de schorsing gaf de rechter namelijk een ander oordeel dan voor de schorsing. De rechter had niet goed in zijn wetboek gekeken". De antwoorden van de overige partijen en advocaten, die de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden, staan weergegeven in box 16.⁴² De lijn die uit de meeste van deze antwoorden naar voren komt is, dat de procesdeelnemers het niet prettig vinden als ze het gevoel hebben dat de rechter voor hen denkt.

Opvallend is het antwoord van advocaat 1 in deze box omdat de andere advocaat in die zaak juist heel positief was over deze rechter ('eens' geantwoord). Deze zei namelijk het volgende: "de rechter was duidelijk in zijn opzet: hij gaf eerst een eigen samenvatting van de zaak. Dit vond ik positief omdat dit aangaf dat hij al wist wat er speelde en de stukken bestudeerd had. Vervolgens gaf hij mijn cliënt het woord en toen beide advocaten. De rechter vond het, net als wij, erg vervelend dat de wederpartij er niet was en verwoordde ons gevoel op dit punt heel duidelijk. Ik merkte dat dit ook duidelijk beantwoordde aan het gevoel van mijn cliënt". Samenvattend kan de volgende lijn uit deze resultaten worden gehaald. Een relatief klein aantal partijen en advocaten vindt de manier waarop zij behandeld werden niet aanvaardbaar of twijfelachtig omdat 1) de behandeling niet respectvol was bijvoorbeeld doordat de rechter ongepaste opmerkingen maakte of geïrriteerd was, 2) zij niet voldoende mogelijkheid kregen om zelf hun verhaal te doen of 3) de rechter bevooroordeeld was. De laatste reden blijkt vaak samen te hangen met de manier waarop de rechter een schikking beproeft. Een aantal procesdeelnemers zag de rechter als bevooroordeeld doordat deze volgens hen een schikking te sterk benadrukte of doordat de rechter vanaf het begin van de zitting zijn eigen visie op de

⁴² Twee partijen hebben geen toelichting gegeven op hun antwoord.

zaak gaf en niet leek te luisteren naar de argumenten van partijen tijdens de CnA.

Als alle positieve, twijfelachtige en negatieve antwoorden op de stelling “ik vind de manier waarop ik door de rechter behandeld werd aanvaardbaar” vergeleken worden, komt een aantal aspecten naar voren die procesdeelnemers belangrijk vinden: een respectvolle behandeling, de mogelijkheid om het eigen verhaal te kunnen vertellen, een rechter die luistert, zich inleeft en betrokkenheid toont (veel belangrijker voor partijen) en de onpartijdigheid van de rechter (iets belangrijker voor advocaten).

5.2.2 Aanvaardbaarheid informatie en uitleg van de rechter

De tweede stelling waarbij de partijen en advocaten gevraagd werden hun antwoord toe te lichten had betrekking op de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg van de rechter. Partijen en advocaten vonden het vaak lastig om zo’n toelichting te geven. De onderzoekers kregen veel reacties met de strekking “wat moet ik hier nu aan toelichten?”. De antwoorden die de procesdeelnemers – soms na enig aandringen van de onderzoekers – gaven,

Box 16

De toelichting van zeven partijen en vijf advocaten – allen van verschillende comparities – waarom zij de manier waarop de rechter hen behandelde twijfelachtig vonden.

Antwoorden van partijen:

- 1 “De rechter gaf niet genoeg ruimte om mijn verhaal te kunnen doen. De rechter kwam een beetje partijdig over.”
- 2 “De rechter hield te veel vast aan zijn eigen mening en gaf geen ruimte voor argumenten die die mening zouden kunnen wijzigen. De rechter nam niet alle punten door waardoor niet alles naar voren kwam wat naar mijn mening besproken had moeten worden. De rechter was niet objectief genoeg.”
- 3 “De rechter drong te veel aan op een schikking. Ik vind niet dat een rechter mij moet dwingen om te schikken.”
- 4 “De rechter had naar mijn mening niet de juiste jurisprudentie gelezen of bij de hand.”
- 5 “Het had wel wat neutraler gemogen. Bovendien vond ik het niet professioneel dat de rechter duidelijk liet merken dat hij zo teleurgesteld was dat er geen schikking was gekomen. Hij liet te veel zijn emoties doorschemeren en was te veel zelf bij de zaak betrokken geraakt. Ik had bij het begin van de zitting al het gevoel dat de rechter een schikking wilde bewerkstelligen en daarbij uit het oog verloor wat partijen nog te zeggen hadden.”
- 6 “De rechter liet mij mijn antwoord op een vraag niet uitleggen en nam het antwoord hierop van de tegenpartij voor waar aan.”
- 7 “De rechter had al een stelling ingenomen die in mijn nadeel was doordat hij het deskundigenonderzoek in mijn nadeel interpreteerde.”

Antwoorden van advocaten:

- 1 “Ik werd door de rechter gestraft voor de afwezigheid van mijn cliënt. De rechter gedroeg zich ambivalent door regelmatig een discussie af te kappen en vervolgens wel een nieuwe discussie toe te laten. De rechter had geen strakke regie over de zitting en was niet helder wanneer wat verwacht werd van de advocaat. De rechter luisterde ook onterecht naar het zwartmaken van mijn cliënt door de wederpartij. De rechter was vooringenomen.”
- 2 “De rechter ging bepalen wat voor mijn cliënt relevant is. Dit kan de cliënt zelf wel.”
- 3 “De rechter zette mij en mijn cliënt al vrij snel in de hoek terwijl de zaak naar mijn idee niet zo evident was. Op voorhand heeft hij niet het hele geschil behandeld. Nadat we een keer de gang op waren geweest ging hij veel te ver in zijn voorlopig oordeel door concreet aan te geven dat het bedrag dat door de andere partij was geboden echt heel redelijk was. Hij stapte te snel heen over het standpunt van cliënt. Als advocaat kon ik ook niets meer doordat hij al aangaf, geen bewijsopdracht te zullen geven indien er voortgeprocedeerd zou worden.”
- 4 “De rechter leek vooringenomen in het voordeel van de tegenpartij.”
- 5 “De rechter was wat eenzijdig in zijn aanpak. Hij was streng en hard tegen de eiser en niet tegen de gedaagde.”

worden in deze paragraaf besproken. Tijdens de pilot van dit onderzoek bij de rechtbank Dordrecht bleek dat de toelichting op deze stelling van partijen en advocaten niet voldoende inzicht zou geven in de vraag welke informatie zij graag van de rechter zouden willen krijgen. Daarom is hen tijdens de interviews ook gevraagd welke informatie zij graag, voorafgaande dan wel aan het begin van de CnA, van de rechter zouden willen horen als zij ooit nog eens een CnA zouden hebben. De resultaten hiervan komen in paragraaf 5.2.1.4 aan de orde, nadat de toelichtingen op de stelling zijn besproken.

5.2.1.1 Waarom was informatie van de rechter in het algemeen aanvaardbaar?

In totaal vonden 223 partijen (91.8%) en 250 advocaten (93.6%) de informatie en uitleg van de rechter aanvaardbaar ('eens' of 'zeer eens' ingevuld). Van deze groep hebben 196 partijen en 224 advocaten hun antwoord toegelicht tijdens de interviews (tabel 58).

Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat partijen en advocaten de informatie en uitleg van de rechter vooral aanvaardbaar vonden omdat de rechter (1) de bedoeling van de zitting uitlegde, (3,5 en 6) over één of meerdere doelen van de CnA iets vertelde of (4) vertelde wie er tijdens de CnA aan het woord zou komen. In de tabel komt een aantal verschillen in de toelichting tussen partijen en advocaten naar voren. Vier procent van de partijen heeft (7) de door de rechter gebruikte begrijpelijke taal genoemd, terwijl geen enkele advocaat dit heeft aangehaald. Advocaten noemden in vergelijking met partijen vaker als antwoord dat het tussenvonnissen goed was (10) en zij zelf al voldoende kennis hadden over de gang van zaken tijdens de CnA (11). In box 17 en 18 staat een aantal letterlijke antwoorden van respectievelijk partijen en advocaten.

Tabel 58 De redenen waarom partijen en advocaten 'eens' of 'zeer eens' invulden bij de stelling "ik vind de informatie en uitleg die de rechter mij over de zitting gaf aanvaardbaar"

Toelichting	Partijen (n=196)		Advocaten (n=224)	
	abs	%	abs	%
1 De rechter legde de bedoeling van de zitting uit	84	42.9	98	43.8
2 De rechter gaf heldere uitleg / informatie	57	29.1	57	25.4
3 De rechter zei iets over de mogelijkheid van een schikking	45	23.0	53	23.7
4 De rechter zei wie aan het woord zouden komen	22	11.2	21	9.4
5 De rechter legde uit dat hij informatie ging verzamelen	15	7.7	37	16.5
6 De rechter legde het (mogelijke) verder verloop van de procedure uit	11	5.6	17	7.6
7 De rechter legde alles uit in begrijpelijke taal	8	4.1	0	0.0
8 De rechter gaf voldoende informatie	8	4.1	9	4.0
9 De gang van zaken klopte met de uitleg van de rechter	7	3.6	5	2.2
10 Goed tussenvonnissen	6	3.1	22	9.8
11 Ik heb zelf al voldoende kennis over het verloop van de CnA	4	2.0	26	11.6
12 Andere opmerkingen	29	14.8	26	11.6

Box 17

Een greep uit de citaten van partijen die de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 58 het citaat is ingedeeld

- 1 "De rechter heeft goed puntsgewijs de gang van zaken uitgelegd en heeft voldoende informatie gegeven over de gang van zaken." (1)
- 2 "Aan het begin van de zitting heeft de rechter uitgelegd wat de bedoeling van deze zitting was en wat wij als partijen konden verwachten. Ook heeft de rechter aangegeven in welke volgorde deze zaak behandeld zou worden. De rechter heeft aangegeven dat de zitting gestructureerd zou gaan verlopen." (1)
- 3 "De rechter heeft aan het begin van de zitting aangegeven hoe deze zitting zou gaan verlopen." (1)
- 4 "De rechter vertelde aan het begin van de zitting dat de mogelijkheid tot schikken bestond. Zouden we niet schikken, zo zei hij, dan neemt de rechter een beslissing." (3)
- 5 "Ik vond het fijn dat de rechter aan het begin van de zitting aangaf dat wij niet verplicht waren om te schikken." (3)
- 6 "De rechter gaf aan dat hij vandaag tot een oplossing wilde komen. Dat vond ik heel erg prettig." (3)
- 7 "De rechter vertelde aan het begin van de zitting dat wij ons niet gedwongen hoefden te voelen om te schikken." (3)
- 8 "De rechter gaf aan dat geschorst zou gaan worden zodat partijen de gelegenheid zouden krijgen om op de gang te overleggen en nader tot elkaar te komen." (3)
- 9 "Het was prettig dat de rechter aan het begin van de zitting aangaf dat we de mogelijkheid zouden krijgen om op de gang te overleggen met de wederpartij." (3)
- 10 "De rechter vermeldde aan het begin van de zitting duidelijk dat partijen en advocaten de gelegenheid zouden krijgen om de zaak toe te lichten." (4)
- 11 "Ook vond ik het prettig dat de rechter aangaf dat ik uitgebreid de tijd zou krijgen om mijn verhaal te doen." (4)
- 12 "De rechter vertelde duidelijk dat hij eerst de feiten op een rijtje wilde krijgen door partijen vragen te stellen." (5)
- 13 "De zaak zou mogelijk naar de rol verwezen worden. Wat dat laatste precies inhoudt, weet ik niet." (6)
- 14 "De rechter heeft tijdens de zitting uitgelegd hoe de procedure verder zal verlopen indien we niet tot een schikking zouden komen." (6)
- 15 "De rechter legde alles uit in gewone mensentaal." (7)
- 16 "De rechter gaf een goede duidelijke uitleg over wat er ging gebeuren in begrijpelijke Nederlandse taal." (7)
- 17 "Het ging zoals verteld." (9)
- 18 "Ik weet niet meer wat de rechter vertelde over wat er tijdens de zitting zou gaan gebeuren. Toch heb ik 'eens' ingevuld omdat ik van tevoren al schriftelijk was geïnformeerd. Er zou tijdens deze zitting gezocht worden naar een oplossing." (10)
- 19 "De rechter vertelde eerst dat iedereen de stukken had gelezen en dat hij daar dus verder niet op in zou gaan." (12)

Box 18

Een greep uit de citaten van advocaten die de informatie en uitleg die de rechter hen over de zitting gaf, aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 58 het citaat is ingedeeld

- 1 "De rechter heeft duidelijk gecommuniceerd hoe hij het ging doen. Zijn bedoelingen met deze zitting heeft hij helder gemaakt." (1)
- 2 "Voor mijn cliënt acht ik de gegeven informatie voldoende. De rechter gaf goed aan in welke volgorde hij de zaak ging behandelen." (1)
- 3 "Aan het begin van de zitting heeft de rechter duidelijk aangegeven wat de bedoeling van deze comparitie was. Hij heeft uitgebreid de processtukken nagelopen. Hij heeft ook aangegeven in welke volgorde de discussiepunten behandeld zouden gaan worden. De rechter heeft dus naar mijn mening aan alle basisvereisten voldaan." (1)
- 4 "De rechter vertelde dat partijen vandaag tot een schikking konden komen." (3)
- 5 "De rechter heeft aangegeven dat partijen de mogelijkheid zouden krijgen om alsnog op de gang te onderhandelen." (3)
- 6 "Wat ik positief vond was de manier waarop de rechter duidelijk aangaf dat iedere partij het woord kreeg." (4)
- 7 "De rechter heeft duidelijk gemaakt hoe er gepleit ging worden: een pleitnota werd niet toegestaan." (4)
- 8 "De rechter vertelde aan het begin van de zitting duidelijk dat hij eerst de eiser zou ondervragen en daarna gedaagde. Daarna zei hij dat hij zich voor juridische informatie tot de advocaten zou wenden." (5)
- 9 "De rechter meldde dat hij inlichtingen zou inwinnen." (5)
- 10 "Aan het einde van de zitting gaf de rechter goede uitleg over het vervolg van de procedure." (6)
- 11 "Het tussenvonnissen was zeer uitgebreid. Daarin stond al hoe over dingen werd gedacht. Tegen het licht van de comparitie weet je dan al veel meer." (10)
- 12 "In het tussenvonnissen stond al dat de rechter informatie wilde over het causaal verband. Ik wist daardoor uitstekend waar we het over gingen hebben en kon mij goed voorbereiden. De informatie moest van de wederpartij komen en ik hoefde mij eigenlijk helemaal niet voor te bereiden, wat economisch gezien perfect is." (10)
- 13 "Ik vind het meer de taak van de advocaat dan van de rechter, maar in het proces-verbaal stond duidelijk dat het ter zitting zou gaan om informatieverzameling en het beproeven van een schikking." (10)
- 14 "Ik hoef geen uitleg want ik weet al hoe het gaat. Uitleg is niet nodig." (11)
- 15 "Voor mijzelf is het wel bekend, maar voor mijn cliënt had het wel wat uitgebreider gekund." (11)
- 16 "Voor mijzelf ben ik het eens met deze stelling. Ik heb niet veel informatie over het verloop van de zitting nodig. Maar zowel voor mijn cliënt als de wederpartij was het fijn geweest als de rechter wat meer inging op de doelen van de zitting." (11)
- 17 "Voor de advocaten was de uitleg misschien overbodig, maar het was wel prettig voor mijn cliënt dat de procedure van de zitting eens goed werd uitgelegd." (11)
- 18 "Bij het voorlopige oordeel legde de rechter goed uit wat de waarde daarvan was." (12)
- 19 "De rechter gaf een korte samenvatting van het geschil voordat hij zijn vragen begon te stellen. Dat is erg prettig." (12)
- 20 "De informatie was erg uitgebreid, maar dit kwam misschien doordat er onderzoekers aanwezig waren." (12)

5.2.1.2 Waarom was de informatie van de rechter soms onaanvaardbaar?

Acht partijen (3.3%) en twee advocaten (0.7%) vonden de informatie en uitleg die de rechter hen gaf over de zitting onaanvaardbaar. De redenen die zij hiervoor gaven staan in box 19.⁴³ De meest genoemde reden is dat de rechter te weinig of geen informatie over (onderdelen van) de zitting gaf.

Box 19

De toelichting van vijf partijen en twee advocaten waarom zij de informatie en uitleg die de rechter hen over de CnA gaf onaanvaardbaar vonden

Partijen:

- 1 "De rechter heeft verzuimd om het vervolg van de procedure, indien er geen schikking komt, duidelijk uit te leggen."
- 2 "Ik wist niet dat ik zo uitgebreid het woord zou krijgen. Als ik dat wel had geweten dan had ik me beter voorbereid."
- 3 "Er werd weinig informatie door de rechter verstrekt."
- 4 "De rechter heeft aan het begin van de zitting een uitleg over het verloop van de zitting gegeven, maar de zitting is niet verlopen zoals gepland. De rechter had aangegeven dat er eventueel ruimte zou zijn voor onderhandeling, maar in we zijn in feite bijna de gehele zitting bezig geweest met onderhandelen."
- 5 "Ik wist niet goed wat ik moest verwachten. Ik wist niet of er direct uitspraak zou worden gedaan."

Advocaten:

- 1 "In het tussenvonnissen stond niks over de zitting. Ook aan het begin van de zitting kregen we nauwelijks informatie, alleen algemeenheden zoals mededelen dat er informatie wordt verzameld en het opnoemen van de stukken die de rechter in zijn bezit heeft."
- 2 "De rechter gaf geen informatie en uitleg over de zitting."

5.2.1.3 Waarom was de informatie van de rechter soms twijfelachtig?

Ten slotte vonden 12 partijen (4.9%) en 15 advocaten (5.6%) de aanvaardbaarheid van de informatie en uitleg van de rechter twijfelachtig. De toelichting van deze procesdeelnemers staat weergegeven in box 20.⁴⁴ Wat komt uit die box naar voren? De onaanvaardbaarheid komt met name voort uit geen, weinig of onjuiste informatie over het verloop van de CnA. Een paar partijen gaf aan, niet goed meer te weten wat de rechter aan hen had verteld aan het begin van de zitting. Blijkbaar is het voor partijen soms moeilijk om goed naar de rechter te luisteren aan het begin van de zitting.

5.2.1.4 Welke informatie willen partijen en advocaten van de rechter?

Tijdens de interviews is, zoals gezegd, ook aan partijen en advocaten de open vraag gesteld, welke informatie zij graag van de rechter over de CnA zouden willen krijgen als zij nog eens een CnA zouden hebben. Daarbij hoefden zij geen rekening te houden met de informatie die de rechter had gegeven tijdens de CnA die zij zojuist achter de rug hadden. Advocaten mochten zowel informatie noemen die zij zelf graag wilden horen als informatie die zij voor hun cliënt van belang vonden. De antwoorden van partijen en advocaten staan in tabel 59. Deze antwoorden hebben partijen

⁴³ Slechts vijf van de acht partijen die (zeer) oneens hadden geantwoord op stelling 2 hebben hun antwoord toegelicht tijdens de interviews.

⁴⁴ Slechts 11 van de 12 partijen en 12 van de 15 advocaten die 'beetje oneens/beetje eens' hadden geantwoord op stelling 2 hebben hun antwoord toegelicht tijdens de interviews.

Box 20

De toelichting van 11 partijen en 12 advocaten waarom zij de informatie en uitleg die de rechter hen over de CnA gaf twijfelachtig vonden

Partijen:

- 1 "Het was de eerste keer dat ik zo'n zitting had en ik wist niet wat me overkwam. Ik had graag willen weten wat er na de zitting allemaal kon gebeuren en had graag gehad dat de rechter stap voor stap doorgenomen had wat hij ter zitting ging doornemen."
- 2 "De rechter zei helemaal niets over hoe de zitting ging verlopen."
- 3 "De rechter gaf geen uitleg over de procedure na de zitting."
- 4 "De rechter heeft niet veel uitgelegd."
- 5 "Echte uitleg heb ik niet gehad."
- 6 "Er werd maar heel weinig gezegd door de rechter over het verloop van de procedure en zijn bedoeling met de comparitie."
- 7 "Ik miste een hele hoop. De rechter gaf wel enigszins uitleg over wat er ging gebeuren, maar daar ging hij dan achteraf weer tegenin. Hij was niet eenduidig. Toen mijn advocaat bijvoorbeeld re- en dupliek voorstelde vond hij dat oké terwijl hij later weer zei re- en dupliek niet nodig te vinden."
- 8 "De rechter heeft wel gezegd wat hij ging doen tijdens de zitting, maar zich er vervolgens niet aan gehouden. Hij kondigde de aan de posten te zullen doorlopen, maar bleef hangen bij de eerste en heeft de rest niet behandeld."
- 9 "Op basis van de informatie die de rechter aan het begin van de zitting gaf over de gang van zaken tijdens de zitting had ik iets anders verwacht van de zitting. Mogelijk komen deze valse verwachtingen ook doordat ik niet goed heb opgelet aan het begin van de zitting."
- 10 "Ik heb niet goed geluisterd toen de rechter instructies gaf dus ik weet niet wat hij heeft verteld en of die uitleg aanvaardbaar was."
- 11 "Ik weet niet meer wat voor informatie de rechter over de zitting gegeven heeft."

Advocaten:

- 1 "Ik miste voor mijn cliënt een zittingsagenda."
- 2 "Een duidelijke zittingsagenda ontbrak in zijn geheel. Dat is niet heel erg, maar wel storend, vooral voor mijn cliënt."
- 3 "De rechter gaf niet zoveel uitleg."
- 4 "De rechter gaf te weinig informatie voor de partijen om te begrijpen wat er ging gebeuren."
- 5 "Er was geen tussenvonnis in deze zaak en daardoor was er geen schriftelijke informatie voorafgaand aan de zitting."
- 6 "Er moet meer aandacht besteed worden aan het feit dat een schikking beproefd gaat worden."
- 7 "De rechter gaf de formaliteiten voor de zitting goed weer, maar het was wel een standaardpraatje wat niet per se betrekking had op deze zitting."
- 8 "Mijn cliënt had ik overal al over ingelicht, dus wat dat betreft was het wel voldoende. Als ik niets had gezegd, was het niet voldoende geweest."
- 9 "De uitleg over de zitting was weinig uitvoerig. Ik kan me er althans weinig van herinneren, maar daar heb ik niet veel op tegen omdat ik die informatie als advocaat niet nodig heb."
- 10 "De rechter heeft niet duidelijk gemaakt welke stadia hij zou gaan volgen. Hierdoor heb ik opmerkingen bewaard die later niet meer aan bod zijn gekomen. Dit had voorkomen moeten worden."
- 11 "De informatievoorziening was op kleuterklasniveau."
- 12 "De rechter gaf aan het begin van de zitting te veel informatie voor mijn cliënt, met name doordat hij al aangaf wat er allemaal na de zitting zou kunnen gaan gebeuren. De informatie in het tussenvonnis was niet zo helder. Het was een standaardtekst."

uit zichzelf genoemd. De onderzoekers hebben hen dus geen mogelijke antwoorden voorgehouden. De antwoorden zijn na afloop van het onderzoek in categorieën ingedeeld. Lage percentages in de tabel willen dus niet zonder meer zeggen dat de procesdeelnemers dat aspect niet belangrijk vinden. Ze hebben het alleen niet zo vaak uit zichzelf genoemd. Wat valt op in de tabel?

Ten eerste willen partijen en advocaten graag informatie van de rechter (globaal dan wel specifiek) over de doelen van de comparitie. Op de tweede

plaats wil ruim 15% van de partijen en 22% van advocaten horen wie er tijdens de comparitie zijn verhaal mag vertellen en op welk moment. Een aantal van deze advocaten merkt hierbij specifiek op dat zij, bij voorkeur voorafgaand aan de zitting, meer specifiek zouden willen horen of er voor hen gelegenheid is om te reageren op de conclusie van antwoord en of het toegestaan is of juist 'not done' om aan de hand van een pleitnota te pleiten. Ten derde valt op, dat de rechter van 11.4% van de partijen en 7.5% van de advocaten helemaal niets hoeft te vertellen over wat er gaat gebeuren

Tabel 59 Welke informatie zouden partijen en advocaten graag willen krijgen over de CnA?

Ik zou graag willen dat de rechter...	Partijen (n=210)		Advocaten (n=227)	
	abs	%	abs	%
1 partijen uitlegt wat globaal de doelen van de comparitie zijn.	76	36.1	83	36.6
2 partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'het verkrijgen van informatie' inhoudt	32	15.2	57	25.1
3 partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'het beproeven van een schikking' inhoudt	58	27.6	76	33.5
4 partijen uitlegt wat iets concreter het doel 'afspraken over het vervolg van de procedure' inhoudt	31	14.8	25	11.0
5 vertelt wie van de aanwezige partijen en advocaten de mogelijkheid zal krijgen om zijn verhaal te doen en op welk moment dat is	32	15.2	50	22.0
6 niets vertelt over de comparitie	24	11.4	17	7.5
7 vertelt over welke aspecten van de zaak hij graag concreet informatie zou willen krijgen van de aanwezigen	17	8.1	71	31.3
8 vertelt hoe hij tegen de zaak aankijkt (een voorlopig oordeel geeft dus)	15	7.1	19	8.4
9 vertelt wat de tijdsduur van de zitting is	15	7.1	9	4.0
10 uitlegt wat de gebruiken tijdens de zitting zijn	11	5.2	4	1.8
11 vertelt dat het mogelijk is dat de zitting even schorst zal worden	10	4.8	4	1.8
12 partijen op hun gemak stelt	7	3.3	4	1.8
13 voor partijen in begrijpelijke taal spreekt	5	2.4	2	0.9
14 een samenvatting geeft van de zaak	5	2.4	15	6.6
15 partijen uitlegt wat de rol van hemzelf en de griffier is	4	1.9	5	2.2
16 vertelt welke stukken hij nog nodig heeft	2	1.0	9	4.0
17 vertelt dat er aan het eind van de CnA een proces-verbaal zal worden opgesteld	2	1.0	3	1.3
18 overig	14	6.7	27	11.9

tijdens de comparitie. Hiervoor gaven de meeste van hen geen reden aan, maar de partijen en advocaten die dat wel deden voerden aan, dat zij zelf hierover al voldoende kennis hadden of dat ze dat de taak van de advocaat vonden. Ten vierde willen vooral advocaten (ruim 31%) weten, bij voorkeur al in het tussenvonnissen of in een brief, welke informatie de rechter nog concreet zou willen horen van de aanwezigen. Welke vragen gaat de rechter tijdens de comparitie stellen? Dat is voor advocaten op dit moment vaak lastig in te schatten. Ten slotte zijn de aantallen en percentages achter de nummers 8 tot en met 15 van de tabel weliswaar niet heel hoog, maar zij geven samen toch een aardig beeld van wat procesdeelnemers graag van de rechter willen horen. Box 21 geeft een indruk

Box 21

Een aantal opmerkingen van partijen en advocaten over gebruiken tijdens de zitting

Opmerkingen van partijen:

- 1 "Ik zou graag een kledingadvies krijgen."
- 2 "Mag ik iemand meebrengen als toehoorder of niet?"
- 3 "Wat zijn de spelregels voor tijdens de zitting?"
- 4 "Ik had graag willen weten dat we om een korte schorsing hadden kunnen vragen zodat ik even met mijn advocaat had kunnen overleggen."
- 5 "Is het de bedoeling dat ik verschijn of wordt het schriftelijk afgedaan?"
- 6 "De rechter moet duidelijk aangeven dat de zitting een zakelijke aangelegenheid is."
- 7 "Het is goed te weten dat het niet de bedoeling is om de rechter de hand te schudden bij binnenkomst."

Opmerkingen van advocaten:

- 1 "In het tussenvonnissen staat meestal geen tijdsduur aangegeven en als dat wel zo is, zegt het meestal toch niets. Het zou goed zijn als aangegeven werd dat ellenlange discussies niet de bedoeling zijn."
- 2 "Gaan de toga's aan of uit tijdens de zitting? Ik heb het ook wel eens meegemaakt dat de rechter iedereen vroeg de toga's uit te doen om informeel overleg te voeren."
- 3 "Wat zijn de verwachtingen van de rechter over hetgeen mijn cliënt tijdens de zitting moet doen?"

van wat partijen en advocaten zoal bedoelen met de gebruiken tijdens de zitting (nummer 10).

De vraag bij de door partijen en advocaten genoemde aspecten is wel of de rechter over al deze aspecten informatie moet geven of dat advocaten hierin ook een verantwoordelijkheid hebben. Het lijkt op zichzelf niet onredelijk om ook van advocaten te verwachten dat zij hun cliënt goed uitleggen wat er op zo'n comparitie gaat gebeuren. Dat blijkt echter voor advocaten soms moeilijk te zijn omdat zij zelf, ondanks hun ervaring, niet altijd weten wat ze precies van de comparitie moeten verwachten. Zo geven advocaten bijvoorbeeld aan dat zij behoefte hebben aan informatie over wie op welk moment zijn verhaal kan doen op de zitting, welke stukken de rechter nog nodig heeft, de aspecten van de zaak waarover de rechter nog vragen heeft en hoe lang de zitting ongeveer gaat duren.⁴⁵ Bovendien is het de vraag of het verstandig is om er als rechter vanuit te gaan dat partijen al door hun advocaat zijn ingelicht over de gang van zaken zonder na te gaan of dit daadwerkelijk het geval is. Een dergelijke aanpak zou in ieder geval niet getuigen van een erg klantgerichte benadering van.

5.2.3 Aanvaardbaarheid totale CnA

Partijen en advocaten hebben ten slotte hun antwoord op de stelling 'ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar' toegelicht. Deze stelling is van de drie stellingen die betrekking hebben op aanvaardbaarheid het breedste geformuleerd ('totale procedure'). In de toelichting komt daarom een aantal aspecten terug die de procesdeelnemers ook reeds bij de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter zijn genoemd (paragraaf 5.2.1). De redenen waarom partijen en advocaten de totale CnA (on)aanvaardbaar vonden, komen hieronder aan de orde, maar er wordt vooral stilgestaan bij de aspecten die hiervoor nog niet besproken zijn.

⁴⁵ Doordat de standaardduur van de CnA vaak in het tussenvonnissen staat vermeld, zegt dit de procesdeelnemers weinig over de feitelijke (verwachte) duur.

5.2.3.1 Waarom was de totale CnA in het algemeen aanvaardbaar?

In totaal 190 partijen (78.2%) en 228 advocaten (85.4%) vonden de totale procedure tijdens de CnA aanvaardbaar ('eens' of 'zeer eens' geantwoord). Van deze groep hebben 167 partijen en

203 advocaten hierop tijdens de interviews een toelichting gegeven (tabel 60). De eerste 19 aspecten in deze tabel komen (ook in die volgorde) overeen met de aspecten die procesdeelnemers ook al noemden ten aanzien van de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelde (tabel 57). Bijna al deze

Tabel 60 De redenen waarom partijen en advocaten 'eens' of 'zeer eens' invulden bij de stelling "ik vind de totale procedure (= gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar"

Toelichting	Partijen (n=167)		Advocaten (n=203)	
	abs	%	abs	%
1 De rechter behandelde mij netjes / correct	20	12.0	25	12.3
2 Ik kon mijn verhaal doen	53	31.7	74	36.5
3 De rechter luisterde goed	11	6.6	8	3.9
4 De rechter was objectief	12	7.2	24	11.8
5 De rechter was betrokken / leefde zich in in partijen	9	3.0	1	0.5
6 De rechter was vriendelijk	6	3.6	3	1.5
7 De rechter had de zaak goed voorbereid	9	5.4	20	9.9
8 De rechter was geduldig / rustig	3	1.8	5	2.5
9 De rechter gaf een duidelijke uitleg over de CnA	10	6.0	14	6.9
10 Goede leiding van de zitting door de rechter	19	11.4	26	12.8
11 De rechter stelde relevante vragen	6	3.6	3	1.5
12 De rechter was (juridisch) deskundig	11	6.6	20	9.9
13 De rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden	18	10.8	23	11.3
14 De rechter stelde op een goede manier vragen (open, vriendelijk, professioneel)	2	1.2	2	1.0
15 De rechter was zakelijk	4	2.4	3	1.5
16 De rechter gaf een duidelijk voorlopig oordeel	6	3.6	23	11.3
17 De rechter communiceerde op een goede, open manier	4	2.4	2	1.0
18 De rechter nam de tijd voor de CnA	2	1.2	5	2.5
19 De rechter oefende geen dwang uit bij het beproeven van een schikking	18	10.8	17	8.4
20 Het resultaat van de CnA is goed	14	8.4	19	9.4
21 De rechter gaf ons ruimte om samen te onderhandelen	9	5.4	11	5.4
22 De rechter heeft een goed proces-verbaal opgesteld	7	4.2	4	2.0
23 Door de CnA werd een gesprek mogelijk tussen partijen	6	3.6	8	3.9
24 De rechter ging goed om met de emoties van partijen	4	2.4	4	2.0
25 De rechter heeft alle belangrijke aspecten besproken	4	2.4	9	4.4
26 Er zijn goede afspraken over het vervolg van de procedure gemaakt	1	0.6	9	4.4
27 De rechter ging goed om met te laat ingediende stukken	0	0.0	4	2.0
28 Andere opmerkingen	23	12.0	31	15.3

aspecten zijn ten aanzien van de aanvaardbaarheid van de totale CnA (tabel 60) echter minder vaak genoemd dan bij de aanvaardbaarheid van de behandeling door de rechter (tabel 57). Er zijn slechts drie van die aspecten, door zowel partijen als advocaten, vaker genoemd bij de aanvaardbaarheid van de totale CnA, namelijk (10) een goede leiding van de zitting door de rechter, (13) de rechter hielp partijen om samen een oplossing te vinden en (19) de rechter oefende geen dwang

uit bij het beproeven van een schikking. De aspecten 20 tot en met 27 zijn niet genoemd bij de aanvaardbaarheid van de behandeling, maar wel bij de aanvaardbaarheid van de totale CnA. Van deze aspecten brachten partijen en advocaten (20) het resultaat van de CnA het vaakste naar voren, gevolgd door (21) de rechter gaf ons ruimte om samen te onderhandelen. In box 22 zijn een aantal citaten uit de categorieën 20 tot en met 27 opgenomen.

Box 22

Een greep uit de citaten van partijen en advocaten waarom zij de totale procedure tijdens de CnA aanvaardbaar vonden. Tussen haakjes staat aangegeven in welke categorie van tabel 60 het citaat is ingedeeld

Partijen:

- 1 "Ik voel me redelijk tevreden in verband met de te verwachten positieve uitkomst." (20)
- 2 "De zitting heeft geleid tot een aanvaardbare regeling." (20)
- 3 "Dit geschil loopt nu al ruim twee jaar. Dat ik nu mijn geld krijg door deze schikking geeft me een goed gevoel." (20)
- 4 "Ook was er door deze procedure eindelijk de mogelijkheid voor mij om goed overleg met de wederpartij te kunnen voeren om tot een oplossing te komen." (21)
- 5 "Er is een goed proces-verbaal opgesteld ondanks de afwezigheid van de griffier tijdens de zitting." (22)
- 6 "Het opstellen van het proces-verbaal was prettig omdat ik zo zeker wist dat de gemaakte afspraken nu zwart op wit staan." (22)
- 7 "Door de zitting is een gesprek tussen partijen mogelijk geworden." (23)
- 8 "Het contact met de wederpartij en het aanhoren van zijn standpunt was positief en verhelderend." (23)
- 9 "De rechter ging niet te veel in op de emoties van de andere partij, maar neemt ze wel serieus. Hij liet het daardoor niet uit de hand lopen." (24)
- 10 "De rechter heeft de wederpartij niet onderbroken of afgekapd toen deze emotioneel werd." (24)
- 11 "Alle belangrijke aspecten van de zaak zijn besproken en dat was het doel ook." (25)

Advocaten:

- 1 "We zijn met een regeling naar huis gegaan, dus ben ik tevreden." (20)
- 2 "Gunstig voorlopig oordeel voor ons. Dus dan zie je de zitting toch ook positiever." (20)
- 3 "Er was meerdere malen gelegenheid om te schikken en er werd veel vrijheid aan partijen gelaten." (21)
- 4 "Verder zag ik aan de lichaamstaal van de rechter tijdens het voorlezen van het proces-verbaal (hij keek ons indringend aan) dat hij openstond voor aanpassingen van onze kant. Dat vond ik zeer prettig." (22)
- 5 "Doordat partijen eens rustig hebben gepraat zijn ze dicht bij elkaar gekomen dan verwacht. Een oplossing voor de zaak is door deze CnA binnen handbereik gekomen." (23)
- 6 "Ook positief dat de rechter de partijen de ruimte gaf om hun emoties te uiten." (24)
- 7 "Alle relevante informatie is aan de orde gekomen" (25)
- 8 "Er zijn praktische vervolgspraken gemaakt, wat heel prettig was." (26)
- 9 "De berg kritiek die ik kreeg van de rechter omdat ik de stukken niet had ingediend, was terecht." (27)
- 10 "De rechter gaf een juiste reactie op te laat ingezonden stukken door de wederpartij door deze stukken niet toe te laten." (27)

5.2.3.2 Waarom was de totale CnA soms onaanvaardbaar?

Twintig partijen (8.2%) en dertien advocaten (4.8%) vonden de procedure tijdens de CnA onaanvaardbaar ('zeer oneens' of 'oneens' geantwoord).

Achttien partijen en dertien advocaten hebben dat antwoord in het interview toegelicht. Hieronder worden de belangrijkste lijnen beschreven, eerst voor partijen en dan voor advocaten.

Vier partijen gaven aan, dat ze het niet eens waren met het – voor hen nadelige – voorlopig oordeel van de rechter: twee daarvan vonden het oordeel onjuist en de andere twee hadden liever (zo vroeg tijdens de zitting) geen oordeel gehad omdat de wederpartij daardoor niet meer wilde schikken.

Vier partijen vonden de CnA onaanvaardbaar doordat de rechter te veel had aangedrongen op een schikking terwijl twee partijen juist vonden dat de rechter te weinig bemiddeld en aangedrongen had op een schikking. Vier partijen zijn van mening dat de CnA de zaak niet verder heeft gebracht (o.a. doordat de rechter op de CnA niets beslist heeft, nog een schriftelijke ronde gaat plaatsvinden of er op de CnA te veel stukken ontbraken). Twee partijen hadden kritiek op de wijze waarop de rechter met te laat ingediende stukken omging: bij de ene partij had die kritiek betrekking op de weigering van de eigen stukken, bij de andere partij op het toelaten van de te laat ingediende stukken van de wederpartij. Ten slotte vonden twee partijen dat zij hun verhaal niet hadden kunnen doen en twee andere partijen dat de verklaring die de rechter van de andere partij in het proces-verbaal had opgenomen, onjuist was.⁴⁶ Door de 13 advocaten die de CnA onaanvaardbaar vonden werd een aantal vergelijkbare redenen genoemd. Zo merkten drie advocaten op dat de rechter te veel bleef aandringen op een schikking (te veel druk door discussies over zaken buiten de rechtsstrijd, het was duidelijk dat er niet geschikt zou worden maar de rechter bleef maar aandringen en de rechter leek geen 'nee' te accepteren). Drie advocaten vonden dat de CnA de zaak niet verder had gebracht: één omdat er nog stukken ontbraken

en nog een schriftelijke ronde nodig was, de tweede omdat de conclusie van antwoord in reconventie meer op een conclusie van repliek leek, hij daarop voorafgaand aan de CnA niet had kunnen reageren en de uitgangspositie op de CnA daarom niet gelijk was en de derde omdat de CnA veel tijd in beslag nam zonder dat er een oplossing was bereikt en bij de rechter luiheid optrad om zelf knopen door te hakken door de mogelijkheid van mediation. Twee advocaten merkten ten slotte op dat de rechter niet goed was voorbereid.

5.2.3.3 Waarom was de aanvaardbaarheid van totale CnA soms twijfelachtig?

In totaal 33 partijen (13.6%) en 26 advocaten (9.7%) vonden de aanvaardbaarheid van de totale procedure tijdens de CnA twijfelachtig ('beetje oneens/beetje eens' geantwoord). Negenentwintig partijen en drieëntwintig advocaten hebben dit antwoord toegelicht tijdens de interviews. Hierbij werd een aantal aspecten opnieuw genoemd die de procesdeelnemers eerder al naar voren brachten bij hun toelichting op de aanvaardbaarheid van de behandeling. Deze antwoorden worden hier niet opnieuw besproken.

Bij drie comparities gaven drie procesdeelnemers aan de aanvaardbaarheid van de totale CnA twijfelachtig te vinden. Bij de eerste CnA waren dat de eiser, zijn advocaat en de gedaagde. De eiser vond dat omdat de wederpartij dingen had gezegd die niet waar waren. Zijn advocaat had kritiek op de manier waarop de rechter een voorlopig oordeel had gegeven: "de bejegening van de andere advocaat was sterk op de man gespeeld. Daarom werden de verhoudingen op scherp gezet en een schikking zat er vervolgens niet meer in. Dat vond ik jammer." De gedaagde vond het "erg slecht" dat de rechter zich telkens moest beraden en hij had zelf veel eerder weg gewild. Overigens heeft zijn advocaat de stelling beantwoord met 'zeer oneens' en vertelde in het interview het volgende: "de rechter was zeer onervaren. Hij heeft twee keer geschorst voor beraad en dat kostte

⁴⁶ Deze laatste twee partijen hebben blijkbaar niet goed begrepen waar een proces-verbaal voor bedoeld is.

erg veel tijd. Hij kwam niet standvastig over, had zijn kennis niet paraat en moest steeds schorsen om deze op te doen. Verder gaf hij totaal geen richting aan de weg die nu gevolgd moet worden, ook niet in verband met de bewijslast.”

In de tweede CnA waren het de eiser, gedaagde en de advocaat van gedaagde die de aanvaardbaarheid van de totale CnA twijfelachtig vonden. De eiser vond de zitting te lang duren. De rechter had volgens hem meer ‘to the point’ moeten komen. De gedaagde had zich erop ingesteld dat er een schikking tot stand zou komen en is teleurgesteld dat dat niet het geval was (zonder de rechter overigens in dit kader iets te verwijten). Zijn advocaat was niet tevreden over de hoor en wederhoor ter zitting omdat de rechter volgens hem in verhouding te veel inging op de vordering van de wederpartij. Overigens vond de advocaat van gedaagde de CnA onaanvaardbaar omdat de rechter volgens hem te dwingend was ten aanzien van het treffen van een regeling (“hij leek geen nee te accepteren”).

Bij de derde CnA twijfelden de eiser en beide advocaten over de aanvaardbaarheid van de CnA. De eiser vond dat de rechter meer had mogen sturen bij het schikken. Wat meer sturing en informatie hadden een schikking volgens hem zeer waarschijnlijk gemaakt. De advocaten hadden op hele andere aspecten kritiek. De advocaat van eiser zei: “De rechter gaf eerst de indruk dat re- en dupliek mogelijk was en vond dat later niet meer nodig en wilde enkel vragen stellen voor het vonnis. Zo zet je mensen op het verkeerde been”. De advocaat van gedaagde vond de andere advocaat erg luidruchtig tijdens de zitting en heeft het als negatief ervaren dat de rechter niets deed om dit te stoppen. Wat bij deze antwoorden opvalt, is dat bij alle drie de comparities opmerkingen zijn gemaakt over de manier waarop de rechter een schikking heeft beproefd. Daar zijn ook door enkele andere partijen en advocaten die de gang van zaken op de CnA twijfelachtig vonden, opmerkingen gemaakt (box 23). Hieruit blijkt wel dat het lastig is voor rechters om de schikking op een dusdanige manier te beproeven dat er vanuit de procesdeelnemers

geen kritiek komt dat zij of te weinig hebben geholpen met een schikking of juist te veel hebben aangedrongen op een schikking.

Samenvattend kan de volgende lijn uit toelichtingen op de stelling “ik vind de totale procedure (=gang van zaken) tijdens de zitting vandaag aanvaardbaar”. De antwoorden komen sterk overeen met de antwoorden die partijen en advocaten bij de aanvaardbaarheid van de behandeling gegeven hebben. Wat bij de positieve antwoorden in de onderhavige paragraaf echter opvalt, is dat een goede leiding van de zitting door de rechter, een rechter die behulpzaam is bij het vinden van een oplossing en een rechter die geen dwang uitoefent door partijen en advocaten vaker genoemd worden. Wat bij de negatieve en twijfelachtige antwoorden vooral sterk naar voren komt, is kritiek op de manier waarop de rechter een schikking heeft beproefd: soms helpt de rechter niet genoeg en soms ‘helpt’ hij te veel.

5.3 Conclusie

De procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en advocaten zijn gemiddeld positief, maar de ervaren procedurele en informatieve rechtvaardigheid van advocaten is significant positiever dan die van partijen. Partijen en advocaten zijn (van de drie typen rechtvaardigheid) het minst positief over de ervaren informatieve rechtvaardigheid. Rechters onderschatten de zelfgerapporteerde interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van partijen en schatten de ervaren informatieve rechtvaardigheid van partijen terecht het laagste in. Verder bestaat er weinig samenhang tussen de rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers aan *dezelfde* CnA. Voor de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelde, vinden partijen en advocaten het belangrijk dat er sprake is van een respectvolle behandeling, van de mogelijkheid om het eigen verhaal te vertellen en van een rechter die luistert, zich inleeft, betrokkenheid toont en onpartijdig is. Voor de aanvaardbaar-

heid van de informatie en uitleg die de rechter gaf is het belangrijk dat de rechter iets vertelt over de bedoeling / doelen van de zitting en wie aan het woord zal komen. Die aanvaardbaarheid wordt twijfelachtig of laag gewaardeerd als de rechter weinig of geen (correcte) informatie geeft. Enkele partijen en advocaten vinden dat de rechter niets hoeft uit te

leggen omdat ze alles al weten of omdat dat in hun visie de taak van de advocaat is. Eenendertig procent van de advocaten wil (bij voorkeur voorafgaand aan de CnA) horen welke informatie de rechter nog wil horen van de aanwezigen. De redenen waarom partijen en advocaten de totale CnA aanvaardbaar vinden, komen voor een deel overeen met de rede-

Box 23

De toelichtingen van zes partijen en negen advocaten waarom zij de aanvaardbaarheid van de gang van zaken op de CnA twijfelachtig vonden

Partijen:

- 1 "De rechter was zeer stelling."
- 2 "Alle onderhandelingsruimte ter zitting werd weggenomen door het voorlopig oordeel van de rechter."
- 3 "Ik had geen keuze meer om door te procederen door het voorlopig oordeel van de rechter. Hierdoor had ik het gevoel dat ik wel moest schikken. Van de andere kant wist ik wel dat de kans bestond dat het voorlopig oordeel van de rechter in mijn nadeel zou uitvallen."
- 4 "De rechter heeft me tot schikken gedwongen."
- 5 "Inhoudelijk ben ik niet tevreden. Ik had ook een ander beeld van de zitting. De rechter gaf vooraf al aan dat een schikking niet haalbaar was en dat was niet prettig. Ook had hij een eenzijdige invalshoek qua problematiek."
- 6 "In totaal hebben we meer dan een uur op de gang onderhandeld. Dat vond ik veel te lang. De rechter had moeten ingrijpen."

Advocaten:

- 1 "De procedure leverde voor mijn cliënt geen rechtvaardig gevoel op doordat er een te snel en te hard voorlopig oordeel werd gegeven."
- 2 "De zitting gaf weinig mogelijkheden voor een alternatieve oplossing doordat de rechter te veel op de bewijslast bleef hangen."
- 3 "De rechter heeft te veel aangedrongen op een schikking."
- 4 "De rechter had zich in eerste instantie moeten beperken tot het bespreken van de vorderingen en verweren in plaats per punt meteen een voorlopig oordeel te geven. Zijn voorlopige oordelen leiden nu toe een dwangmatig hoog bedrag voor de schikking."
- 5 "Het beproeven van een schikking nam veel tijd in beslag. Bovendien viel de rechter in herhaling bij het noemen van de voordelen van een schikking. Hij heeft vaak gezegd dat doorprocederen veel tijd kost, duur is en met de nodige emoties gepaard gaat."
- 6 "De CnA wordt erg beïnvloed door de drukte bij de rechtbank. Hierdoor gaat het eigen belang van de rechtbank meespelen en zetten rechters meer druk achter het schikken."
- 7 "Mijn cliënt had meer kans gehad bij een ervaren rechter omdat deze meer moeite zou hebben gedaan om een schikking tot stand te brengen. Een meer ervaren rechter zou geen genoegen hebben genomen met het antwoord van de andere advocaat ('nee, daar wil ik niets over kwijt') toen de rechter vroeg of partijen iets kwijt wilden waarom zij het niet eens waren geworden."
- 8 "De rechter heeft te weinig druk uitgeoefend om te schikken."
- 9 "Ik kon merken dat de rechter weinig ervaring had. Hij is er niet in geslaagd om partijen bereid te maken om te schikken. Dit had hij kunnen doen door de zwakke punten van partijen te benadrukken, zodat partijen onzeker worden over het vonnis en sneller tot schikken geneigd zijn."

nen die zij noemden bij de aanvaardbaarheid van de manier waarop de rechter hen behandelde. Wat opvalt bij de twijfelachtige en negatieve antwoorden hierbij, is dat er kritiek is op het beproeven van een schikking. Deze kritiek heeft zowel betrekking op rechters die te veel aandringen op een schikking als op rechters die te weinig bijdragen aan het totstandkomen van een schikking.

Doelbereik en rechtvaardigheid

In dit hoofdstuk staan de volgende deelvragen centraal.

5. Is er een verband tussen de rechtvaardigheidspercepties en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
6. Is de instructie in de voorfase van invloed op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
7. Is de ervaring van de rechter van invloed op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers?
8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk?

De deelvragen 5, 6 en 7 worden respectievelijk beantwoord in de paragrafen 6.1, 6.2 en 6.3. De inhoud van die paragrafen biedt mogelijk ook aanknopingspunten voor het antwoord op de achtste deelvraag.

6.1 Verband tussen doelbereik en rechtvaardigheid

In dit onderzoek wordt onderzocht of er een positief verband bestaat tussen doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers (partijen en advocaten) bij de CnA. Als dat het geval is, gaat een hogere mate van doelbereik samen met een hogere mate van rechtvaardigheid in de huidige CnA-praktijk. Dat betekent dat de onderzochte rechters er in slagen om gelijktijdig de doelen van de CnA (in hoge mate) te realiseren en procesdeelnemers met (positieve) rechtvaardigheidspercepties te laten vertrekken.

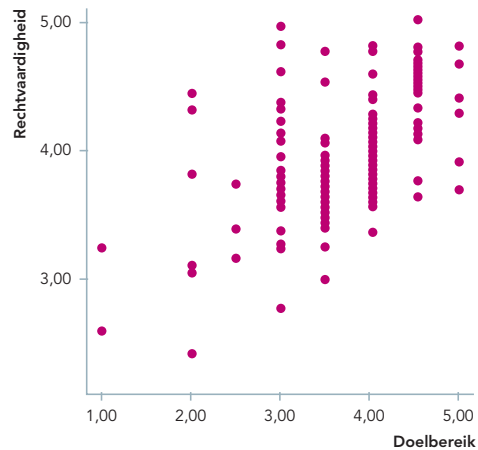
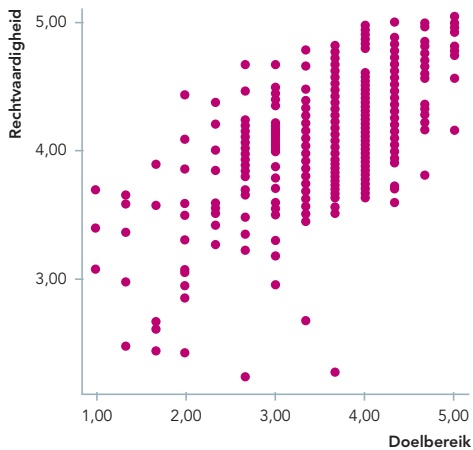
Om de correlaties te kunnen berekenen is er allereerst één variabele voor rechtvaardigheid en één voor doelbereik geconstrueerd. Voor rechtvaardigheid is dit gedaan door de oorspronkelijke drie variabelen (procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid) bij elkaar op te tellen

Tabel 61 De omrekening van oorspronkelijke variabelen naar nieuwe variabelen

Oorspronkelijke variabelen	Formule voor omrekening	Nieuwe variabelen
Procedurele rechtvaardigheid: PR	$(PR + INTR + INFR) / 3$	Rechtvaardigheid
Interpersoonlijke rechtvaardigheid: INTR		
Informatieve rechtvaardigheid: INFR		
Wel schikking:		
De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: 1a	Na ompoolen 1b: $(1a + 1b) / 2$	Doelbereik
Er is door het gedrag van de rechter sprake van een dwangschikking: 1b		
Geen schikking:		
De rechter heeft eruit gehaald wat erin zat om partijen een schikking te laten overeenkomen: 1a	$(1a + 2 + 3) / 3$	
Alle informatie die van belang is in deze zaak is op tafel gekomen: 2		
Alles wat tijdens de zitting mogelijk was om het verdere verloop van het proces tot en met het eindvonnis te plannen, is gedaan: 3		

6

Figuur 3 Een grafische weergave van de correlatie tussen doelbereik en rechtvaardigheid voor de 102 comparities waarin geen schikking tot stand kwam (links) en de 48 comparities waarin dat wel het geval was (rechts)

en door drie te delen (tabel 61). Doelbereik is in deze studie verschillend gemeten (zie paragraaf 4.1), afhankelijk van de vraag of er wel of geen schikking tot stand is gekomen. In zaken waarin een schikking tot stand is gekomen, is één variabele geconstrueerd door – na ompooling van stelling 1b – de score op de stellingen 1a en 1b op tellen en door twee te delen. In zaken waarin geen schikking werd overeengekomen, is dit berekend door de score van de stellingen 1a, 2 en 3 op te tellen en door drie te delen (tabel 61).

De correlatie tussen de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers (partijen en advocaten) is .60 bij de 102 comparities waarin geen schikking tot stand is gekomen en is .49 bij de 48 comparities waarin dat wel het geval was (figuur 3). Deze twee correlatiecoëfficiënten zijn niet goed met elkaar vergelijkbaar omdat doelbereik gemeten is met verschillende stellingen in de twee situaties. Wat in dit kader relevant is, is dat beide correlatiecoëfficiënten positief zijn. Rechters slagen er dus in de huidige CnA-praktijk in om de CnA zo aan te pakken dat hogere doelbereikpercepties van de aanwezige partijen en advocaten samen gaan met hogere rechtvaardig-

heidspercepties. De samenhang is niet significant verschillend voor partijen en advocaten.

6.2 Effect van voorafgaande instructie

In deze paragraaf staat de zesde deelvraag centraal. Daarbij moet voorop worden gesteld, dat deze onderzoeksvraag in feite niet beantwoord kan worden met het huidige onderzoeksontwerp als gevolg van zogenoemde 'selectie-effecten'. Wat wordt hiermee bedoeld?

In paragraaf 3.1 is reeds uiteengezet dat rechters bij de rechtbank 's-Hertogenbosch de mogelijkheid hebben om procesdeelnemers voorafgaand aan de CnA te instrueren. Zij hebben hiervan slechts in 31% van de onderzochte zaken gebruik gemaakt. Het is niet duidelijk waarom in de ene zaak instructie plaatsvindt en in de andere zaak niet. Mogelijk hangt dit samen met de complexiteit van de zaak (wel instructie in complexe zaken, niet in eenvoudige zaken). Mogelijk hangt dit samen met andere aspecten zoals bijvoorbeeld werklust of eigen werkwijze van de rechter. Wat de redenen van de rechters in de 75 onderzochte zaken ook waren om al dan niet tot instructie over te gaan,

deze redenen zijn voor de onderzoekers niet inzichtelijk.

Stel: de data zouden uitwijzen dat de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties bij comparities mét zo'n instructie significant hoger zijn dan die van comparities zonder een dergelijke instructie. Het is dan nog niet zonder meer zo dat instructie als zodanig een positieve invloed heeft op de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van procesdeelnemers bij de CnA. Er is immers ook een ander element in het geding: de voor instructie geselecteerde zaken zijn mogelijk anders (complexer of op andere manier anders) dan de zaken waarbij geen instructie plaatsvindt. Dat andere element kan twee gevolgen hebben. Ten eerste kan het leiden tot een onderschatting van het effect van de instructie. In dat geval leiden complexere (of op andere manier andere) zaken minder snel tot positieve doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties. Een tweede mogelijke richting van dat andere element is, dat dit een overschatting van het effect van de instructie tot gevolg heeft. Dat betekent dat complexere (of op andere manier andere) zaken sneller tot positieve doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties leiden. De zesde deelvraag zou met meer overtuiging kunnen worden beantwoord als gebruik wordt gemaakt van een onderzoeksdesign waarin random wordt bepaald (en dus niet door de rechtbank) in welke zaken instructie plaatsvindt en in welke zaken niet. Ondanks deze beperking is geanalyseerd of de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties bij de 52 comparities in 's-Hertogenbosch zonder instructie verschillen met die van de 23 comparities in 's-Hertogenbosch met instructie.⁴⁷ Dat bleek niet het geval. Dit is – als we de selectie-effecten even terzijde schuiven – niet erg verbazingwekkend, omdat in die 23 zaken waarin wel geïnstrueerd werd, relatief weinig instructie heeft plaatsgevonden. In paragraaf 3.1 kwam al naar voren dat deze instructie in 21 zaken betrekking had op stukken die de partijen voorafgaand aan de CnA naar de rechtbank moesten sturen of moesten

meebrengen naar de CnA en in vier zaken op de onderwerpen waarover de rechter op de CnA nog informatie wilde krijgen van partijen.

6.3 Effect van de ervaring van de rechter

Ook bij de zevende onderzoeksvraag, de vraag of de ervaring van de rechter van invloed is op de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties van de procesdeelnemers, moet gewaarschuwd worden voor een selectie-effect. Het is namelijk niet helder op grond van welke criteria de (bij de rechtbank binnengekomen) zaken over de rechters worden verdeeld. Mogelijk worden complexere zaken toebedeeld aan meer ervaren rechters.

Als de data zouden laten zien dat de rechtvaardigheids- en doelbereikpercepties significant hoger zouden zijn bij comparities van meer ervaren rechters in vergelijking met comparities van minder ervaren rechters is het niet goed mogelijk om te concluderen dat dit komt door de ervaring van de rechter als zodanig. De complexiteit van de zaak (of andere factor) kan namelijk op twee manieren van invloed zijn. Ten eerste kan dit leiden tot een onderschatting van het effect van ervaring van de rechter. In dat geval leiden complexere zaken minder snel tot positieve doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties. Ten tweede kan de complexiteit van de zaak een overschatting van het effect van de ervaring van de rechter tot gevolg hebben. Dat betekent dat complexere zaken sneller tot positieve doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties leiden.

Dit moet in het achterhoofd worden gehouden bij de volgende analyse. De rechters van de twee rechtbanken zijn onderverdeeld in drie ervaringsgroepen: (1) onervaren rechters (tot 100 comparities ervaring), (2) middelmatig ervaren rechters (100 tot 200 comparities ervaring) en (3) zeer ervaren rechters (200 of meer comparities ervaring). Er is geanalyseerd of de doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties van de procesdeelnemers ver-

⁴⁷ Bij de berekening van de doelbereikpercepties is steeds een onderscheid gemaakt tussen de comparities waarin een schikking tot stand is gekomen en de comparities waarin dat niet het geval was. De analyse is eerst uitgevoerd met één variabele voor doelbereik en één voor doelbereik (zie paragraaf 6.1). Daarna is de analyse afzonderlijk uitgevoerd voor de drie typen rechtvaardigheid en de stellingen van doelbereik afzonderlijk.

schillen als de ervaring van de rechter toeneemt.⁴⁸ Hierbij is slechts één significant verschil gevonden: de ervaren informatieve rechtvaardigheid van partijen is significant hoger bij comparities van de onervaren rechters ($M=3.87$, $SD=.38$) in vergelijking met comparities van middelmatig ervaren rechters ($M=3.67$, $SD=.49$).⁴⁹ De ervaren informatieve rechtvaardigheid bij comparities van zeer ervaren rechters ($M=3.81$, $SD=.56$) verschilt niet significant met die van comparities van onervaren en middelmatig ervaren rechters. Partijen die een onervaren rechter in de rechtszaal treffen zijn dus positiever over de uitleg en informatie van die rechter dan de partijen die een middelmatig ervaren rechter hebben getroffen. Bij informatieve rechtvaardigheid lijkt een selectie-effect minder voor de hand te liggen. Het geven van een goede uitleg over wat er gaat gebeuren tijdens de CnA lijkt niet moeilijker of gemakkelijker te zijn in complexere zaken.

6.4 Conclusie

In de huidige CnA-praktijk gaat een hogere mate van doelbereik samen met hogere ervaren rechtvaardigheid. Het effect van de instructie in de voorfase en de ervaring van de rechter op doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties kunnen als zodanig in het huidige onderzoeksontwerp niet worden vastgesteld als gevolg van selectie-effecten. Als de analyses toch worden uitgevoerd, zonder daarmee deze beperking uit het oog te verliezen, komen de volgende resultaten naar voren. De doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties zijn niet verschillend voor comparities waarin instructie in de voorfase heeft plaatsgevonden en comparities waar dat niet het geval was. Er heeft in de praktijk ook maar weinig instructie plaatsgevonden bij de rechtbank 's-Hertogenbosch. De ervaren informatieve rechtvaardigheid van partijen is hoger bij comparities van onervaren rechters in vergelijking met die van middelmatig ervaren rechters. Het lijkt er dus op dat onervaren rechters betere uitleg en informatie geven aan partijen dan deze middelmatig ervaren groep.

⁴⁸ Bij de berekening van de doelbereikpercepties is weer steeds een onderscheid gemaakt tussen de comparities waarin een schikking tot stand is gekomen en de comparities waarin dat niet het geval was. De analyse is eerst uitgevoerd met één variabele voor doelbereik en één voor rechtvaardigheid (zie paragraaf 6.1). Daarna is de analyse afzonderlijk uitgevoerd voor de drie typen rechtvaardigheid en de stellingen van doelbereik afzonderlijk.

⁴⁹ $F(2,238)=3.76$, $p=.03$.

Aandachtspunten

De centrale onderzoeksvraag van deze studie luidde:

Hoe ziet de huidige CnA-praktijk eruit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid en zijn er aanknopingspunten voor verbetering?

Deze onderzoeksvraag werd uitgewerkt in acht deelvragen waarvan de eerste zeven betrekking hadden op doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties. Die zeven deelvragen werden beantwoord in de voorgaande hoofdstukken. Het antwoord op de achtste deelvraag komt in dit hoofdstuk aan de orde.

8. Waar liggen aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk?

Daarbij moet vooropgesteld worden dat het in dit rapport geschetste beeld van de huidige CnA-praktijk in termen van doelbereik- en rechtvaardigheidspercepties in het algemeen positief is.

Partijen en advocaten zijn te spreken over de procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid. Daarnaast zijn partijen, advocaten en rechters gematigd positief over mate waarin de doelen van de CnA worden bereikt.

Wel komen er in dit rapport enkele aandachtspunten naar voren voor mogelijke verbetering van de gang van zaken tijdens de CnA. Deze komen op de eerste plaats voort uit een reflectie op de gerapporteerde onderzoeksresultaten. Daarnaast is in juli 2008 een expertmeeting gehouden over de aandachtspunten die zouden kunnen voortvloeien uit de onderzoeksresultaten van deze studie. Hierbij waren aanwezig een aantal leden van de begeleidingscommissie van dit onderzoek en andere deskundigen uit de rechterlijke macht, advocatuur en wetenschap.⁵⁰ Ook de concrete suggesties en ideeën die tijdens die bijeenkomst naar voren zijn gebracht, zijn verwerkt in de aandachtspunten van dit hoofdstuk. In het kader van deze studie is echter geen uitputtend onderzoek gedaan naar concrete verbetermogelijkheden. Over de wijze waarop aandachtspunten zouden

kunnen worden omgezet in doordachte verbeteringen, maak ik aan het eind van dit hoofdstuk in paragraaf 7.5 nog enkele opmerkingen.

Hierna behandel ik in de paragrafen 7.1 tot en met 7.4 vier aandachtspunten voor verbetering van de huidige CnA-praktijk. Daarbij wordt steeds eerst aangegeven welke onderzoeksresultaten aan het desbetreffende aandachtspunt ten grondslag liggen. Direct daarna volgt het aandachtspunt. Daarbij geef ik soms voorbeelden van mogelijke manieren om daaraan tegemoet te komen.

7.1 Uiteenlopende percepties van de procesdeelnemers

Er blijkt na afloop van de CnA weinig overeenstemming te bestaan tussen de aanwezige partijen, advocaten en rechter over de mate waarin de doelen van die CnA zijn bereikt (hoofdstuk 4). Die overeenstemming is iets groter wat betreft het doel 'het beproeven van een schikking' bij de comparities waarin geen schikking tot stand is gekomen (paragraaf 4.3.1). Partijen zijn het wel steeds (in lage tot matige mate) eens met hun eigen advocaat over de mate waarin de doelen van de CnA bereikt worden. Er bestaat ook weinig samenhang tussen de procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheidspercepties van de partijen en advocaten van dezelfde CnA (paragraaf 5.1.3).⁵¹ Eisers en gedaagden zijn het alleen (in lage mate) met elkaar eens over de ervaren informatieve rechtvaardigheid. Verder zijn partijen het voor alle drie de typen rechtvaardigheid alleen (in lage tot matige mate) eens met hun eigen advocaat. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de aanwezigen bij eenzelfde CnA met nogal uiteenlopende opvattingen over doelbereik en rechtvaardigheid de rechtszaal verlaten. Voor een optimaal verloop van de CnA en om alles eruit te halen wat erin zit in termen van doelbereik en rechtvaardigheid, zal het waarschijnlijk

⁵⁰ De (overige) deskundigen op de expertmeeting van 1 juli 2008: Willem Duitemeijer (gerechtshof Arnhem), Jan Ekelmans (Ekelmans & Meijer), Harm Gelderloos (Advocatenkantoor Torenstraat), Susanne Heeger-Hertter (Universiteit van Utrecht) en Juke Willink (rechtbank Den Haag)

⁵¹ De rechtvaardigheidspercepties van rechters zijn niet gemeten. Rechters hebben alleen een inschatting gemaakt van de door partijen ervaren rechtvaardigheid (zie paragraaf 5.1.4).

7

beter zijn als die uiteenlopende opvattingen meer op één lijn zouden liggen. Nu is het de vraag of dat mogelijk is in een situatie waarin twee partijen het oneens zijn over de oplossing van hun geschil. Mijns inziens hoeven partijen (en advocaten) het over de oplossing van een geschil niet eens te zijn om toch vergelijkbare percepties te kunnen hebben ten aanzien van aspecten als de mogelijkheid om het eigen verhaal te kunnen doen, de voorbereiding van de rechter (procedurele rechtvaardigheid), de manier waarop de rechter de procesdeelnemers behandelt (interpersoonlijke rechtvaardigheid) en de informatie en uitleg van de rechter over wat er tijdens de CnA gaat gebeuren (informatieve rechtvaardigheid). Ook de doelbereikpercepties hoeven niet sterk uiteen te lopen. Het is mogelijk dat de aanwezigen het, ondanks hun onenigheid over de oplossing van een geschil, in zekere mate eens zijn over vragen als: Ligt alle relevante informatie op tafel? Is alles gedaan om een schikking te bereiken? Zijn er duidelijke afspraken voor het vervolg van de procedure gemaakt?

Een aandachtspunt is daarom het meer op één lijn brengen van de percepties van de verschillende aanwezigen. Om dat te bereiken is een betere communicatie en onderlinge afstemming ter zitting de meest voor de hand liggende mogelijkheid. Opties die in dit verband overwogen kunnen worden zijn dat bij de opleiding van rechters meer aandacht wordt besteed aan zittingsvaardigheden, of gerichte trainingen op de relevante communicatievaardigheden later in de loopbaan.

7.2 Informatievoorziening

Deze studie laat zien dat partijen en advocaten van de drie typen rechtvaardigheid het minst te spreken zijn over de informatieve rechtvaardigheid. Daarbij gaat het om de informatie en uitleg die de rechter voorafgaand of aan het begin van de CnA over die zitting geeft (paragraaf 5.1.1). Rechters schatten de door partijen ervaren informatieve rechtvaardigheid ook het laagst in van de drie typen (paragraaf 5.1.4). In dat verband is opvallend

dat er in de huidige CnA-praktijk voorafgaand aan de CnA relatief weinig instructie plaatsvindt. Als er wel instructie plaatsvindt, heeft dat meestal betrekking op stukken die partijen voorafgaand aan de CnA nog naar de rechtbank moeten sturen of moeten meebrengen naar de CnA (paragraaf 3.1). Ook is de uitleg die de rechter aan het begin van de CnA aan de aanwezigen geeft beperkt en maakt een klein aantal partijen na afloop opmerkingen waaruit blijkt dat zij niet alles goed begrepen hebben (paragraaf 3.4). Partijen en advocaten hebben in de interviews aangegeven over welke aspecten zij graag informatie van de rechter zouden willen krijgen. Sommige partijen en advocaten vinden het geven van uitleg en informatie meer de verantwoordelijkheid van de advocaat (paragraaf 5.2.1.4).

Er lijkt een behoorlijke verbetering mogelijk in de informatievoorziening over de CnA. Paragraaf 5.2.1.4 van dit rapport geeft een duidelijk overzicht van de uitleg en informatie die partijen en/of advocaten graag van de rechter zouden willen krijgen. Het gaat daarbij om (globale dan wel specifieke) informatie over de doelen van de CnA, over wie wanneer het woord kan voeren, over de stellingen en verdere aspecten die de rechter nog toegelicht wil zien en over de gebruiken tijdens de zitting. In eerste instantie zijn dit aspecten waarover de procesdeelnemers van rechter informatie willen krijgen. Het is echter onvermijdelijk dat de rolverdeling tussen advocaat en rechter ook aan de orde zal komen. Er kan dan kritisch gekeken worden naar wie van de professionele deelnemers het beste welke informatie kan geven. Daarbij kan ook de vraag worden beantwoord of advocaten en rechters uitsluitend verantwoordelijk zijn voor het geven van 'hun deel' van de informatie of dat zij daarnaast samen verantwoordelijk zouden kunnen zijn voor een goede totale informatievoorziening richting de aanwezige partijen. Dat laatste zou betekenen dat rechters en advocaten ook met elkaar communiceren over de vraag of de goede informatie bij de partij(en) terecht is gekomen en – als dat niet het geval is – elkaar aanvullen, en elkaar zo nodig aanspreken.

Ten slotte zijn er verschillende opties voor wat betreft de wijze waarop die informatie het beste gegeven kan worden: in een landelijke brochure over de CnA of over de totale civiele procedure? in een tussenvonnis (of brief) dat meer is toegespitst op de desbetreffende CnA? mondeling ter zitting?

7.3 Checken wat er bij de ander speelt

Partijen en advocaten kijken gematigd negatief aan tegen de oplossingsbereidheid van de andere partij (paragraaf 3.2.2) terwijl de zelfgerapporteerde oplossingsbereidheid van die ander juist gematigd positief is (paragraaf 3.2.1). Ongeveer 16% van de partijen twijfelt of zij wel een oplossing willen vinden met de andere partij. Meer dan de helft geeft daarvoor als reden aan niet zeker te weten of die ander wel wil meewerken (paragraaf 3.2.1). Rechters onderschatten de oplossingsbereidheid van de aanwezige partijen (en advocaten) systematisch (paragraaf 3.2.3). Verder onderschatten rechters ook de door partijen ervaren interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid (paragraaf 5.1.4). De belangen van partijen blijven dus nogal eens onderbelicht en de aanwezigen op de CnA schrijven elkaar dus soms ten onrechte bepaalde belangen toe. Ook zit de rechter niet altijd op hetzelfde spoor met de andere procesdeelnemers voor wat betreft de interventies richting een schikking (zie paragraaf 7.4).

Een denkrichting voor verandering op dit punt is wederom aandacht voor specifieke zittingsvaardigheden. Rechters zouden bijvoorbeeld meer (dan zij nu doen) kunnen vragen naar de belangen van partijen door meer open vragen te stellen, samen te vatten op inhoud en intentie en procesdeelnemers steeds te vragen of die samenvatting correct is. Dit zou als neveneffect kunnen hebben dat de spreektijden van rechters in verhouding tot die van de overige aanwezigen korter worden (minder invullen, meer horen) en het aantal samenvattingen op intentie en (in iets mindere mate) inhoud van de rechter toeneemt.

7.4 Het beproeven van een schikking

Partijen blijken maar matig tevreden over de overeengekomen schikking tijdens de CnA (paragraaf 4.2). Een aantal partijen en (wat minder) advocaten percipieert de schikking als een – door het gedrag van de rechter – gedwongen schikking. De redenen waarom zij dit zo zien lopen sterk uiteen (paragraaf 4.2.1). Mogelijk ervaren sommige partijen sneller dwang in de rechtszaal dan advocaten en rechters of definiëren zij dwang anders. Bovendien is de manier waarop de rechter een schikking beproeft vaak als reden genoemd door de partijen en advocaten die de totale gang van zaken tijdens de CnA onaanvaardbaar of twijfelachtig vonden (paragraaf 5.2.3.2 en paragraaf 5.2.3.3).

Bij het beproeven van een schikking stellen rechters niet altijd de voordelen van een regeling aan de orde. In nog geen 3% van de onderzochte comparities vraagt de rechter aan partijen wat voor hen de voordelen van een schikking zouden zijn. In bijna 35% van de comparities noemt de rechter deze voordelen zelf op zonder bij partijen te checken of zij deze ook zo zien. Verder is het bij het grootste deel van de comparities niet duidelijk of de aanwezige partijen behoefte hebben aan een voorlopig oordeel op het moment dat de rechter dit voorlopig oordeel geeft (paragraaf 3.6.1). Waarop het voorlopig oordeel betrekking heeft en wat de rechter verder onderneemt om partijen tot een schikking te bewegen loopt uiteen (paragraaf 3.6.2). Er lijkt dan ook niet veel lijn te zitten in de manier waarop rechters een schikking beproeven tijdens de CnA.

Een aandachtspunt voor verbetering is dus de wijze waarop rechters het beste 'het beproeven van een schikking' kunnen aanpakken. Het beproeven van een schikking lijkt op dit moment een weinig doordacht proces. Ook zou er diepgaander onderzoek naar het beproeven van een schikking kunnen worden gedaan, bijvoorbeeld naar wat ervoor zorgt dat de betrokkenen een schikking als een dwangschikking ervaren en wat rechters kunnen doen om dit te voorkomen.

7.5 Enkele suggesties voor de wijze van omgaan met de aandachtspunten

De vier aandachtspunten die hierboven geformuleerd zijn hebben allemaal betrekking op aandacht voor vergroten van de zittingsvaardigheden van rechters en het formuleren van goede praktijken voor de aanpak van de CnA. Dat dit uit het onderzoek naar voren komt, is niet zo verbazingwekkend. In de afgelopen jaren is het gebruik van de CnA steeds toegenomen. De vraag hierbij is op welke manier een gefundeerde keuze gemaakt kan worden uit verschillende praktijken. Daarover nog enkele opmerkingen.

Daarbij moet worden vooropgesteld dat het onderzoeksteam bij de rechters die bij het project betrokken waren, een grote interesse hebben waargenomen in de resultaten van het onderzoek en vooral ook in de mogelijkheden om daarvan te leren. Zij toonden zich over het algemeen open, namen de tijd, en wilden regelmatig ook individuele feedback horen, hoewel dat binnen het kader van dit onderzoek niet mogelijk was. Dezelfde houding was merkbaar tijdens verschillende bijeenkomsten waarbij het onderzoeksteam de eerste resultaten presenteerden, of waarbij zij aanwezig waren en waar rechters op zoek waren naar goede manieren van compareren.

Hoewel dit niet in het onderzoek zelf getest is, heeft het onderzoeksteam gedurende de loop van het onderzoek ook de indruk gekregen dat rechters betrekkelijk intuïtief en individueel hun aanpak voor een zitting bepalen. Voorts lijken de alternatieven waaruit rechters kiezen nogal beperkt en vrij sterk door randvoorwaarden bepaald. Zo lijkt het vooraf sturen van informatie naar partijen niet gemakkelijk in de organisatie van de rechtbank te passen waardoor dit al snel als praktisch onhaalbaar ter zijde wordt geschoven. Het lijkt mogelijk meer procesmatig te werk te gaan, meer alternatieven te ontwikkelen en keuzes beter te toetsen bijvoorbeeld aan de hand van relevante wetenschappelijke kennis, praktijkinzichten en literatuur over communicatieprocessen meer in het algemeen. Hierbij denk ik bijvoorbeeld

aan kennis over wat burgers belangrijk vinden in een procedure (onderzoek naar rechtvaardigheid), wat er zich afspeelt tijdens onderhandelingsprocessen (onderhandelingstheorie) en interventies van rechters en mediators die in de praktijk uit evaluatieonderzoek blijken te werken.⁵² Deze (en andere) kennis zou als input gebruikt kunnen worden voor de ontwikkeling van goede praktijken voor compareren.

Verder is het onderzoeksteam opgevallen dat er bij rechters die met elkaar over hun aanpak discussiëren vaak de onuitgesproken veronderstelling lijkt te zijn dat harmonisatie van aanpak geboden is. Het resultaat van een dergelijk inventarisatieproces zou volgens mij echter geen strak protocol hoeven te zijn waar iedere rechter zich vervolgens aan zou moeten houden. Iedere zaak is anders. De spelers en de onderlinge verhoudingen daartussen zijn bij iedere CnA anders. Ook in de toekomst moeten rechters daarom de vrijheid hebben om de aanpak bij een CnA af te stemmen op de desbetreffende zaak en de aanwezige spelers. Wat wel het resultaat van zo'n aanpak zou kunnen zijn, is rechters een helder overzicht verschaffen van verschillende manieren van compareren en de consequenties daarvan bijvoorbeeld voor de tevredenheid van de procesdeelnemers. Rechters kunnen daardoor veel bewuster kiezen voor de ene aanpak boven de andere, in plaats van steeds vast te houden aan de eigen manier (of die van hun opleider) zonder precies te weten waarom of wat de alternatieven zijn. Een proces waarin alle relevante inzichten voor de CnA-praktijk worden verzameld, zou als bijkomend voordeel kunnen hebben dat duidelijk wordt op welke vlakken nog eventueel aanvullend onderzoek nodig is. Ten slotte nog een opmerking over de te betrekken spelers. Voor dit proces zou kunnen worden overwogen om daar niet alleen de rechterlijke macht (en nauwe omgeving zoals de advocatuur) bij te betrekken. Het gevaar daarvan is dat men blijft hangen in hoe men zelf de zitting aanpakt en niet goed los komt van die eigen aanpak om te kunnen kijken naar wat naar wat een wenselijke of optimale aanpak zou zijn. De aanwezigheid van deskundigen

⁵² Het gaat om elementen uit mediation die nuttig kunnen zijn. Ik wil hiermee niet zeggen dat de comparities na antwoord een soort mediation-sessie zouden moeten worden.

van buiten de rechterlijke macht, en mogelijk van mensen die als partij ervaring hebben, of zelfs geïnteresseerde leken (bijvoorbeeld via focusgroepen), zou dit kunnen ondervangen. Hierbij is ook weer een goed procesontwerp van belang. Bovendien is de kans groter dat alle beschikbare kennis en expertise op tafel komt als er naast rechters ook advocaten, wetenschappers (juristen, psychologen, sociologen, etc.), burgers (consumentenorganisaties, slachtofferorganisaties, individuen) of andere (ervarings)deskundigen bij een dergelijk proces betrokken zijn.

Literatuurlijst

- Adams, J. S. (1964). Inequity in social exchange. In L. Berkowitz & M. P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2). New York [etc.]: Academic Press.
- Asser, W. D. H., & Vranken, J. B. M. (1999). *Verantwoordelijk procederen, gedachten over een fundamentele vernieuwing van het burgerlijk procesrecht*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- Barendrecht, J. M., & Klijn, A. E. (2004). *Balanceren en vernieuwen: Een kaart van sociaal-wetenschappelijke kennis voor de Fundamentele Herbezinning Burgerlijk procesrecht*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Bies, R. J. (1985). Individual Reactions to Corporate Recruiting Encounters: The Importance of Fairness. *Unpublished Manuscript (cited in Bies & Moag, 1986)*.
- Bies, R. J., & Moag, J. S. (1986). Interactional Justice: Communication Criteria of Fairness. In R. J. Lewicki, B. H. Shappard & M. H. Bazerman (Eds.), *Research on Negotiations in Organizations* (Vol. 1, pp. 43-55). Greenwich, CT: JAI Press.
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Colquitt, J. A. (2001). Feature Articles – On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure. *Journal of applied psychology*, 86(3), 386-399.
- Colquitt, J. A., & Shaw, J. C. (2005). How Should Organizational Justice Be Measured? In J. Greenberg & J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of Organizational Justice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- De Dreu, C. K. W., & Carnavale, P. J. (2003). Motivational Bases of Information Processing and Strategy in Conflict and Negotiation. *Advances in experimental social psychology* 35, 235-291.
- De Dreu, C. K. W., Yzerbyt, V., & Leyens, J. (1995). Dilution of stereotype-based cooperation in mixed-motive interdependence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 575-593.
- Eshuis, R. J. J. (2007). *Het recht in betere tijden*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Greenberg, J. (1993). The Social Side of Fairness: Interpersonal and Informational Classes of Organizational Justice. In R. Cropanzano (Ed.), *Justice in the workplace* (pp. 79-103). Mahwah, NJ [etc.]: Erlbaum.
- Groeneveld, J. P., & Klijn, A. (2002). *Nieuwe burgerlijke rechtsvordering. Een onderzoek naar de werking van de nieuwe burgerlijke rechtsvordering*. Amsterdam: NIPO.
- Homans, G. C. (1961). *Social behavior: its elementary forms*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Ippel, P., & Heeger-Hertter, S. (2006). *Sprekend de rechtbank. Alledaagse communicatie in de Utrechtse zittingszaal*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Kernan, M. C., & Hanges, P. J. (2002). Survivor Reactions to Reorganization: Antecedents and Consequences of Procedural, Interpersonal, and Informational Justice. *Journal of applied psychology*, 87(5), 916-927.

- Kerstetter, W. A. (1995). A procedural justice perspective on citizen and police satisfaction with investigations of police use of force: Finding a common ground of fairness. In W. A. Geller & H. Toch (Eds.), *And justice for all: A national agenda for understanding and controlling police abuse by force*. Washington, D.C.: Police Executive Research Forum.
- Leventhal, G. S. (1976). The Distribution of Rewards and Resources in Groups and Organizations. In L. Berkowitz & W. Walster (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 9, pp. 91-131). New York [etc.]: Academic Press.
- Leventhal, G. S. (1980). What should be done with Equity Theory? New Approaches to the Study of Fairness in Social Relationships. In K. J. Gergen, M. S. Greenberg & R. H. Willis (Eds.), *Social exchange: advances in theory and research* (pp. 27-55). New York, London: Plenum Press.
- Lind, E. A., Ambrose, M., de Vera Park, M. V., & Kulik, C. T. (1990). Perspective and Procedural Justice: Attorney and Litigant Evaluations of Court Procedures. *Social Justice Research*, 4(4), 325-336.
- Lind, E. A., Kulik, C. T., Ambrose, M., & de Vera Park, M. V. (1993). Individual and Corporate Dispute Resolution: Using Procedural Fairness as a Decision Heuristic. *Administrative Science Quarterly*, 38(2), 224-261.
- Lind, E. A., & Tyler, T. R. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York [etc.]: Plenum Press.
- McEwen, C. A., & Maiman, R. J. (1984). Mediation in Small Claims Court: Achieving Compliance through Consent *Law & Society Review*, 18(1), 11-49.
- Mein, A. G., Veberk, S., & Vos, J. W. (2008). *Communiceren met justitiabelen*. Den Haag: B&A Consulting bv.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (version 12)*. Maidenhead [etc.]: Open University Press.
- Paternoster, R., Brame, R., Bachman, R., & Sherman, L. W. (1997). Do Fair Procedures Matter? The Effect of Procedural Justice on Spouse Assault. *Law & society review*, 31(1), 163-204.
- Shapiro, D. L., Holly Buttner, E., & Barry, B. (1994). Explanations: What Factors Enhance Their Perceived Adequacy? *Organizational behavior and human decision processes*, 58(3), 346-368.
- Stouffer, S. A., Suchman, E. A., De Vinney, E. A., Starr, S. A., & Williams, R. M. (1949). *The American Soldier: adjustment during army life. Vol 1*. Princeton, New York: Princeton University Press.
- Thibaut, J., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: a psychological analysis* Hillsdale, N.J Erlbaum.
- Thibaut, J., & Walker, L. (1978). A Theory of Procedure. *California law review*, 66, 541-566.
- Tyler, T. R. (1988). What Is Procedural Justice? Criteria Used by Citizens to Assess the Fairness of Legal Procedures. *Law & society review*, 22(1), 103-135.
- Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton [etc.]: Princeton University Press.
- Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law*. New York: Russell Sage Foundation.

Tyler, T. R., & Lind, E. A. (1992). A Relational Model of Authority in Groups. In M. P. Zanna & L. Berkowitz (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 115-191). New York [etc.]: Academic Press.

Van Mierlo, A. I. M. (2002). *Parlementaire geschiedenis herziening burgerlijk procesrecht*. Deventer: Kluwer.

Van Nispen, C. J. J. C., Van Mierlo, A. I. M., & Polak, M. V. (2005). *Burgerlijke rechtsvordering: de tekst van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorzien van commentaar*. Deventer: Kluwer.

Verschoof, R. J. (2004). De praktijk van de comparitie na antwoord. *Trema*, 8, 339-345.

Wissler, R. L. (1995). Mediation and Adjudication in Small Claims Court: The Effects of Process and Case Characteristics. *Law & society review*, 29(2), 323-358.

Zuckerman, A. A. S. (1999). Justice in crisis: comparative dimensions of civil procedure. In A. A. S. Zuckerman, S. Chiarloni & P. Gottwald (Eds.), *Civil justice in crisis: comparative perspectives of civil procedure* (pp. 3-52). Oxford [etc.]: Oxford University Press.

Bijlage

Statistische analyses

In tabel 62 is (nogmaals) weergegeven door middel van welke stellingen procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid in deze studie zijn gemeten.

De stellingen zijn afzonderlijk voor iedere subschaal, oftewel voor ieder type rechtvaardigheid, ingevoerd in een principale component analyse (PCA) en een betrouwbaarheidsanalyse.⁵³ Met behulp van PCA kunnen de oorspronkelijke variabelen (stellingen) worden omgezet in een kleiner aantal componenten (het type rechtvaardigheid). PCA zoekt naar patronen van correlatie tussen variabelen en voegt variabelen samen die in hoge mate correleren. De verwachting was dat er voor iedere subschaal één component naar boven zou

komen omdat de verschillende stellingen steeds één type rechtvaardigheid beogen te meten. De betrouwbaarheid geeft de mate aan, waarin herhaalde metingen in onveranderde omstandigheden leiden tot dezelfde resultaten. De betrouwbaarheid is gemeten door middel van Cronbach's alpha, een maat voor interne consistentie die waarden kan aannemen tussen de 0 en 1. Hoge alpha-waarden geven een hogere interne consistentie (correlatie) aan tussen de stellingen van één subschaal. De resultaten van de PCA en betrouwbaarheidsanalyses zijn weergegeven in respectievelijk tabel 63 en 64.

Aan iedere subschaal ligt slechts één component (één type rechtvaardigheid) ten grondslag

Tabel 62 De vragenlijst waarmee procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid zijn gemeten in deze studie

Procedurele rechtvaardigheid

- 1 Ik heb mijn zienswijze [de zienswijzen van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.
- 2 De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].
- 3 De rechter was vrij van vooroordelen.
- 4 De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.
- 5 Op de zitting werden ethische en morele normen geschonden.

Interpersoonlijke rechtvaardigheid

- 6 De rechter had respect voor mijn persoon en visie.
- 7 De rechter benaderde mij op een beleefde manier.
- 8 De rechter heeft ongepaste opmerkingen gemaakt.

Informatieve rechtvaardigheid

- 9 De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.
- 10 In het tussenvonnissen van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van De zitting eruit zou zien.
- 11 De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.
- 12 De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.
- 13 De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.
- 14 De rechter leek zijn/haar mededelingen af te stemmen op de behoeften van partijen en advocaten.

⁵³ De stellingen 5 en 8 zijn hiervoor eerst omgepooled.

Tabel 63 Resultaten van de principale component analyse

Subschaal	Aantal componenten	Aantal items	% verklaarde variantie
Procedurele rechtvaardigheid	1	5	49.37
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	1	3	63.17
Informatieve rechtvaardigheid	1	6	42.38

Tabel 64 Resultaten van de betrouwbaarheidsanalyse

Subschaal	Aantal respondenten	Aantal items	Gecorrigeerde item totaal correlatie: Laagste waarde	Gecorrigeerde item totaal correlatie: Hoogste waarde	α
Procedurele rechtvaardigheid	637	5	.32	.60	.73
Interpersoonlijke rechtvaardigheid	652	3	.43	.51	.69
Informatieve rechtvaardigheid	618	6	.34	.54	.71

Tabel 65 Correlaties (Pearson) tussen de ervaren procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid van partijen en advocaten

	Procedurele rechtvaardigheid	Interpersoonlijke rechtvaardigheid	Informatieve rechtvaardigheid
1 Procedurele rechtvaardigheid	-	.492*	.655*
2 Interpersoonlijke rechtvaardigheid		-	.554*
3 Informatieve rechtvaardigheid			-

* $p < .05$ (2-tailed)

(tabel 63). Het percentage verklaarde variantie is behoorlijk goed voor alle drie de subschalen. Een verklaarde variantie van 49.37% voor procedurele rechtvaardigheid betekent, dat 49.37% van de som van de varianties van de vijf stellingen wordt verklaard door de component (procedurele rechtvaardigheid). Als die verklaarde variantie 100% zou zijn geweest, zou dat betekenen dat de som van de varianties van de vijf stellingen volledig (voor 100%) verklaard wordt door de component. Tabel 64 laat zien, dat de alpha (α) van alle drie de subschalen rond de .7 ligt. Een alpha van hoger dan .7 wordt vaak als ideaal beschouwd (Pallant, 2005). De schalen zijn vervolgens geconstrueerd door voor iedere subschaal de antwoorden op de stellingen op te tellen en te delen door het aantal stellingen.

De correlaties tussen de drie typen rechtvaardigheid zijn voor partijen en advocaten samen weergegeven

in tabel 65. Hoge correlaties tussen verschillende typen rechtvaardigheid kunnen erop wijzen dat in feite hetzelfde onderliggende construct gemeten wordt en er dus onterecht een onderscheid wordt gemaakt tussen meerdere typen rechtvaardigheid. Binnen het onderzoeksveld van rechtvaardigheid is men het erover eens dat correlaties tot .60 niet problematisch zijn en correlaties boven de .70 wel (Colquitt & Shaw, 2005). In dat laatste geval is er aanleiding om de twee typen rechtvaardigheid die zo hoog correleren, samen te voegen tot één construct. De meningen zijn verdeeld over de vraag wat te doen als er een correlatie tussen de .60 en .70 wordt gevonden, zoals in dit geval voor de correlatie tussen procedurele rechtvaardigheid en informatieve rechtvaardigheid (Colquitt & Shaw, 2005). Hierbij moet opgemerkt worden dat een correlatie van .70 tussen twee constructen op zichzelf niet problematisch hoeft te zijn, als er tenminste

conceptueel een duidelijk onderscheid tussen de twee gemaakt kan worden.

Er is opnieuw een PCA uitgevoerd om te achterhalen of de drie subschalen in empirische zin echt onderscheidend zijn. Alle stellingen uit tabel 62 zijn ingevoerd in de analyse. De verwachting was dat er in totaal drie componenten naar voren zouden komen, te weten: procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid.

Een eerste PCA laat de aanwezigheid van drie componenten zien met eigenwaarden boven de 1, die respectievelijk 36.0%, 10.6% en 7.2% van de variantie verklaren. Het screeplot laat een buigpunt zien na het eerste en tweede component. Een parallel analyse toont twee componenten die hogere eigenwaarden hebben dan de overeenkomstige criterium waarden voor een random gegenereerde data matrix van dezelfde omvang (14 x 660). Deze resultaten lijken in de richting van twee componenten te wijzen, maar om daar zeker van te zijn is er een oblimin rotatie en varimax factor rotatie (met drie componenten) uitgevoerd. Beide

rotaties laten zien, dat slechts de omgepoolde stellingen 5 en 8 een hoge lading hebben op het derde component. Deze derde factor lijkt daarom het gevolg te zijn van de (negatieve) manier waarop deze twee stellingen zijn geformuleerd. Deze twee stellingen zijn daarom uit de verdere analyses verwijderd.

Bij een tweede PCA zonder deze twee stellingen komt naar voren (bij 'communalities') dat slechts 22.9% van de variantie in stelling 14 verklaard wordt door de twee componenten. Deze stelling heeft ook de laagste lading op component 1 (in de patroon matrix), namelijk .374. Daarom is ook stelling 14 verwijderd.

Vervolgens is een derde (en laatste) PCA uitgevoerd, zonder de stellingen 5, 8 en 14. Daarbij komen twee componenten naar voren met een eigenwaarde boven de 1 die samen 53.2% van de variantie verklaren: de eerste component verklaart 41.1% en de tweede component 12.2%. De screeplot laat wederom twee buigpunten zien. De component correlatie matrix laat een samenhang zien van .39 tussen de twee componenten. Als de

Tabel 66 Patroonmatrix: de factorladingen van de variabelen op de componenten

Stelling:	Component	
	1	2
6 De rechter had respect voor mijn persoon en visie.	0,773	
3 De rechter was vrij van vooroordelen.	0,772	
7 De rechter benaderde mij op een beleefde manier.	0,761	
2 De rechter heeft tijdens de zitting eenzelfde procedure gehanteerd voor mij [+ mijn cliënt] en de andere partij [+ advocaat].	0,757	
9 De rechter heeft op een open manier met mij gecommuniceerd.	0,650	
1 Ik heb mijn zienswijze [de zienswijzen van mijn cliënt] tijdens de zitting kunnen uiten.	0,643	
4 De rechter heeft mijn [deze] zaak goed bestudeerd voorafgaand aan de zitting.	0,610	
13 De rechter heeft details over de gang van zaken op een geschikte/gepaste manier gecommuniceerd.	0,543	
11 De rechter heeft aan het begin van de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.		0,821
12 De informatie die in totaal (dus zowel voorafgaand als tijdens de zitting) gegeven is over het verloop van de zitting klopte met de werkelijke gang van zaken.		0,741
10 In het tussenvonnissen van de rechtbank is vóór de zitting goed uitgelegd hoe het verloop van de zitting eruit zou zien.		0,706

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 4 iterations.

twee componenten sterker samenhangen (boven de .30) kunnen er verschillen naar voren komen in de resultaten van de Oblimin en Varimax rotaties en moet uitgegaan worden van de resultaten van de Oblimin rotatie (Pallant, 2005). Die rotatie laat een zogenoemde 'simpele structuur' zien.

Oftewel: een structuur waarbij beide componenten een aantal sterke ladingen vertonen en alle variabelen slechts substantieel op één component laden (tabel 66).

De stellingen 10, 11 en 12 laden met name op component 2. Dit zijn allemaal (informatieve rechtvaardigheid-) stellingen die betrekking hebben op de uitleg die de rechter geeft over de zitting en op de vraag of die informatie ook klopt met het feitelijk verloop. Alle overige stellingen laden met name op component 1. Hieronder vallen dus de stellingen die betrekking hebben op (1) procedurele rechtvaardigheid, (2) interpersoonlijke rechtvaardigheid en (3) informatieve rechtvaardigheid voor zover die stellingen betrekking hebben op de manier waarop de rechter uitleg en informatie geeft (niet de inhoud).

Deze factorstructuur wijkt af van de verwachte factorstructuur van tabel 61. Hiervoor zijn twee verklaringen mogelijk. Op de eerste plaats is de vragenlijst van Colquitt (2001) mogelijk minder goed onderscheidend voor juridische procedures, in tegenstelling tot procedures binnen bedrijven en onderwijsinstellingen waar de vragenlijst eerder voor is gebruikt. Dit is slechts een hypothese die getest zou moeten worden in toekomstig onderzoek. Een tweede verklaring voor de afwijkende factorstructuur in deze studie is dat de in de onderhavige studie de gebruikte vragenlijst op een aantal punten verschilt van de oorspronkelijke vragenlijst van Colquitt (2001). Zo is in deze studie distributieve rechtvaardigheid niet gemeten en is er bovendien een aantal stellingen weggelaten of net iets anders geformuleerd.

Het feit dat de gevonden factorstructuur afwijkt van de verwachte factorstructuur neemt niet weg dat de vragenlijst in deze studie bruikbaar is om de drie typen rechtvaardigheid te meten. Het laat

echter ook zien, dat het laatste woord nog niet gesproken is over de vraag of procedurele, interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid echt drie onderscheiden constructen zijn. Het belang van toekomstig onderzoek in dit kader is dan ook evident.

Over de auteur

Janneke van der Linden (j.vdrlinden@uvt.nl) is onderzoeker bij het Tilburg Institute for the Interdisciplinary Study of Contract Law and Conflict Systems (TISCO), Universiteit van Tilburg. Zij heeft personeelwetenschappen en rechten gestudeerd en werkt op dit moment aan een proefschrift over de comparitie na antwoord. Daarnaast is zij sinds 1 september 2008 als senior jurist werkzaam bij de rechtbank Utrecht.

Colofon

Raad voor de rechtspraak
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

Deze publicatie verschijnt in het kader van het wetenschappelijk onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak.

Uitgave daarvan betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Begeleidingscommissie:

Voorzitter:

Mr. dr. R.J. Verschoof, President rechtbank Dordrecht

Leden:

Mr. W. M. Callemeijn, sectorvoorzitter civiel rechtbank 's Hertogenbosch

Dr. R. J.J. Eshuis, onderzoeker Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) Den Haag

Dr. A. Klijn, adviseur wetenschappelijk onderzoek Raad voor de Rechtspraak Den Haag

Mr. drs. Th. J. van der Laar, senior beleidsadviseur Ministerie van Justitie / DSR

Mr. dr. E.A. Messer, vice-president rechtbank Utrecht

Mr. R.A. Overbosch, vice-president rechtbank Amsterdam

Mr. M. Pel, vice-president gerechtshof Arnhem, directeur Landelijk bureau mediation naast rechtspraak

Mr. J.D.A. den Tonkelaar, vice-president rechtbank Arnhem

Dr. B. C. J. van Velthoven, universitair hoofddocent Universiteit Leiden

Voor leden van de rechterlijke organisatie zijn gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Mw. M.I. Scholtz

Secretaris wetenschappelijk onderzoeksprogramma

Postbus 90613

2509 LP Den Haag

Tel. (070) 361 97 81

Researchmemoranda@rechtspraak.nl

De integrale tekst van dit rapport is gratis te downloaden van:

www.rechtspraak.nl/gerechten/Rvdr

Rubriek: wetenschappelijk onderzoek

Vormgeving

Inpladi, Cuijk

Druk

OBT b.v., Den Haag

Oplage

500 stuks

november 2008

